

MİMARLIK
GÜNDEM:
KRİZLE
KIRBAÇLANAN
YARATICI AKIL

KORUMA
MEVZUATININ
SAMİMİYETİ VE
ZEYTİNLİKLERİMİZ

TÜRKİYE'NİN
MODERN MİRAS
GÜNDEMİ 2021

KATILIM VE
ŞEHİR HAKKI

GARANTİ BBVA
BANKASI
TEKNOLOJİ
KAMPÜSÜ

GÖKÇEADA
LİSE KAMPÜSÜ

CUNDA
DESPOT EVİ

İSMEP VE
SİLİVRİ
ORTAOKULU
ÖRNEĞİ

SAMSUN'DA
MODERN
KENTİN
KURULUŞU

ASKERİ
MİMARİ
MİRASA
ÇATALCA'DAN
BAKMAK

5. YILINDA

5 MİLYONDAN

FAZLA

İNSANIN

AKLINDA

PARİBU.



Yarının
dünyası
bu.

PARİBU

TMMOB MİMARLAR ODASI

18. ULUSAL MİMARLIK SERGİSİ VE ÖDÜL TÖRENİ 2022

15 NİSAN 2022

Ödül Töreni, CERMODERN, Ankara

15-22 NİSAN 2022

Sergi, CERMODERN, Ankara

Sürdürülebilir Bir Yaşam için...



GELECEĞİM

Çevreye zararsız hammadde kullanımı ve Hygiene Plus kaplamasıyla hem sağlığımızı hem de doğayı ve su kaynaklarımızı koruyoruz.

#geleceğim için #iyileştirmehareketi



Datong Sanat Müzesi



Fotoğraflar: Yang Chaoying

Foster + Partners tarafından Çin'in Datong bölgesinde yaratıcı bir kültürel destinasyon oluşturma hedefiyle kurgulanan Datong Sanat Müzesi (Museum of the Home), ziyaretçilerini çevre düzenlemesindeki çapraz patika kurgusuyla iç mekâna davet ediyor. Müze, çekirdekte yer alan ana galeri ve etkinlik mekânlarının yanı sıra kültürel programını tamamlayan, medya kütüphanesi, çocuk galerisi ve arşiv olmak üzere eğitim ve öğrenmeye adanmış bir dizi mekâna ve büyük ölçekli kalıcı yerleştirmelere de ev sahipliği yapıyor.

adres: Weidu Blvd, Ping Cheng Qu, Da Tong Shi, Shan Xi Sheng, Çin
T: +86 3522427185

Diplomatik ortamlardan akademik platformlara kadar, kriz gündemimizden düşemeyen bir başlık olarak tam karşımızda duruyor. Yakın dönemde yüzleştığımız COVID-19 krizi ise tüm eşitsizlikleriyle birlikte ekonomimizin ve toplumumuzun kırılma yönlerini su yüzüne çıkarmış oldu. İklim krizi, sağlık krizi, ekonomik kriz ve ideolojik kriz, nihayetinde hemen hepsi okları aynı yöne çeviriyor: sürdürülemeyen üretim ve tüketim. Gün geçtikçe artan küresel eşitsizlik, yeni bir tür açgözlü tüketimin habercisi. Hammadde tedarik zincirlerindeki 'hassas' dengenin bozulması da diplomatik ve ekonomik bir başka çıkmazı doğuruyor. "Denetimsiz" ticaret ise hem bu dengesizliği sürdürüp hem de eşitsizliği derinleştiriyor; bir kriz diğeri yolunu açıyor. Krizler arası devinime bu sayıda Akın Atauz'un kaleminden MİMARLIK Gündem'de yer veriyoruz.

Geçtiğimiz ay siyasi koridorlardaki kısa vadeli çıkarlarının, savaş politikaları üzerinden kendini aklamasına şahit olduk. Kentlerin yıkımı ve yaşanan felaket bir yana, savaşın yaşandığı bölgelerde yerel halk kendi mekânından ve tarihinden tasfiye edildi. Yaşanmışlığı bir çirpıda silip götüren kararların yanında elbette toplumsal ve kentsel belleğe kazınanların izlerini silmek mümkün olmayacak. Konuyu önümüzdeki sayıda detaylıca tartışabilmeyi hedefliyoruz.

Üretimle tüketimi birbirine düşüren savaş ortamında, kısır döngüye giren hammadde tedariki ise çok sayıda doğa tahribatını beraberinde getiriyor. Artan zenginlik ve eşitsizlikle, ekonomik çıkmazlar ve iklim krizi aynı kaynaktan doğuyor. Kamuoyunun savaşa odaklandığı süreçte yayımlanan yönetmeliğe göre artık "sonrasında rehabilitile edilip eski haline getirilmek" şartıyla zeytinlik alanlar maden faaliyetlerinde kullanılabilir. Savaş sonrası kenti yeniden ayağa kaldırmaya çalışmak gibi üzerinden maden çalışması geçen alanların da mevcut koşulları sağlaması mümkün değil. Doymak bilmeyen politikalarla birlikte maden alanları zeytinliklerin sağladığı yaşam alanlarını bütünleşik ekosistemiyle birlikte yutacak. Kriz alanları üzerinden yol almak isteyenlerin önünü kesmek üzere TMMOB ve 17 meslek odasının imzasıyla tahribatın önünü açan düzenlemenin yürütmesinin durdurulması ve iptali talep edildi, ancak birlik halinde ve çok daha güçlü bir sesin yükselmesi şart.



MART-NİSAN 2022 ISSN 1300-4212 YIL: 59 SAYI: 424

Kapak: Garanti BBVA Bankası Teknoloji Kampüsü, Mimarlar: Ali Hızıroğlu, Ertun Hızıroğlu.
(Fotoğraf: Cemal Emden)

MİMARLAR ODASI TARAFINDAN İKİ AYDA BİR YAYIMLANIR
Ulusal Süreli Yayın

YAYINLAYAN **Mimarlar Odası** adına **Yayın Komitesi**

YAYIN KOMİTESİ **T. Elvan Altan, Ayşen Ciravoğlu, Deniz Dokgöz, Zeynep Eres, Melis Özge Gayretli, Deniz Güner, Şebnem Önal Hoşkara, Deniz İncedayı, Nurbın Paker Kahvecioğlu, Aslı Tuncer Madge, Güven Arif Sargın, Çağda Türkmen**

MİMARLAR ODASI ADINA SAHİBİ **Deniz İncedayı**
(SORUMLU) YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ **Melis Özge Gayretli**
EDİTÖR **Çağda Türkmen**

KONSEPT TASARIM **Raul Mansur** GRAFİK UYGULAMA **Tuğçe Ulusoy**

YAYIN YERİ

Adres Mimarlar Odası Genel Merkezi, Konur Sokak 4/2, Yenişehir 06420 ANKARA
Tel 0.312.417 37 27 **Faks** 0.312.418 03 61 **E-posta** yayin@mo.org.tr
www.mimarlikdersisi.com

DERGİ İNTERNET SAYFASI

Tasarım **H. Nilgün Kara Babacan** Programlama **Behiye Ermete**

ABONE VE REKLAM İLETİŞİM

Binat İletişim & Danışmanlık
Adres Barbaros Bulvarı, Dörtüzlü Çeşme Sok. No: 2
Güneş Apt. K:6 D:7 34353 Beşiktaş / İstanbul
Tel 0.212.259 90 79 **Faks** 0.212.259 16 46
E-posta info@binatdanismanlik.com
Reklam Yöneticisi **Ayşegül Tuğtepe**

BASKI

12. Matbaa
İbrahim Karaoğlanoğlu Cad. No:35 Kat:1 Kağıthane / İstanbul
Tel 0.212.281 25 80 **Sertifika No.** 46618

BASKI TARİHİ: 7 Mart 2022

MİMARLAR ODASI ÜYELERİNE ÜCRETSİZ DAĞITILIR.

Fiyatı 10 TL **Abonelik** 55 TL **Öğrenci Aboneliği** 45 TL **Yurtdışı** 80\$

TARANDIĞI VERİTABANLARI

Avery Index
Arthistoricum.net (Virtuelle Fachbibliothek Kunstgeschichte)
DAAI - Design and Applied Arts Index
EBSCO-Host
Ulrichs Periodical Directory

MİMARLIK YAYIN İLKELEERİ

MİMARLIK dergisi Yayın Komitesi, oluşturduğu yayın ilkeleri çerçevesinde, dergiye gönderilecek yazılar konusunda aşağıdaki genel seçim ölçütlerini belirlemiştir:

- Ele alınan konularda, getirilen bakış açısında, değerlendirmelerde, kullanılan dilde, görsel ve yazılı belgelerde özgünlük bulunması;
- Aktarılan konularda ve görüşlerde çeşitlilik olması ve aranması, yazıların içerik açısından entelektüel katkıda bulunması;
- Farklı bakış açılarıyla ve diğer disiplinlerden alınacak katkılarla dergi içeriğinde zenginliğin ve çok yönlülüğünün sağlanması;
- Yurtiçi ve yurtdışında meslek alanındaki güncel konuların ve gündemin izlenmesi.

Dergide genel değerlendirme ölçütleri böylece ifadesini bulan makale ve inceleme-araştırma yazılarının yanısıra, yapı ve proje değerlendirmeleri ile mimarlık eleştirisi yazıları ve Cumhuriyet dönemi mimarlığına, 'toplum ve mimarlık' ilişkisini ortaya koyan konulara, 'çevre duyarlılığı ve mimarlık ilişkisi ve tartışmalarına' yönelik yazılara süreklilikle ve ağırlıkla yer verilmesi görüşü Yayın Komitesi tarafından benimsenmiştir. Dergi, mimar, öğrenci, akademisyen gibi mimarlığın mesleki uygulama, eğitim ve akademik araştırma alanlarından geniş ve zengin bir okuyucu profiline sahiptir. Hedef okuyucu kitlesinin bu homojen olmayan yapısı, konu seçiminden yazım diline kadar, yayınların değerlendirilmesinde dikkate alınan önemli ölçütlerden biridir.

MİMARLIK Dergisi Yayın Koşulları

MİMARLIK dergisinde yayımlanmak üzere yazı gönderenlerin, şu konulara dikkat etmelerini rica ederiz:

- Yazılar Word belgesi olarak dijital formatta kabul edilir: CD/DVD içerisinde ya da e-posta adresi yoluyla: yayin@mo.org.tr • Yazılar en fazla 2.400 kelime (başlık, yazar ismi, özet, notlar, kaynaklar, resimli yazılar hariç) olmalıdır. Yazıların içeriklerine ilişkin 150 kelimelik özet yazıyla birlikte gönderilmelidir. • Görseller tercihen dijital olarak ve şu formatta yazıyla birlikte iletilmelidir: tiff/jpeg/eps formatlarından birinde, uzun kenarı 15 cm, min. 300 dpi çözünürlükte. • Görseller için telif hakkı konusu yazar tarafından halledilmiş olmalıdır. Görselin alındığı kaynak (fotoğrafçı adı, arşiv bilgisi, kitap künyesi vb.) belirtilmelidir. • Kaynak gösteriminde şu yöntem kullanılır: Tekeli, İhan, 2012, "Seyfi Arkan'ın Yaşamı ve Mimarlığının Toplumsal Bağlamı", **Modernist Açılımda Bir Öncü: Seyfi Arkan**, (ed.) Ali Cengizkan, A. Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, ss.15-26. • Metin için referans gösteriminde otomatik dipnot / sonnot kullanılır. Bir kaynak ikinci kez kullanıldığında şu format uygulanır: Tekeli, 2012, ss.15-26. • Yayın kararını Yayın Komitesi alır. Sonuç, yazara en geç 4 ay içerisinde iletilir. • Yayın Komitesi yazı hakkındaki görüşlerini yazara iletinceye kadar, yazar aynı yazıyı başka bir yayın grubuna göndermemeyi kabul eder. • Yazı gönderen kişiler, yazılarının, aynı zamanda derginin web sitesinde, görselleriyle birlikte yayımlanmasını kabul etmiş sayılır. • Yazıdaki görüşler yazara aittir, Yayın Komitesi'ni bağlamaz.

dünyada mimarlık müzeleri

Mimarlık dergisinin 50. yılını kutladığımız 2013'ün ilk sayısıyla birlikte derginin "ayraç" bölümünde yeni bir koleksiyon oluşturmaya başladık. Ayraçları biriktirerek dünyada bulunan mimarlık müzelerinin bilgisini toplayabilir ve ziyaret edilecek yerler listenize ekleyebilirsiniz.

Mimarlık müzeleri "ayraç" koleksiyonuna

katkı vermek isterseniz bize

yayin@mo.org.tr

adresinden ulaşabilirsiniz.

2 İNGİLİZCE ÖZET / ENGLISH SUMMARY
4 MİMARLIK DÜNYASINDAN

MİMARLIK GÜNDEM

8 Krizle Kırbacılanan Yaratıcı Akıl / Akın Atauz

GÜNCEL

10 Zeytin Sorguluyor: Koruma Mevzuatının Samimiyeti ve Zeytinliklerimiz / Nezh Başgelen

ETKİNLİK

13 • "İleri Dönüşüm" ve Sinopale 8 / Emre Zeytinoğlu
• Türkiye'nin Modern Miras Gündemi 2021: Kaybedilen, Tehdit Altındaki ve Korunan Yapılar / İlke Atlı, Aygün Aşık
• Gecikmeli EXPO 2020 Dubai: Ya Sonra? / Serkan Günay

MİMARLIK-DEMOKRASİ-KATILIM

24 Kent, Toplum, Mekân Bağlamında Katılım ve Şehir Hakkı / Devrim Çimen

MİMARLIK ELEŞTİRİSİ

28 • Şaşırtıcı Bir "Var-Yer": Garanti BBVA Bankası Teknoloji Kampüsü / A. Derin Öncel
• Rasyonel ile Doğal Arasında: Gökçeada Lise Kampüsü / Deniz Aslan
• Korumada Bir Uzlaşma Alanı: Cunda Despot Evi / Deniz Özkut
• Tıp Projelere Alternatif Bir Yaklaşım Modeli: İSMEP ve Silivri Ortaokulu Örneği / C. Abdi Güzer



MİMARLIK-DEMOKRASİ-KATILIM: Kent, Toplum, Mekân Bağlamında Katılım ve Şehir Hakkı



GÜNCEL: Zeytin Sorguluyor: Koruma Mevzuatının Samimiyeti ve Zeytinliklerimiz

KENTLEŞME

44 Samsun'da Modern Kentin Kuruluşu (1869-1919): Duhan Çarşısı, Reji İdaresi, Tütün İskelesi Üzerinden Bir Değerlendirme / Evrim Düzenli

KORUMA / YAŞATMA

50 Beylikler Dönemi Hamamının Çağdaş Onarımı: Barla Çarşınır Paşa Hamam Müzesi / Seda Şimşek Tolacı, Mehmet Ali Karagöz

TEHDİT ALTINDAKİ KÜLTÜR MİRASI

58 Modern Mimarının Korunması Üzerine: İzmir AKM / A. Muzaffer Tunçağ

MİMARLIK TARİHİ

59 Askeri Mimari Mirasa Çatalca'dan Bakmak: Çakmak Hattı / Melik Efeoğlu, Kemal Kutgün Eyüpgiller

CUMHURİYET DÖNEMİ MİMARLIĞI

70 • Korun(a)mayan Kolektif Hafıza ve Kaybedilen Bir Yapıdan Daha Fazlası: Antalya Talya Oteli / İkbal Erbaş
• Erken Cumhuriyet Döneminin Kayıp Mirası: Samsun Sahil Demiryolu / Serap Faiz Büyükcım, Şengül Yalçinkaya

77 YAYINLAR

TEMA[S]

80 Malzemenin Halleri / Eren Can Altay



MİMARLIK AGENDA

8 The Creative Mind Revived By Crisis

/ Akın Atauz

For a long while now our agenda has been no different from the agenda of the country and the world at large: it's been the crisis, whether economic, political, ecological, diplomatic, professional, or humanitarian... The author invites us to understand this atmosphere of absolute crisis, presenting several arguments regarding creative struggles.

AGENDA

10 The Olive Questions: The Sincerity of Conservation Legislation and Our Olive Groves

/ Neziha Başgelen

Olives, cherished in every period of civilization and every geography where they grow, are again under threat in our country due to new legislation. By highlighting the legal aspects of the subject, the author defends these "immortal mineral deposits that constantly renew themselves".

EVENT

13 "Upcycling" and Sinopale 8

/ Emre Zeytinoglu

International Sinop Biennial, which has been held since 2006, took place for the eighth time. Previous themes were "thing", "the new order of things", "hidden memories, lost traces", "wisdom of shadow", "clusters and crystals: observing at point zero", "transposition", "here and where"; and this year, it is "upcycling". The author tackles this concept, the new biennial and the biennial tradition that the city of Sinop has now.

16 Turkey's Modern Heritage Agenda 2021: Lost, Endangered and Preserved Buildings

/ İlke Alatlı, Aygün Aşık

Organized for the second time this year by KORDER and DOCOMOMO_Turkey Working Group, "Turkey's Modern Heritage Agenda" took place on February 11th, 2022. This article presents a summary of the event which concerned lost, endangered and preserved examples of modern architecture throughout 2021. The video of the event can be watched on the docomomo_tr YouTube channel.

20 Delayed EXPO 2020 Dubai: What's Next?

/ Serkan Günay

The universal exhibition and world's fair, EXPO, the first of which was held in London's Crystal Palace in 1851, was planned to be held in Dubai in 2020. Being the first world fair to ever take place in the Middle East, Africa and South Asia (MEASA) region, it is finally held this year in line with the pandemic measures. "Connecting Minds, Creating the Future" themed fair was separated into three sub-themed areas: "Terra" for sustainability, "Aliif" for mobility, and "Mission Possible" for opportunity. In total, 192 countries participated with their exhibitions. The author conveys the experience of EXPO 2020 Dubai, which Turkey attended at the last moment, by recalling his student days and expressing his hope for the "District 2020" decisions following the event.

ARCHITECTURE-DEMOCRACY-PARTICIPATION

24 Participation and Right to the City in the Context of the City, Society, Space

/ Devrim Çimen

The author, who questions the possibility of urban participation in today's age and constructs the historical backbone of concepts such as "urbanization", "right to the city" and "forum", commemorates the Gezi Park protests in their 9th year, after providing a critical look at recent urban competitions and "megaprojects".

ARCHITECTURAL CRITICISM

28 A Non-Plusing "Omni-Place": Garanti BBVA Bank Technology Campus

/ A. Derin Öncel

The project of Garanti BBVA Technology Campus received the "Building Category Award" at the 2020 National Architecture Awards due to its "meticulous mass design that allows for the establishment of an open space by detaching the main transparent mass from the ground in the form of a bridge while determining the relationship of the building in the metropolitan area with its surrounding landscape, and for the formation of a strong and harmonious relationship with

the natural topography of artificial natural masses with various functions; the plan setup that supports the outstanding mass formation, strengthening the indoor-sunlight relationship; the building envelope that provides climatic transformation, the plain and legible language of the office section's façade; the design approach that synthesizes the dilemma created by the use of up-to date building technology systems in the production of space and the relationship the building establishes with its natural environment through an architectural language". The author, who tries to understand the spatial effect of the structure with a subjective reading tapping into the conceptual triangle of awareness, curiosity and experience, witnesses how people can be the focus in the design of a tech-intensive building that is located next to a highway in the old industrial zone where environmental data is rapidly transforming.

33 Between the Rational and the Natural: Gökçeada High School Campus

/ Deniz Aslan

The project of Gökçeada High School Campus received the "Building Category Award" at the 2020 National Architecture Awards due to "its design approach that increases the value of the urban neighborhood by creating open, semi-open and closed spaces (courtyard-garden, workshops, meeting rooms, etc.) that serves educational purposes as well as the inhabitants of the island, as an extension of the fragmented design logic, going beyond the conventional perception of an education building with its dimensions and fragmented structure that ensure harmony with its immediate surroundings; mass formation that does not alienate the human scale and does not harm the green environment in the area by dissolving in the mostly existing building grounds; the holistic and permeable plan composition that allows circulation within the campus and holds together the geometric diversions of the human-scaled masses that create courtyards; the architectural expression of a new modernist attitude,



enriched with glass and stone clad façades, or white reinforced concrete eaves and cantilevers, subverting the ordinary with simple and meaningful touches.” The author approaches the project by tackling the existing tension between the rational decisions taken in the building program and the natural relationships driven by the material choices.

36 A Space of Consensus in Conservation: Cunda Despot House / Deniz Özkut

The Cunda Despot House in Ayvalık, which was a candidate in the “Building Category Award” in the 2020 National Architecture Awards, stands out thanks to how it takes into consideration spatial needs as well as the space’s historical context. The author, emphasizing the balanced nature of the sensitivity of preservation and the interventionism of renovation, dwells on some architectural principles.

40 An Alternative Approach to Type Projects: The Case of ISMEP and Silivri Secondary School / C. Abdi Güzer

The Silivri Middle School of Istanbul, which was a candidate for the “Building Category Award” in the 2020 National Architecture Awards, is only one of the original designs produced within the scope of a project size that we are accustomed to see “typical projects”. Drawing attention to the simplicity of materials, the geometry at play and the functionality, the author finds this structure promising in terms of creating possible opportunities for different interpretations in educational structures.

URBANIZATION

44 Establishment of the Modern City in Samsun (1869-1919): An Evaluation based on “Duhan” Market, Régie Administration and Tobacco Pier / Evrim Düzenli

Urban modernization took place at a relatively early date in Samsun. Urban arrangements that would meet the changing and increasing needs of large-scale production and commercial relations became widespread after the big city fire. The author examines the modernization

experience around “Duhan” Market, Régie Administration and Tobacco Pier, between 1869-1919.

PRESERVATION / REVITALISATION

50 Contemporary Restoration of a Bath House from the Principalities Period: Barla Çarşınır Paşa Bathhouse Museum / Seda Şimşek Tolacı, Mehmet Ali Karagöz

Located in the Eğirdir district of Isparta, the Barla Çarşınır Paşa Bathhouse is one of the oldest structures of the settlement it is housed in, dating back to the 14th century. Focusing on the restoration process of the building, which has the architectural features of the period it belongs to, the authors state that the goal of “displaying the working principle of traditional bath structures” of the building, which has been restored and reopened as a bathhouse museum, can also contribute to the areas of study of various disciplines.

CULTURAL HERITAGE IN DANGER

58 On the Preservation of Modern Architecture: İzmir AKM / A. Muzaffer Tunçağ

In this chapter of Cultural Heritage in Danger, a series which began in our 405th issue, A. Muzaffer Tunçağ wrote a piece on İzmir AKM (Atatürk Cultural Centre).

ARCHITECTURAL HISTORY

59 Looking at the Military Architectural Heritage from Çatalca: the Çakmak Line / Melik Efeoğlu, Kemal Kutgün Eyüpgiller

During World War II, when international rivalry and the race to acquire power accelerated between nations, defense structures appeared in Istanbul Çatalca, as in many parts of the world. Here, the author deals with the “Çakmak Line”, and especially with the pillboxes, in terms of their potential for architectural preservation.

ARCHITECTURE OF THE REPUBLICAN PERIOD

65 More Than The (Could) Not-Conserved Collective Memory and a Lost Building: Antalya Talya Hotel / İkbâl Erbaş

The first “five-star hotel” in Antalya, which became a touristic city after the 1960s, was opened under the name Antalya Hotel, designed by Erözü and Loebermann. This building, which later became the Talya Hotel, was closed in 2013, date since which it awaited demolition, which finally started in April 2021. The author evaluates this recent loss and the issue of modern architectural heritage in the light of collective memory and urban memory.

70 The Lost Heritage of the Early Republican Period: Samsun Coastal Railway / Serap Faiz Büyükkam, Şengül Yalçınkaya

The stations of the Samsun Coast Railway, which were put into operation in 1926, stand out as an important historical case as they are the first railway built with domestic capital and reflect the sociological and spatial traces of their period. The authors, studying the railway line, which has not been used since 1955, draw attention to the importance of preserving “these lines and their architectural elements, which became representative of the policies of the early republican period, earned their place both in the memory of the city and the history of national railways, and transformed the city and its social life during their years of operation.”

CONTACT

80 States of Material / Eren Can Altay
The author tackles the installation “Types of Spaces”, designed in collaboration with Palma-Hanghar as part of the 2021 Concéntrico International Architecture and Design Festival held in Logroño, Spain, as an amusing example of the reuse of a passageway which mostly remained unseen all through the city’s history.

MİMARLIK.424. March April 2022
English Summary by Elif Kaymaz

ETKİNLİKLER – AJANDA

www.mo.org.tr/etkinlikler

ÇEVİRİMİÇİ BİENAL

8. Sinopale Uluslararası Sinop Bienali
Aralık 2021 - Haziran 2022

SERGİ

Ten, Beden, Ben
9 Aralık 2021 - 8 Mayıs 2022, İstanbul

SERGİ

Açık Mekân 3
8 Ocak - 9 Nisan 2022, Bursa

SERGİ

GEMSS'21 Genç Mimarlar Seçkisi & Sergisi
20 Ocak - 29 Nisan 2022, İstanbul

ÇEVİRİMİÇİ SEMİNER

Ve Taş Ağırlığına Düştü
3 Şubat, 29 Mart 2022

SERGİ

Boşluğun Duraklaması
1 Mart - 30 Nisan 2022, İstanbul

SEMPOZYUM

V. Çağdaş Mimarlık ve Sanat Sempozyumu
24 Mart 2022, İstanbul

SEMPOZYUM

2. Architectural Episodes
24-25 Mart 2022, İstanbul

ÇEVİRİMİÇİ SEMPOZYUM

16. Uluslararası ANAMED Yıllık Sempozyumu
25 Mart 2022

KONFERANS

16. Genç Akademisyenler Konferansı
5-8 Nisan 2022, İstanbul

KONFERANS

Mimarlık Eğitiminde Konuşulmayanlar
14-15 Nisan 2022, Gazimağusa

FUAR

6. Heritage Istanbul
11-13 Mayıs 2022, İstanbul

KONGRE

VII. Kent Araştırmaları Kongresi
12-14 Mayıs 2022, Ankara

ÇEVİRİMİÇİ SEMPOZYUM / KONGRE

30. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar
Sempozyumu / 5. Uluslararası Kentsel Tasarım
Kongresi
26-27 Mayıs 2022

BULUŞMA

Poedat Akademisi 4. Buluşma
23-27 Ağustos 2022, Muğla

BİENAL

17. İstanbul Bienali
17 Eylül - 20 Kasım 2022

SEMPOZYUM

13. Uluslararası Sinan Sempozyumu
27-27 Nisan 2023, EdirneYARIŞMALAR /
ÖDÜLLER - AJANDAwww.mo.org.tr/yarismalar
www.yarismo.org

Modern Mimarlık Araştırmaları Destek

Programı
Son Başvuru Tarihi: 10 Nisan 2022

XVIII. Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri

Ödül Töreni: 15 Nisan 2022, Ankara
Sergi Programı: 15-22 Nisan 2022, Ankara

Mimarlıkta Eleştirel Okumalar 9: Üniversite

Öğrencileri Metin Yarışması
Son Teslim Tarihi: 2 Mayıs 2022

Avrupa Kentsel Kamusal Alan Ödülü 2022

Son Başvuru Tarihi: 17 Mayıs 2022

İzmir Ekonomi Üniversitesi Güzelbahçe

Yerleşkesi Mimari Proje Yarışması
Son Başvuru Tarihi: 07 Haziran 2022

VEDAT DALOKAY'IN KİTABI ERİŞİME AÇILDI



Türkiye'nin mimarlık kültürüne katkıda bulunmuş ve bugün hayatta olmayan mimar(lar)ın anısını yaşatmak üzere, Mimarlar Odası tarafından 2006 yılından beri Anma Programları düzenleniyor. Her dönem, Ulusal Mimarlık Ödülleri Seçici Kurulu tarafından belirlenen mimar(lar)ın kendisi ve çalışmaları hakkında, ödül döneminden başlayarak gelecek döneme kadar, kapsamlı etkinlikler düzenleniyor. Mimarlar Odası Anma Programı'nın 2020-2022 dönemi için değer görülen VEDAT DALOKAY adına düzenlenen "Sıradışı Çizgisi ve Toplumcu Kimliğiyle Vedat Dalokay" başlıklı sempozyum 25 Şubat 2022 Cuma günü saat 10.00'da çevrimiçi olarak TMMOB Mimarlar Odası adlı YouTube kanalından yayınlanan sempozyumun öncesinde, Dalokay'ın çeşitli toplum olayları karşısındaki görüşlerini, 1973-1977 yılları arasındaki basın açıklamaları demeçlerini ve konuşmalarını bir araya getiren 95 sayfalık *Yelkenimizdeki Rüzgarı Çaldılar! Yılmadık* kitabı çevrimiçi erişime açıldı. Yayın için http://mo.org.tr/_docs/06_dalokay.pdf adresi ziyaret edilebilir.

MUĞLA x DODECANESE BULUŞMALARI



Muğla ile Oniki Ada civarının Türk ve Yunan mimarlarınca 2009'dan beri düzenli olarak düzenlenen uluslararası buluşmalar, COVID-19 önlemleri uyarınca çevrimiçi olarak sürüyor. TMMOB Mimarlar Odası Muğla Şubesi ve TEE Yunanistan Teknik Odası Oniki Adalar Şubesi işbirliğinde gerçekleşen Muğla x Dodecanese buluşmaları kapsamında sempozyumlar, kent gezileri ve sonuç ürünleri ortaya çıkıyor. Ayrıntılı bilgiye, organizasyonun internet adresi olan www.architecturalmeetings.com üzerinden erişilebilir.

2022 PRITZKER'İ ÖDÜLÜ KÉRÉ'NİN



Bu yılın Pritzker Mimarlık Ödülü, mimar, eğitimci, sosyal aktivist, 2004 Ağa Han Mimarlık Ödülü sahibi ve 2017 Serpentine Pavyonu tasarımcısı Diébédo Francis Kéré'ye verilecek. Pritzker alan ilk siyahî mimar olan Kéré, Burkina Faso doğumlu ve "mimarlık süreçleri yoluyla toplulukları güçlendirme ve dönüştürme"sinden dolayı ödüle layık görülmüş. Ayrıntılı bilgiye www.pritzkerprize.com adresinden erişilebilir.

ULUSLARARASI RIBA ÖDÜLLERİ



Birleşik Krallık Mimarlık Enstitüsü Uluslararası Ödülleri'nin yeni sahibi belli oldu. İki yılda bir, tasarım kusursuzluğu ve mimarlık tutkusuna örnek oluşturan, anlamlı bir toplumsal etki yaratan yapılara verilen ödül bu yıl Satkhira Dostluk Hastanesi'nin (Kashef Chowdhury / URBANA) oldu. Uluslararası ve sosyal amaçlı bir kuruluş olan "Friendship" sivil toplum kuruluşu için tasarlanan yapı, Bangladeş bölgesindeki kırsal nüfusa hizmet etmek için, yerel bir hayırseverin bağışladığı araziye inşa edilen seksen yataklı bir halk merkezi.

Ödül alan diğer uluslararası projeler ise şöyle: Alila Yangshuo (Vector Architects), Amorepacific Genel Merkezi (David Chipperfield Architects Berlin), Pittugala Sanatçı İnziva Yuvası (Palinda Kannagara), Dongziguang Köylü Etkinlik Merkezi (gad), Santa Fe de Bogotá Vakfı Üniversitesi Hastanesi Ek Binası (El Equipo Mazzanti), Giancarlo Mazzanti), James-Simon-Galerie (DCAB), Kohan Ceram Merkez Ofis Binası (Hooba), Lianzhou Fotoğraf Müzesi (O-office: Jianxiang He, Ying Jiang), Kopenhag Lille Langebro Köprüsü (WilkinsonEyre, Urban Agency), Şangay Modern Sanat Müzesi ve Yürüyüş Yolu (Atelier Deshaus), Doha Msheireb Kent Merkezi Nazım Planı (Allies and Morrison), "Kaptanın Evi" Yenileme Projesi (Vector), Tai Kwun Kültürel Miras ve Sanat Merkezi (Purcell, Herzog, de Meuron, Rocco), Alabama Ulusal Barış ve Adalet Anıtı (MASS), Vancouver Çokgen Galeri (Patkau).

ACSA MİMARLIK EĞİTİMİ ÖDÜLLERİ

ABD Mimarlık Yüksek Okulları Derneği (ACSA) her yıl mimarlık eğitimcilerini yapı tasarımı, topluluk ve işbirlikleri, burs ve hizmet gibi alanlarda gerçekleştirdikleri örnek çalışmalarını için onurlandırıyor. Ödüllü öğretim görevlileri öğrencilere ilham veriyor, onları yüreklendiriyor, mesleğin bilgi dağarcığına katkıda bulunuyor ve çalışmalarını akademi sınırların ötesine, uygulama ve kamu sektörüne doğru genişletiyor. Ödül kategorileri ve kazananlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiye www.acsa-arch.org/winners-announced-for-2022-architectural-education-awards adresinden erişilebilir.

MİMARLIKTA ELEŞTİREL OKUMALAR, BAŞVURUYA AÇIK



MD1927 Mimarlar Derneği tarafından düzenlenen "Mimarlıkta Eleştirel Okulamalar" metin yarışmalarının amacı mimarlık öğrencilerini, güncel mimarlık konularına ilişkin kitap, makale vb. çalışmaları izlemeye ve bunları değerlendirerek kendi özgün görüşlerini yazılı olarak anlatmaya özendirme ve bu doğrultudaki çalışmalarını ödüllendirmektir. 2009'dan bu yana gerçekleştiren sekiz yarışmada ödül yazanan ve yayınlanmaya değer bulunan eserler beş ayrı kitapla okuyucuya sunulmuştur. 9. Mimarlıkta Eleştirel Okulamalar: Üniversite Öğrencileri Metin Yarışması "Praksis ve Piksel Arasında: Dijital Ortamda Mimarlık Karşılaşmaları" üst başlığı çerçevesinde, mimarlık ve dijital ortam ilişkisini farklı boyutlarıyla tartışmaya açmayı hedefliyor. Üniversitelerin lisans ve yüksek lisans öğrencileri ile 2021 yılı itibarıyla mezun olanların katılımına açık olan yarışmanın teslim tarihi **2 Mayıs 2022**. Ayrıntılı bilgi ve şartname için <https://md1927.org.tr/yarismalar/mimarlikta-elestirel-okumalar-9-praksis-ve-piksel-arasinda-dijital-ortamda-mimarlik-karsilasmalari-universite-ogrencileri-metin-yarismasi-2022> adresi ziyaret edilebilir.

27. ALTIN ÇEKÜL ÖDÜLLERİ



1991'den 2017 yılına ilk 25 edisyonu Yapı Endüstri Merkezi, devamı ise Yapı Kataloğu bünyesinde gerçekleşen Altın Çekül Uluslararası Yapı Kataloğu Ödülleri, 13 Ocak 2022 tarihinde AURA İstanbul'da düzenlenen törenle sahiplerini buldu. Yarışmanın bu yılki jürisi şöyleydi: Alvi Alkaş, Adil Baştaoğlu,

Zafer Baysal, Ece Ceylan Baba, Paolo Debiaggi, Nida Debusk, Durmuş Dilekçi, Kurtul Erkmen, Ayşe Hasol Erkin, Massimo Guerini, Gülçin İpek, Cem Kafadar, Deniz Karabacak, Ebru Ünver, Karaer, Gökhan Karakuş, Tayfun Küçükkoğlu, Francesca Schepis, Hasan Şener, Leyla Tanaçan, Çiğdem Tekin, Onuralp Yücel. Ödüllü ürünler, 14-28 Ocak 2022 tarihleri arasında yine AURA İstanbul'da sergilendi.

Törende, Yapıda Yenilikçi Ürün dalında Temperlenebilir Solar Low-E Cam Nötral 63/29 ürünü "altın çekül"e, Intreme Fit ürünü ise "gümüş çekül"e değer bulundu. Fikir Ödülü dalında Bi'Boya Smart Comfort "tüzel fikir ödülü", Sektörel Pazarlama Ödülü dalında ise AGT, Çuhadaroğlu ve Ode Yalıtım "en iyi tanıtım projesi eşdeğer teşvik ödülü" aldı.

MEKAN KONUŞMALARINI ÇEVİRİMİÇİ SÜRÜYOR



MEKAN KONUŞMALARINI

İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimarlık Yüksek Lisans Programları öğrencilerinin 2015-2016 Güz döneminden itibaren santral İstanbul yerleşkesi Mimarlık Fakültesi Kazandibi'nde gerçekleştirdiği "Mekan Konuşmaları" dizisi, 2019-2020 Bahar döneminde COVID-19 önlemleri kapsamında çevrimiçi ortama taşındı. Herkese açık ve Zoom ortamında süren konuşmalar etkinlik sonrasında www.youtube.com/c/MekanKonuşmaları adresi üzerinden çevrimdışı olarak da izlenebiliyor. Yakın zamanda Alexis Şanal, Felicity D. Scott, Leslie Kern, Esra Akcan gibi isimleri davet eden öğrenciler Mart ayı içinde Graham Harman, Pete Kercher ve Sibel Yardımcı'yı ağırlıyor. Ayrıntılı bilgiye öğrenci inisiyatifinin sosyal medya hesaplarından erişilebilir: www.instagram.com/mekankonusmalari

DEĞİŞ TOKUŞ PROJESİ ÇEVİRİMİÇİ SERGİLENİYOR



Refik Akyüz, Serdar Darendeliler, Lütfü İrdem, Sinan Kılıç işbirliğinde ve Kültür için Alan desteğiyle gerçekleşen "Değiş Tokuş" kapsamında İzmir, Diyarbakır, Mardin ve Urfa'dan 12 sanatçı seyahat etmeden birbirlerinin şehirlerinde, birbirlerinin yerine ve birbirleri için üretim yapıyor. Ekonomi, uluslararası ilişkiler, kültür, sanat gibi disiplinlerden değiş tokuş kavramına yönelik konuşmalar, katılımcıların ihtiyaçlarına istinaden programlanan sementler ve birebir editörlük / mentorluk programıyla üretilen işlere www.projedestokus.com adresinden erişilebilir.

ANKARA YAHUDİ MAHALLESİ DİJİTAL PLATFORMDA



Yahudi Mahallesi'ni koruma, yaşatma ve müşterek kültür hafızası oluşturma amacıyla Türk Serbest Mimarlar Derneği ile Virtual Projects ortaklığı ve Hollanda Büyükelçiliği MATRA programının desteğiyle hayata geçirilen Ankara Yahudi Mahallesi Dijital Platform Projesi, 15 Şubat 2022 Salı günü gerçekleşen sempozyumla açıldı. "Ankara Yahudileri", "Sessizlik Arşivi" ve "Ankara Yahudi Mahallesi" bölümlerinden oluşan çevrimiçi ortam www.ankarayahudimahallesi.com adresi üzerinden gezilebilir.

AVRUPA KENTSEL KAMUSAL ALAN ÖDÜLÜ 2022



Avrupa şehirlerinde kamusal alanların yaratılması, iyileştirilmesi ve iyileştirilmesine yönelik her türlü çalışmanın tanınması ve tanıtılması amacıyla iki yılda bir verilen Avrupa Kentsel Kamusal Alan Ödülü bu yılın takvimini duyurdu. 2000 yılından beri Barselona Çağdaş Kültür Merkezi'nin düzenlediği yarışma; Türkiye dahil 47 Avrupa Konseyi üyesi ülkede yürütülen çalışma tasarımcılarının ve destekçilerinin başvurularına açık. Son başvuru tarihi **17 Mayıs 2022 Salı** olan yarışmayla ilgili ayrıntılı bilgiye www.publicspace.org adresi üzerinden erişilebilir.

MD1927 Mimarlar Derneği, Türkiye'de modern mimarlık mirasının belgelenmesi, korunması ve / veya modern mimarlık mirası hakkında kamuoyunun / sivil toplum örgütlerinin bilgilendirilmesi ve toplumsal farkındalık yaratılmasına yönelik projelerin geliştirilmesine ve / veya çalışmaların gerçekleştirilmesine katkı sağlamak amacıyla bir program yürütüyor. Disiplinler arası, özgün ve yaratıcı araştırma projesi önerilerine açık olan program kapsamında, araştırmacıların geliştirecekleri projeler ve / veya bu projelerle ilgili faaliyetleri destekleniyor. Derneğin 2020 yılında başlattığı Modern Mimarlık Araştırmaları Destek Programı'na yeni başvurular için son tarih **10 Nisan 2022**.

MODERN MİMARLIK ARAŞTIRMALARI DESTEK PROGRAMI



MD1927 Mimarlar Derneği, Türkiye'de modern mimarlık mirasının belgelenmesi, korunması ve / veya modern mimarlık mirası hakkında kamuoyunun / sivil toplum örgütlerinin bilgilendirilmesi ve toplumsal farkındalık yaratılmasına yönelik projelerin geliştirilmesine ve / veya çalışmaların gerçekleştirilmesine katkı sağlamak amacıyla bir program yürütüyor. Disiplinler arası, özgün ve yaratıcı araştırma projesi önerilerine açık olan program kapsamında, araştırmacıların geliştirecekleri projeler ve / veya bu projelerle ilgili faaliyetleri destekleniyor. Derneğin 2020 yılında başlattığı Modern Mimarlık Araştırmaları Destek Programı'na yeni başvurular için son tarih **10 Nisan 2022**.

BOŞLUĞUN DURAKLAMASI: BİR MEKÂN TUTULMASI



Lotte Laub küratörlüğünde ve Burçak Bingöl, Antonio Cosentino, Itamar Gov, Zeynep Kayan, Sim Chi Yin ve Simon Wachsmuth'un sanatsal katkılarından oluşan "Boşluğun Duraklaması" başlıklı karma sergi, Emily Dickinson'ın şu sözleriyle tanıtılıyor: "Bu güzel ağıt, kehanet değilse nedir? 'Baba' adını verdiğim Boşluğun Duraklamasına yararı dokundu." Bu atfı, Roland Barthes'ın satırları izliyor: "Beni maman'dan ayıran [...] ölümünden bu yana, onsuz yaşayabildiğim zamanın yoğunluğudur." Sergide sunulan eserler, sanatçıların geçmişi kendine has görme biçimlerini ortaya koymakla kalmayıp geçmişin bugünde oluşunu bastırma ya da kaldırıp atma girişimlerine karşı oyuna dahil olarak hayatını kaybedenlerin fiziksel yokluğu vesilesiyle mekânda bir araya geliyor. Sergi üç boyutlu ve çevrimiçi olarak www.zilbermangallery.com/that-pause-of-space-e307.htm adresi üzerinden veya **1 Mart - 30 Nisan 2022** tarihleri arasında Zilberman Selected | İstanbul galerisinde gezilebilir.

BOTTER APARTMANI KORUMA ALTINA ALINIYOR



2017 yılında UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı (UCCN) kapsamında "tasarım şehri" ilan edilen İstanbul'un Beyoğlu Asmalimescit Mahallesi'nde yer alan Raimondo D'Aronco imzalı Botter Apartmanı 1900-01 yıllarına tarihlenir. Yapının dış cephe yenileme projesine geçtiğimiz yıl "İstiklal Senin" projesi kapsamında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü (İBB Miras) tarafından başlanmıştı. Art Nouveau üslubunun İstanbul'daki ilk örneği olarak

bilinen apartmanın mülk sahipleriyle anlaşılması ile çalışmanın cepheyle sınırlı kalmayıp yapının bütününün çalışılmasına olanak doğmuş oldu. Birinci dereceden kültür varlığı olarak tescil edilen yapının strüktürel iyileştirmelerin tamamlanmasının ardından "Casa Botter" adıyla bir sanat ve tasarım merkezine dönüştürüleceği, yeniden kullanıma açılacağı duyuruldu.

W AWARDS MOUSSAVİ İLE HATOUM'A



Mimarlıkta Kadın Ödülleri olarak da bilinen W Awards, yaşam boyu başarılardan geleceği parlak çalışmalarına, önemli yeni yapı tasarımlarından mimari kültüre katkılarına kadar geniş bir yelpazede, mesleğin kadın ve kuir emekçilerini ödüllendiriyor. *Architectural Review* ile *Architects' Journal* işbirliğinde düzenlenen yarışmanın bu yılki büyük ödülleri açıklandı. 2022 Jane Drew Ödülü mesleğe yenilikçi, çeşitli ve kapsayıcı yaklaşımından dolayı Farshid Moussavi'ye; Ada Louise Huxtable Ödülü ise mimarlığa katkılarında dolayı Mona Hatoum'a veriliyor. Diğer kategorilerin (Moira Gemmill Yeni Mimarlık Ödülü ve MJ Long Uygulamada Uzmanlık Ödülü) açıklanacağı ödül töreni W Lunch, Mayıs ayında Londra'da gerçekleşiyor.

POEDAT AKADEMİSİ 4. KEZ BULUŞUYOR



Akademisyenlere, doktora sonrası araştırmacılara, akademisyenliği düşünen veya akademiyle bağıni korumak isteyen üniversite öğrencilerine ve çalışmalarına üniversite dışından devam eden araştırmacılara yönelik gerçekleştirilen Poedat Akademisi bu yıl **23-27 Ağustos 2022** tarihleri arasında Muğla'daki Gümüşlük Akademisi'nde gerçekleşiyor. Şimdiye dek felsefe, resim, sosyoloji, mimarlık kuramı, kent çalışmaları, mimari tasarım, temel sanat ve tasarım, dil bilimi gibi çeşitli alanlarda akademik bildirileri tartışmaya açan buluşmanın konuşmacı başvuruları için son tarih **17 Nisan 2022**. Ayrıntılı bilgiye www.poedat.org/poedat-akademisi-4-bulusma adresinden erişilebilir.

16. ULUSLARARASI ANAMED YILLIK SEMPOZYUMU



Koç Üniversitesi Tıpta ve Sağlıkta İnsani Bilimler Girişimi ile işbirliği içinde düzenlenen ve Lucienne Thys-Şenocak ile Inge Uytterhoeven tarafından bir araya getirilen 16. Uluslararası ANAMED Yıllık Sempozyumu; çeşitli arkeolojik alanları, mimariyi, inşa edilen mirası, manzaraları, yerleri ve alanları; şifa, sağlık ve tıbbın Anadolu ve çevresinde uygulandığı yerlerde inceliyor. **25 Mart 2022** tarihinde çevrimiçi olarak gerçekleşecek sempozyumla ilgili ayrıntılı bilgiye <https://anamed.ku.edu.tr/events/16-uluslararasi-anamed-yillik-sempozyumu/> adresinden erişilebilir.

V. ÇAĞDAŞ MİMARLIK VE SANAT SEMPOZYUMU



Prof. Dr. Bülent Özer anısına Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı tarafından düzenlenen V. Çağdaş Mimarlık ve Sanat Sempozyumu **24 Mart 2022** tarihinde İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde yapılıyor. Geçtiğimiz yıllarda mimarlık ve sanat çeşitli açılardan irdelenmiş, çağdaş sanat ve mimarlığın geçmişle ilişkisi değerlendirilmiş, gelişen teknolojilerin çağdaş mimarlık ve sanata olan etkileri tartışılmış, çağdaş mimarlık ve sanatta ana akımların karşısında yer alan farklı görüş ve eğilimler incelenmişti. Sempozyumun bu yılki teması ise "etkileşimler".

13. ULUSLARARASI SİNAN SEMPOZYUMU



Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi **27-28 Nisan 2023** tarihlerinde düzenleyeceği 13. Uluslararası Sinan Sempozyumu'nun üst başlığını "Mimarlık ve Sorumluluk" olarak belirledi. Önceki yıllarda Teknoloji ve Mimarlık, Mimarlık ve Ekonomi, Komşuluk, Sınırlama gibi temaların benimsendiği sempozyumun başkanı H. Burcu Özgüven çağrı metninde, doğaya ve tarihsel belleğe saygılı, insani, akılcı ve yaşanabilir mekân üretme eylemi ile bunlara ilişkin seçimlerin, mimarları ahlaki/etik sorumluluk kavramı üzerine düşündürdüğünü belirtiyor. Tasarıma dair, kente karşı, topluma karşı, ulusal kimlik ve kültürel mirasa karşı, çevreye karşı, dijital teknoloji üretim ve kullanımında üstlenilen sorumluluklar ile meslek etiği konularında bildiri özeti gönderimi için son tarih **5 Eylül 2022**.

17. İSTANBUL BİENALİ DUYURUYA ÇIKTI



İstanbul Kültür Sanat Vakfı'nın (İKSUV) 2007-2026 Bienal Sponsoru Koç Holding'in desteğiyle düzenlediği İstanbul Bienali bu yıl **17 Eylül-20 Kasım 2022** tarihleri arasında gerçekleştirilecek. Geleneksel sanat mekânlarının dışına çıkarak kitapçı, sahaf, hastane, huzurevi, kafe, metro durağı ve özel bir radyo istasyonunun da aralarında olduğu onlarca farklı mekâna yayılacak olan bienalin küratörlüğünü **Ute Meta Bauer, Amar Kanwar ve David Teh** üstleniyor.

COVID-19 pandemi önlemleriyle bir yıl ertelenen 17. İstanbul Bienali'nin sergileri İstanbul'un üç farklı semtinde (Beyoğlu, Kadıköy ve Fatih) yoğunlaşıyor. Bienal projelerinin bir bölümüne internet üzerinden erişilebileceği gibi, 2021'de Açık Radyo aracılığıyla bienal katılımcılarını ağırlayan Radyo Bienal'in İngilizce yayınları da bir podcast serisi olarak tüm dünyaya ulaşacak. Bienalin film programının ilk kısmı ise 41. İstanbul Film Festivali kapsamında **8-17 Nisan 2022** tarihleri arasında izleyiciyle buluşuyor.

AVRUPA 40/40 LİSTESİNDE SEVİNDİK, KARAATLI VE YALÇIN



Avrupa'nın gelecek vadeden genç mimar ve tasarımcılarını ödüllendiren Europe 40 Under 40 programının bu yılki listesi açıklandı. Program kapsamında Avrupa Mimarlık, Sanat ve Tasarım Merkezi (AMSTM) ile Şikago Athenaeum Mimarlık ve Tasarım Müzesi'nce 40 yaşın altındaki mimar, endüstriyel tasarımcı, peyzaj mimarı, iç mekân tasarımcısı ve kentsel planıcılar arasından 40 kişi, danışma kurulunun davet ettiği uygulamacı, akademisyen ve yayıncılarından oluşan jüri tarafından seçiliyor. 2021-2022 listesine Türkiye'den giren isimler ise Cihan Sevinç, Lebriz Atan Karaatlı ve Nesile Yalçın.

ROTA YENİDEN OLUŞTURULDU: URBAN WALKS ANKARA



Eylül 2020'de yaşadıkları kent Ankara ile temasta olmayı seven bir grup kent gezgininin oluşturduğu **urbanwalks. ankara** ile görsel kültür ve sanatsal düşünce mekânı Ka işbirliğinde gerçekleştirilen "farklı tema ve rotalarda kent yürüyüşleri" sürüyor. Baharın gelişiyle hız kazanan etkinlik dizisi kapsamında gerçekleştirilecek 26 Mart Cebeci - Kızılay, 27 Mart Ulus - Bulvar, 2 Nisan Güzeltepe - Cinnah ve 3 Nisan Vedat Dalokay rotaları duyuruldu. Katılım ve gelecek programlarla ilgili ayrıntılı bilgiye <https://en.kaatolye.shop/urbanwalksankara> adresinden erişilebilir.

Krizle Kırbaçlanan Yaratıcı Akıl

“Kriz dediğimizde bu kavram yerinde duramıyor besbelli, hemen bir ateş topu gibi devinmeye başlıyor ve büyük olasılıkla yüreğimize korku salıyor, bizi dehşete düşürüyor. İstiyor ki panik içinde, çarçabuk bir şeyler yapmaya girişelim.”

“Bu yangına sermaye sahipleri ile emekleriyle geçinenlerin baktıkları yerler farklı olduğu için, neye kriz denilebileceği ya da krizin tepeden aşağıya nasıl yuvarlanabileceği hakkındaki görüşler de farklıdır. Bunlar arasındaki çatışmalar bazen krizin bir başka boyutu ya da ta kendisi olur.”

“İşini yapma biçiminin temelinde koşulları dikkate alarak önündeki gereksinime yanıt vermek üzere yaratıcı, yeni ve etkin bir öneri geliştirmek olan herkes, bir anlamda sürekli olarak kriz durumuyla karşı karşıyadır. Bir krizi dönüştürmek, sorunlu olan durumlara her defasında güvenilir bir biçimde işlevsel seçenekler sağlayarak yanıt vermek, krizle baş etme arayışı olarak tanımlanabilir. Böyle baktığımızda mimar ya da daha farklı ölçeklerde, hazır reçeteleri kullanmak yerine tasarlayarak yeni yanıt geliştirenler; bir anlamda kriz çözücüler ya da krize karşı, yeni veya başka türlü seçenekler ortaya çıkana kadar Sisypheos kayasını yokuş yukarı yuvarlayan herkes, kriz mücadelecisidir. ”



Dünyevi İşlerin Gidişatı (The Way Earthly Things Are Going), Emeka Ogboh, 2017. Uluslararası finans, göç ve ekoloji krizlerine ilişkin tarihsel referanslı bir ses ve ışık yerleştirilmesi.

Kaynak: <https://www.blindbid.com/athen-documenta-14-athener-konservatorium-odeion-april-2017/athen-documenta-14-odeion-ogbohy/> [Erişim: 02.03.2022].

Kavramlar bazen yatıştırıcı, bazen kaygıya düşüren; kimileri koşturan ve nefessiz bırakan, kimileri ise yumuşacık ve rahat ettiren imgeleri anımsatır. Kriz ise başlı başına, ele avuca sığmaz bir kavram. Kriz dediğimizde bu kavram yerinde duramıyor besbelli, hemen bir ateş topu gibi devinmeye başlıyor ve büyük olasılıkla yüreğimize korku salıyor, bizi dehşete düşürüyor. İstiyor ki panik içinde, çarçabuk bir şeyler yapmaya girişelim. Oysa kriz anları hem bizi acele ettirerek krizi körüklemeye yöneltir hem de serinkanlılıkla, krizle aramıza bir mesafe koyarak düşünmeye ve hızlıca, doğru kararları bulmaya zorlar. Kriz ne kadar sıcak bir ateş topu ise krize karşı duranın yapılması gereken de araya soğuk bir uzaklık koyarak tam bu andan sonraki dönüşüm ya da ortaya çıkabilecek yeni durum için yön belirlemek, hatta yönü tersine çevirmeyi sağlamaktır. Kriz bir tepe noktasıdır çünkü. Başka bir tepeye doğru sıçrama potansiyeli de vardır, düşüşe geçme potansiyeli de.

Kriz bizi şaşırtmak ister. Nereden biliyoruz? Çünkü ansızın çıkar karşımıza. Bir şeylerin giderek kızgınlaşarak ve köpükler içinde bir devinimle üzerimize doğru geldiğini bilsek bile, bunu yine de bir birikim aşaması olarak görmeye yatkındır. Denetlenebilir olması için arayışa gireriz. Ama ansızın krize dönüştüğünde yine gafil avlanırsınız. Onu kriz olarak algılamamız da bu ansız oluşuma çabucak erişmiş olmasındandır. Krizin bizi şaşkınlıkla yakalamasının bir nedeni de basit, yalın kat ve alışılmış biçimde gelmemesidir. Her defasında çok karmaşık, çok katmanlı biçimde belirir. Ne olduğunu anlayabilmek için tanımaya gerek vardır, ama çoğu kez hangi boyutlarını ya da bileşenlerini ele alarak yaklaşabileceğimizi bilemeyiz. Kriz bir yandan, içinde çok devingen ve dur durak bilmeyen bir hareketlilik taşır. Bir yandan da çok karmaşıklaşmış, birçok katman üst üste, yan yana ya da iç içe geçmiş ve birbirinin içinde erimiş fiziksel ve kimyasal bir yakıcılıkla tehdit oluşturarak bizi çaresiz bırakmayı amaçlar. Ama biliriz: O, krizdir ve aslında bir dönüm momentidir. Ne kadar lav taşıyarak, köpükler içinde üzerimize yürürse, o kadar soğuk dururuz karşısında. Ne kadar hızla gelirse, o kadar hızlı oluruz. Hızlı olabilmek, kriz durumlarında ne yapacağı konusunda bilgili olmakla ilgilidir ve bir boğa güreşi ustalığı, zarafeti gerektirir. Eğer kriz, uslu yaşamımızın düşünce dünyasında yaptığımız alıştırmalarla daha önce sınanmış ve bilgi dağarcığımızın bir köşesine yerleşmişse; biz de deneyimli olarak kriz karşısında hızlı düşünür, krizin bir doruk noktası olması ve oradan aşağı yuvarlanıp sönümlenmesi için ne yapacağımızı hızla kararlaştırabiliriz.

Kriz bazen bir küresel savaş olup çıkar karşımıza: Nil'in, Dicle ve Fırat'ın ya da Ürdün'ün, Sarı Irmak'ın, Tiber'in suyunu içmiş şanlı bir general ya da kral çıkarır savaşı ve o dönemin dünyası krize sürüklenir. Ya da bir ekonomik kriz olur: Fiyatlar artar, borçlar ödenemez, en savunmasızlardan başlayarak iflaslar artar ve mülkler kaybolmaya başlar. Paranın değeri ve iş olanakları, üretim ve yapılabilecek her şey büyük bir süratle uçurumlardan aşağı düşer ve açlığa, kargaşaya sürüklenir insanlar. Bazen, en eski zamanlardan beri, bir salgın hastalık olur: Bütün liman kentlerinden içernelere doğru yayılır ve ne bulursa kırar, geçirir önüne geleni. Bir gök cismi düşerse yeryüzüne ve türlerin çoğunu yok ederse, buna kriz demeyiz; meteor çarpması deriz ve sonuçta bir rastlantıdır bu. Ama sorun ansızın değil de açık açık göstererek, adım adım geliyorsa üzerine doğru yerkerenin, bütün ekolojik dengeleri alt üst ederek, o zaman buna "iklim krizi" deriz. Bazen de mutlaka somut olarak belirmez karşımızda: Daha kötüsü, somut olan pek çok şeyi etkileyebilir ama kendisi bir düşüncedir daha çok.

Hukuku ve insanların biriktirdiği birçok değeri ezme, parçalamak ve silmek için gereken ayrımcılık, eşitsizlik parçalarını sistemleştiren ideolojik krizler de olur.

Kriz aslında büyük bir hızla oluşmuş ve aciliyetle yönünün değiştirilmesi, inişe geçmesi gereken yakıcı bir doruktur ya da doruklar kümelenmesidir genellikle; ama ona ne zaman "kriz" denebileceği de çok görelidir. Bazen çok küçük de olabilir; bir evin, ailenin içinde belirir, hatta bazen bir bireyin yaşamı algılamasında. Bazen bir mahallede ya da kentte de olur. Ya da ülkenin bir bölümünde, yapılan işlerin bir bölümünde, bazı sektörlerde veya politikalar demetinin yıkıcı yüzünü göstermeye başladığı yerlerde. Bu yangına sermaye sahipleri ile emekleriyle geçinenlerin baktıkları yerler farklı olduğu için, neye kriz denilebileceği ya da krizin tepeden aşağıya nasıl yuvarlanabileceği hakkındaki görüşler de farklıdır. Bunlar arasındaki çatışmalar bazen krizin bir başka boyutu ya da ta kendisi olur.

İşini yapma biçiminin temelinde koşulları dikkate alarak önündeki gereksinime yanıt vermek üzere yaratıcı, yeni ve etkin bir öneri geliştirmek olan herkes, bir anlamda sürekli olarak kriz durumuyla karşı karşıyadır. Bir krizi dönüştürmek, sorunlu olan durumlara her defasında güvenilir bir biçimde işlevsel seçenekler sağlayarak yanıt vermek, krizle baş etme arayışı olarak tanımlanabilir. Böyle baktığımızda mimar ya da daha farklı ölçeklerde, hazır reçeteleri kullanmak yerine tasarlayarak yeni yanıt geliştirenler; bir anlamda kriz çözümleri ya da krize karşı, yeni veya başka türlü seçenekler ortaya çıkana kadar Sisyphos kayasını yokuş yukarı yuvarlayan herkes, kriz mücadelecisidir. Kriz denildiğinde genellikle sorun yarıçapının büyük olduğunu gösteren bir durum olduğu düşünülebilir. Ancak kriz durumunun tanımında daha temel olan; karar çevresinin taşıdığı belirsizlik, oynaklık, değişkenlik, güvensizliktir. Bu durumda krize yanıt verecek özne her defasında, gereksinimi karşılayacak ve görelî dengeli, sürdürülebilir, etkin ve güvenilir seçenekler önermiş olmalıdır. Eğer bir kolektif karar gerekiyorsa, kriz kavramıyla ilgili akıl yürütmelere böyle yaklaşmak, daha kapsamlı ve derinlikli bir tartışma mekânı sağlayacaktır.

Yaratıcı ve yeni olmayan kriz çözümleri olamaz mı ya da yaratıcı ve (belirli ölçütlere göre) yeni olan bütün önerileri, kabul edilmesi gereken gerçek çözümler olarak düşünebilir miyiz? Her iki soruya da "evet" diyemeyeceğimiz için hem krizin hem de krizi aşabilecek önerinin nitelikleri hakkında daha geniş bir irdeleme gereği ortaya çıkar. Birinci soru için, çok kısa erimli, az boyutlu ve krizin derinliklerine uğramayan önerilerin işe yaramazlığını (Türkiye'nin 1998 ekonomik krizinden çıkışında DB reçetesi gibi), ikinci soru için de 1930'larda Nazi partisinin getirdiği yenilikleri anımsamak yetecektir. Bu durumda krizden çıkış seçeneğinin temel niteliklerin başına, önerideki despotizmi veya özgürleştirici nitelikleri; ayrıştırmayan, eşitleyen, adil ve barışçıl olan özelliklere dair kaygıları yerleştirmek gerekecektir. Gerçi yenilikçi önerinin sürdürülebilir ve güvenilir olması gerektiği belirtildiğinde bunlar da kapsanmış olur, ama krizden gerçekten çıkabilmek için bu özellikleri açıkça belirtmek yararlı olacaktır.

Açık ki çok dinamik ve katmanlı, bileşenleri çok olan bir kavram ya da olgu, kriz. Bir ya da diğer biçimde, genellikle karşılaşıyoruz onunla. Hesaplaşıyoruz veya yüzleşiyoruz. ❖

Zeytin Sorguluyor: Koruma Mevzuatının Samimiyeti ve Zeytinliklerimiz

Nezih Başgelen

Uygarlığın her döneminde, yetiştiği her coğrafyada el üstünde tutulan zeytin, yeni düzenlemeler nedeniyle ülkemizde yine tehdit altında. Konunun yasal yönlerini ortaya seren yazar “sürekli yenilenen bu ölümsüz maden yatakları” diyerek nitelediği zeytinlik alanları savunuyor.

“Kilis zeytin ağacı / Yapağı pek de acı / Sevdiğinden ayrılmak / Ölümden daha acı”
Türk Halk Manisi

“Ben ağaçların hepsini severim, ama zeytin ağacı bir başka. Her şeyden önce onun simgeledikleri: yapraklarıyla barış, altın sarılarıyla mutluluk.”
Aldous Huxley

Kadim zamanlardan beri insanların mutfağına, ekonomisine, sosyal ve kültürel hayatına damga vurmuş olan zeytin ağacı ve meyvesi; bereket, sağlık, barış, mutluluk ve ölümsüzlük sembolü olarak semavi dinler dahil pek çok inanç sistemi tarafından kutsanmış ve özel koruma altına alınmıştır. (Resim 1) Efsaneler ve mitolojik anlatılar zeytin ağacının yeryüzündeki ilk ağaç olduğunu savunurken, jeolojik devirlere ait tabakalarda bulunan yaprak fosilleri de zeytinin tarihinin insandan eski olduğunu göstermektedir. Bu kayıtlara göre Anadolu'daki varlığı 14,3 milyon yıl öncesine kadar uzanmaktadır.¹ Arkeolojik bulgulara göre Zeytingiller (Oleaceae) familyasına mensup, meyvesi yenebilen zeytin ağacı türlerinin Levant bölgesinde Samiler tarafından MÖ 6 binli yıllarda ıslah edilerek kültür bitkisi haline getirildiği tahmin edil-

mektedir. Mezopotamya'nın yazı kullanan en eski sakinleri Sümerlerin çivi yazılı metinlerde GIŞKIRI6.GEŞTİN şeklinde ideografik olarak karşımıza çıkan zeytin bağı, devrinin “süper gücü” olan Anadolu'nun en eski sakinlerinden Hititlere ait çivi yazılı metinlerde çoğunlukla karşımıza GIŞKIRI6 GIŞSERDUM şeklinde çıkar ve “zeytin, zeytinlik, zeytin bahçesi” olarak çevrilir. Zeytinin Batı dillerindeki karşılığı Yunanca “elaia” ve Latince “olea”dan gelirken Türkçe kökeni ise Semitik orijinali olan “zayit” kelimesidir.²

İnsanlığın ilk devirlerinden beri gıda ihtiyacını karşılamak yanı sıra sağlığını korumak ve ekonomik gücünü geliştirmek için de kullandığı zeytinin yağı, antik çağda yakıt olarak kullanıldığı için aynı zamanda oldukça önemli bir enerji kaynağıydı. Ortaçağdan bu yana petrol ve günümüzde doğalgaz kullanımı nedeniyle yakıt kaynağı olarak önemini koruyamamış olsa da diğer alanlardaki önemi azalmamış, hatta giderek daha da artmıştır. Burada, şimdilik ihmal edilen sağlık sektörü konusuna özel dikkat çekmek gerekir. Hipokrat'ın, özellikle cilt sağlığına faydalarıyla bilinen zeytinyağı içeren 50'den fazla reçetesi olduğunu hatırlamakta yarar vardır. Kimyasal özellikleri temizlik sektörü ve ilaç sanayinde kullanılan zeytin yapraklarının, ağacını zararlı canlılara ve hastalıklara karşı koruyan maddeler konusunda bilimsel araştırmaların derinleştirilmesi çok önemli keşiflere kapı arayabilir. (Resim 2) Bütün bu ayrıntılar bir yana zeytin ağacı günümüzde Akdeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde gerek besin değerinin yüksek oluşundan gerekse de ticari değerinden dolayı yoğun olarak ekilip dikilmektedir.³

Gerek aile gerekse devlet ekonomilerinin temel direkleri arasında yer alan zeytin ağaçlarının korunması için özel gayret sarf edilmiş, hatta antik çağlardan beri bu



1. Zeytin toplama sahnesi, siyah figürlü amfora (Antik Yunan, MÖ 520)



2. Çiçek açmış zeytin dalı

Nezih Başgelen
Arkeolog, Kültürel ve
Doğal Miras
İzleme Platformu

Kaynak: “424425001”, https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1837-0609-42 [Erişim: 23.03.2022].

Kaynak: steemege, <https://steemit.com/tr/@steemege/zeytin-cicegi-olive-flower> [Erişim: 23.03.2022].



3. Zeytinlik eylemlerinden, sırasıyla: İstanbul Kadıköy, Manisa Akhisar, İzmir, Muğla Marmaris, Çanakkale

ağaçlar yasal güvence altına alınmıştır. Uygarlık tarihinin hayat ağacı olan, tüm inançlarda Tanrı'nın kutsadığı zeytin ağacına yapılan saygısızlık tarih boyunca hiç affedilmemiştir. Tarihin bilinen en eski ve çok iyi şekilde korunmuş olarak günümüze kalmış yazılı yasa metni olan Hammurabi Kanunları'nda zeytin, borç verilen değerli mallar arasında sayılırken; ağacını usulsüz budayanlara da ölüm cezası öngörülmektedir. Antik Yunan devrinde yedi bilgeden biri kabul edilen Solon Yasaları'nda zeytin ağacına zarar verenlere ağır cezalar verilirken, yurt dışına satışı serbest bırakılan tek ürün de zeytinyağı olarak dikkat çekiyordu.⁴ Solon Yasaları'nda dikkat çekici bir zeytin ağacı ayrıntısı daha vardır: Hiç kimse komşusuyla arasındaki sınırın 1,5 metre yakınına ağaç dikemezken, zeytin ağacı söz konusu olduğunda bu mesafe yaklaşık iki katına çıkıyordu.⁵ Antik çağda zeytinin istisna tutulduğu ilgi çekici bir diğer yasa ise Sparta kralı Lykurgos'a ait: Lykurgos Yasaları'nda ölümlerin eşya ile gömülmesi yasaklanırken, mezara zeytin dalları konulmasına izin veriliyordu.⁶

Bugün zeytin arazilerini madencilığe açmayı amaçlayan yönetmelikten dolayı hukuki sorun yaşanan Türkiye Cumhuriyeti de zeytin ağaçlarını yasayla koruyan ülkeler arasındadır. Ülkemizde zeytin ağaçlarını korumak ve zeytinlik alanları geliştirmek için ilk yasa 1939 yılında çıkartılmıştı. Halen yürürlükte olan 3573 sayılı bu kanunda şu ifadeler yer almaktadır: "Zeytinliklere her çeşit hayvan sokulması, yerleşim sahaları hariç, zeytin sahalarına en az bir kilometre yakınlıkta koyun ve keçi ağılı yapılması yasaktır. Ancak çift sürme ve nakliyatla kullanılan hayvanlara ağızlık takılması şartıyla müsaade edilir. [...] Zeytinlik sahaları içinde ve bu sahalar en az 3 kilometre mesafede zeytinyağı fabrikası hariç zeytinliklerin vegatatif ve generatif gelişmesine mani olacak kimyevi atık bırakan, toz ve duman çıkaran tesis yapılamaz ve işletilemez. Bu alanlarda yapılacak zeytinyağı fabrikaları ile küçük ölçekli tarımsal sanayi işletmeleri yapımı ve işletilmesi Tarım ve Köyişleri Bakanlığının iznine bağlıdır. Zeytincilik sahaları daraltılamaz. [...] Bu sahalardaki zeytin ağaçlarının sökülmesi Tarım ve Köyişleri Bakanlığının fenni gerekçeye dayalı iznine tabidir. Bu iznin verilmesinde, Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bağlı araştırma enstitülerinin ve mahallinde varsa ziraat odasının uygun görüşü alınır. Bu hâlde dahi kesin zarar

ret görülmeyen zeytin ağacı kesilemez ve sökülemez. İzinsiz kesenler veya sökenlere ağaç başına altmış Türk Lirası idarî para cezası verilir."⁷

TBMM'de 2003 yılından bu yana, bu yasağı değiştirmek için 9 ayrı girişim gerçekleştirildi. 17 Ocak 2006'da, 15 Temmuz 2008'de, 3 Temmuz 2009'da, 21 Nisan 2010'da, 20 Şubat 2013'te, 16 Haziran 2014'te, 17 Mayıs 2017'de ve 1 Mart 2022'de gündeme gelen, zeytin sahalarının madencilığe ve yapılaşmaya açılmasına yönelik teklifler, TBMM'deki vekillerce reddedildi.⁸ Ancak zeytinlik alanlarda madencilik faaliyetlerine izin verilmesine olanak tanıyan bir yönetmelik, 1 Mart 2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.⁹ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından yürütülecek olan 21 Eylül 2017 tarih ve 30187 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Maden Yönetmeliği'nin 115. maddesine eklenen bu yeni karara göre Enerji Bakanlığı, zeytinlikleri yok edebilmesi için maden şirketlerinin önünü açmıştır - hem de "kamu yararı" gerekçesini sunarak! Eklenen bu 4. fıkra ile zeytin alanları başta kömür madencilığı olmak üzere tüm madencilik faaliyetlerine açılabilir. Yapılan düzenleme, yukarıda anılan 3573 sayılı Zeytinciliğin İslahı ve Yabancılarının Aşılattırılması Hakkında Kanun'a da aykırı bir düzenlemedir. Tüm kutsal kitapların değer verdiği, Ege ve Akdeniz'de yaşam kültürünün ayrılmaz bileşeni zeytin ağaçlarının ve zeytinliklerin yok olmasına yol açmak ayrıca büyük bir insanlık ayıbıdır.

Kamuoyunun Ukrayna'daki savaşa odaklandığı süreçte, fırsattan istifade çıkartılan, zeytinliklerimizin ciddi zarar göreceği, TBMM'de onaylanmayan böyle bir değişiklik kabul edilemez. **(Resim 3)** Her ne kadar "madencilik yapacak şirketlere sahayı rehabilite ederek eski hale getireceğini taahhüt etmesi şartıyla" ibaresi kullanılsa da bunun uygulanmasının mümkün olamayacağını "kararname koyucular" da farkındadır. Çünkü Anadolu'daki zeytinlikler kadim zamanlardan beri gerek doğanın gerekse insanların yıkıcı ve yıpratıcı etkilerine rağmen, halen sayısız türde memeli, amfibi, sürüngen, kuş ve bitkinin yaşadığı habitat alanlarıdır. Kesilen zeytin ağaçlarının geri dikilmesi sağlansa bile o esnada katledilen habibatın geri kazanımı mümkün değildir. Öte yandan Anadolu'da korunması elzem kültürel ve tarihî pek çok



3. Sarı göğün altında zeytin ağaçları (Vincent van Gogh, 1889)

mirasın kanunlara, koruma kurullarına, kolluk kuvvetlerine rağmen korunmadığı gerçeğinden yola çıkarak; bu alandaki rehabilitenin sözde kalacağı, Anadolu'da pek çok taş ocağı şirketinin yasalara rağmen tarih alanları nasıl tahrip ettiği ortadadır.

Ülkemiz Paris Anlaşması'nı 22 Nisan 2016 tarihinde New York'ta düzenlenen Yüksek Düzeyli İmza Töreni'nde 175 ülke temsilcisiyle birlikte imzalamıştır. Ulusal beyanımızda da adı geçen bu anlaşmayı, geliştirmekte olan bir ülke olarak imzaladığımız vurgulanmıştır. Anlaşma 7 Ekim 2021 tarihinde Cumhurbaşkanı kararı ile onaylanarak Türkiye'de iç hukuk onay sürecini de tamamlamıştır. Onay belgesi Türkiye tarafından 11 Ekim 2021 tarihinde Birleşmiş Milletler Sekreteriyasına tevdi edilmiştir. Anlaşmanın nasıl uygulanacağına dair hususları içeren Paris Anlaşması Çalışma Programı (kural kitabı) ise 31 Ekim - 13 Kasım 2021 tarihlerinde Birleşik Krallık'ın ev sahipliğinde, Glasgow'da düzenlenen 26. Taraflar Konferansı'nda (COP 26) tamamlanmıştır. Paris Anlaşması'nın en önemli amacı, sera gazı emisyonlarında direkt azaltım oluşturulmasıdır. Bu açıdan, kömürden elektrik üretiminin sonlanması ve kömürlü termik santrallerin kapatılması, bu anlaşmanın en kritik açılımıdır. Yeni karara göre ise zeytin alanları başta kömür madenciliği olmak üzere madencilik faaliyetlerine açılacaktır. Bu değişiklik Türkiye'nin, neyin altına imza koyduğunun tam ayırında olmadığını göstermektedir. Kömürlü termik santrallerin faaliyetlerini arttırmaya yönelik böyle bir değişiklik beyanı, bizi Paris Anlaşması gibi insanlığın geleceğini ilgilendiren kritik bir sözleşmenin sorumluluğu açısından, ulusal ve uluslararası alanda verdiği sözü tutmayan bir ülke durumuna düşürecektir. Bu nedenle de bu değişikliğin bir an önce uygulamadan kaldırılması gerekmektedir.

Tam burada, küresel ekonomide madencilik sektörünün önemine dikkat çekelim. Madencilik sektörü, küreselleşen dünyada hemen her ülke gibi Türkiye'nin de kalkınması, refah düzeyini artırması ve istihdam alanlar açması için tartışılmazdır.¹⁰ Madencilik insanlığın ilk uğraş alanları arasında yer alır. İnsanların kayaları tanıması ve işlemesi, mineralleri ve madenleri de tanımına ve işlemesine giden yolu açmıştır. İnsan ve toplum hayatında vazgeçilmez bir yer tutan madencilik sektörü tarih boyunca, gelişmiş ülkelerin sahip oldukları teknoloji ve refah düzeyine ulaşmalarında en etkin rol oynayan faktörlerden biri olmuştur. Madencilik özellikle tarım ile birlikte toplumların hammadde ihtiyaçlarını sağlayan iki temel üretim alanından birisi konumundadır. Gelişmiş ülkeler, ekonomik güçlerini ve refah seviyelerini artırmayı büyük ölçüde doğal kaynakların verimli kullanmaya borçludur. Doğru plan ve politikaların takip edilmesi sonucunda madencilik alanında üretimin, istihdam gibi ekonomik göstergelere önemli katkılar sağlayacağı; ülke imalat sanayi için itici güç olacağı tartışılmaz gerçektir. Ancak konu zeytinlik arazilerin korunmasına geldiğinde, akılcı politikaların önemi kat be kat artmaktadır.

Antik çağdan bu yana "sıvı altın" olarak tanımlanan zeytinyağı, doğal bir madendir. Dolayısıyla zeytinlikler de maden yataklarıdır. Sürekli yenilenen bu ölümsüz maden yataklarını, türü ne olursa olsun kapasiteleri sınırlı olan başka maden yatakları için yok etmek; altın yumurtlayan tavuğu, karnındaki altını almak için kesmekten farksızdır. Kültürel ve doğal çevre değerlerine duyarlı madencilik teşvik edilmeli, kültür ve doğa varlıkları en az hasarı verecek yaklaşımlar özendirilmelidir.

(Resim 4) ❖

* 1 Mart 2022 tarih ve 31765 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Maden Yönetmeliğine Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'in 1. maddesi ile Maden Yönetmeliği'ne zeytinliklerle ilgili getirilen düzenlemenin başta Anayasa olmak üzere ilgili kanun ve yönetmeliklere aykırı olduğu gerekçesiyle TMMOB ve Mimarlar Odası'nın da aralarında olduğu 19 Oda ile birlikte söz konusu düzenlemenin yürütmesinin durdurulması ve iptali talebiyle 08 Mart 2022 tarihinde dava açılmıştır.

NOTLAR

1. "Yatağan'da 14,3 Milyon Yıllık Zeytin Poleni Fosili Bulundu", 2019, <https://www.dha.com.tr/gundem/yataganda-14-3-milyon-yillik-zeytin-poleni-fosili-bulundu-1681819>
2. Ünsal, Artun, 2011, **Ölmez Ağacın Peşinde: Türkiye'de Zeytin ve Zeytinyağı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
3. Ünar, Şükrü; Ünar, Aslı, 2021, "Hitit Dönemi Anadolu'sunda Zeytin Ağacı", **Asya Studies**, cilt:5, sayı:16, ss.143-149; Pekin, Abdulkerim, 2016, "Madencilik Yönelimlerine Katkısı ve Bazı Sektörlerle Karşılaştırmalı Analizi: Balıkesir Örneği", **Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, cilt:18, sayı:2, ss.48-53; Eğilmez, Mahfi, 2017, "Zeytin Dosyası", <https://www.mahfielmez.com/2017/06/zeytin-dosyas.html> [Erişim: 23.03.2022].
4. Aly, Wolfgang, 1927, "Solon", **Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft**, cilt:3/A-1, J. E. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart, s.972.
5. Leão, Delfim Ferreira; Rhodes, Peter John, 2015, **The Laws of Solon**, I.B.Tauris, Londra ve New York, s.187.
6. Plutarchus, Mestrius, 2011, **Lykurgos'un Hayatı**, (çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
7. "Zeytinliklerin Islahı ve Yabancıların Aşılattırılması Hakkında Kanun", <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.3573.pdf> [Erişim: 23.03.2022].
8. Yıldırım, Ali Ekber, 2022, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/zeytinlik-yok-etme-plani-20-yildir-devrede/650490> [Erişim: 23.03.2022].
9. "Maden Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik", <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220301-11.htm> [Erişim: 23.03.2022].
10. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Özel İhtisas Komisyonu Raporları, <https://www.sbb.gov.tr/ozel-ih-tisas-komisyonu-raporlari/#1540024439304-a1816e9a-4191> [Erişim: 23.03.2022].

“İleri Dönüşüm” ve Sinopale 8

Emre Zeytinoğlu



1. Eski Sinop bienallerinden, yukarıdan aşağıya: 2011 Beden, Mekân ve Ritim; 2015 Sinop'un Nefesi, 2017 Aidiyet, 2019 Sinopale Hali

2006 yılından bu yana düzenlenen Uluslararası Sinop Bienali'nin bu yıl sekizincisi gerçekleşti. Şimdiye dek “şey”, “şeylerin yeni düzeni”, “gizli anılar kayıp izler”, “gölgenin bilgeliği”, “kümeler ve kristaller: sıfır noktasında gözlem”, “aktarım”, “burada ve nerede” olarak belirlenen ana başlıkların yenisi: ileri dönüşüm. Yazar bu kavramı, yeni bienali ve artık Sinop'ta yerleşik hale gelen bienal geleneğini aktarıyor.

Uluslararası Sinop Bienali, Türkiye'deki en istikrarlı organizasyonlardan biri olarak 2006 yılından bu yana etkinliğini sürdürüyor.¹ T. Melih Görgün'ün sanatçılar ve küratörlerle birlikte kendi kentine, yani Sinop'a yaptığı bir geziden doğan bu organizasyon, giderek genişleyen bir ekiple gerçekleştirilmeye başlandı ve hatta neredeyse tüm kentlilerin gönüllü katılımıyla kolektif bir çalışmanın ürünü haline geldi. (Resim 1) Söz konusu bienali benimseyen ve onu kesintisiz sürdürebilmek için çaba gösteren Sinopluların yanı sıra maddi destek sağlayan kurum ve kişilerin, sivil inisiyatiflerin, kente dışarıdan gelip yaptıklarını sergileyen sanatçıların, küratörlerin ve organizasyonda çeşitli görevler üstlenenlerin de bu kolektif çalışmanın eşit birer üyesi olduğunu belirtmek gerekir.

Ne var ki Sinopale 8 bu kez hiç de öngörülemez bir engelle yüz yüze kaldı. Üstelik bu engelin ortadan kaldırılabilmesi ne dayanışmaya ne özveriye ne de daha yoğun çalışmaya bağlıydı. Dünyayı saran ve yaşamı felç eden COVID-19 virüsü bir yandan çalışma ortamlarını vururken öte yandan da seyahat olanağını ortadan kaldırdı. Böylece bienalin asli figürleri olan sanatçı ve küratörlerin kente ulaşip kendi çalışmalarını yapabilmeleri, yaptıklarını kanlı canlı sergileyebilmeleri olanaksızlaştı. O halde sürekliliğin sağlanabilmesi için bir yöntem bulunmalıydı ki işte el altındaki en yakın yöntem de çevrimiçi alana başvurmaktı. Sonuçta Sinopale 8 “ileri dönüşüm” başlığıyla dijital ortama taşındı. (Resim 2) Sekiz ayrı projede on bir küratör ve otuz yedi sanatçı yer aldı.

İleri dönüşümün birbiriyle iç içe geçmiş iki anlamı var. İlk anlamı, üretimin ve temel tüketim gereksinimlerini sağlamanın sürdürülebilir olmadığına gönderme yapıyor. Bu da bize, kullanılacak her tür kaynağın sonraki zamanlara uzanacak bir garantisinin olmadığını anımsatıyor. Diğer anlamı da şu: Bu garantisizlik Sinopale için de geçerli; öyle ki organizasyonun bir gün kesintiye uğrayacağını, çalışmaların ve ulaşımın aksayacağını normal koşullarda hiç kimse düşünemezdi. Ama olağan dışı koşulların nerede pusuya yattığı ve ne zaman harekete

Emre Zeytinoğlu
Dr., Sanatçı,
Mimar Sinan
Güzel Sanatlar
Üniversitesi
Emekli Öğretim Üyesi



İLERİDÖNÜŞÜM



SİNPALE 8

Sinopale, Uluslararası Sinop Bienali başladı. 2006 yılından bu yana yerel kültürü ve hafızayı kendine konu edinen, yereli ile birlikte üretimi gerçekleştirerek, halkı uluslararası sanatsal bir etkinliğin içine çeken; yalnız kolektif çalışmaların ürünlerini değil aynı zamanda bir alternatif ekonomi modeli de sergileyen; sergiledikleri ile sorgulayan ve sorgulatan; yerli ve yabancı sanatçıları, küratörleri ve Sinop halkının buluşma, düşünme ve üretim alanı olmuştur.

Sinopale 8 Hakkında →

SİNPALE 8

Sinopale, Uluslararası Sinop Bienali başladı. 2006 yılından bu yana yerel kültürü ve hafızayı kendine konu edinen, yereli ile birlikte üretimi gerçekleştirerek, halkı uluslararası sanatsal bir etkinliğin içine çeken; yalnız kolektif çalışmaların ürünlerini değil aynı zamanda bir alternatif ekonomi modeli de sergileyen; sergiledikleri ile sorgulayan ve sorgulatan; yerli ve yabancı sanatçıları, küratörleri ve Sinop halkının buluşma, düşünme ve üretim alanı olmuştur.

Sinopale 8 Hakkında →

Projeler

Her Şey Hissi

23 Şubat 20:00

Sinopale'nin Her Şeyi Düşünmek

2 Mart 20:00

Çevrimiçi Oturum: Canlı Bir Arşiv

9 Mart 20:00

Birikenler İçinde Beklenmedik Keşifler

16 Mart 20:00

Görsel Belgeleme: Konuksever Deniz

23 Mart 20:00

Güncel Etkinlikler

GÖRSEL DOKÜMENTASYON: Konuksever Deniz

Beral Madra

Burçak Konukman

23 ŞUBAT
20:00

VIDEO-RÖPORTAJ: Büyüyen Her Şeyi Düşünmek

Jonathan Habib Engoyvit

Maria Lantz

2 MART
20:00

ÇEVİRİMİÇİ OTURUM: Canlı Bir Arşiv

Lars Ebert

Mahir Namer

Nil İlkbaşaran

Sinopale sanatçıları, katılımcıları, destekçileri ve konukları

9 MART
20:00

VIDEO-RÖPORTAJ: Büyüyen Her Şeyi Düşünmek

Jonathan Habib Engoyvit

Raluca Popa

16 MART
20:00

ÇEVİRİMİÇİ OTURUM: Birikenler İçinde Beklenmedik Keşifler

Eryn O'Neil

Livia Alexander

Ashley Hunt

16 MART
20:00

GÖRSEL DOKÜMENTASYON: Konuksever Deniz


Beral Madra

Yusuf Emre Yalçın

23 MART
20:00

Arşiv






SİNPALE

organized by:

SİNPALE

organizing partner:

SINOP SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA DERNEĞİ

Funded by:

the International Relief Fund for Organisations in Culture and Education 2021 of the German Federal Foreign Office, the Goethe Institut and other partners:

www.goethe.de/reliefund

with the contribution of:

SAHA

AVUSTURYA KÜLTÜR OFİSİ

Ayşe Umur

geçeceği pek de kestirilemez. Bu durumda yapılacak şey, elbette, kaynakları verimli kullanmaktır. Bu nedenle Sinopale'nin arşivinde birikmiş iki yüz elliden fazla sanat yapıtına ve birtakım söyleşilere başvuruldu, oradaki öykülere yeniden bakıldı. Dolayısıyla Sinopale arşivi "yeniden dönüşüm"e sokuldu; bu dönüşüm, organizasyonun sürdürülebilir olmasında en büyük rolü oynayacaktı.

Sinopale 8'in sekiz farklı projesi bir noktada birleşiyordu, o nokta da Sinop'la ilgiliydi elbette. Küratörler, yapıtları göz önünde tutarak, seçtikleri sanatçılardan yorumlarını alarak ve söyleşileri izleyerek yeni değerlendirmelere giriştiler. Aynı ayrı oturumlarda, bir bakıma o yapıtlardaki ve söyleşilerdeki içerikleri dönüşüme sokarak bu değerlendirmeleri güncellediler. Organizasyonun aktif ekibi içinde yer almakta olan Çağatay Şimşek ve Serra Tansel, projeleri şöyle tasnif ederek *Art News*'da yayımlamışlardı:²

Konuksever Deniz: Projenin küratörlüğünü Beral Madra üstleniyor. Hem Avrupa hem de Asya'da yaygın bir ilgiyle karşılanan Karadeniz'i tarihî, coğrafi, politik ve kültürel açılarından inceleyen proje, burayla ilişkili çalışan sanatçıları güncel ve gelecek değerlendirmelerine dayanarak bienal kapsamında işlerini yeniden yorumlamaya çağırıyor. (**Resim 3**) Etkinlikte yer alan sanatçılar Alparslan Baloğlu, Adrien Tirtiaux, Bahanur Nasya, Burçak Konukman, Evrim Kavcar, Emre Koyuncuoğlu, Johannes Vogl, Sümer Sayın, Yılmaz Vurucu ve Yusuf Emre Yalçın. "Görsel belgeleme" açıklamasıyla duyurulan projenin Mart - Nisan buluşmaları şöyle: 23 Mart saat 20.00 Yunus Emre Yalçın, 20 Nisan saat 20.00 Alparslan Baloğlu, yine 20 Nisan saat 20.00 Yılmaz Vurucu ile Bahanur Nasya.

Gizli Kent: Projenin koordinatörlüğünü Emre Zeytinoglu üstleniyor. Italo Calvino'nun *Görünmez Kentler* kitabından yola çıkan projede, Sinop kökenli sanatçılarla, çalışmalarındaki "Sinop duygusu" yorumlanıyor. (**Resim 4**) Etkinlikte yer alan sanatçılar Aylin Çakiner, Burçak Konukman, Güngör Erdem, İpek Hamzaoğlu, Müride Aksan, Nil İlkbaşaran ve T. Melih Görgün. "Çevrimiçi oturum" açıklamasıyla duyurulan projenin Mart - Nisan programı yok.

Birikenler İçinde Beklenmedik Keşifler: Projenin koordinatörlüğünü Işın Önel ve Livia Alexander birlikte üstleniyor. Proje kapsamında sanatçılar hem bienale geçmişte katkıda buldukları eserleri yeniden düşünüyor, hem de bireysel deneyim ve anılarını arşiv niteliğinde gözden geçiriyor. (**Resim 5**) Proje, Eşref Yıldırım'ın "Küçük Suçlar Hapishanesi", Johanna Reiner ile Johannes Hoffman'ın "Bir Günlük Müze", Ashley Hunt'ın "Ben Başka Bir Ordu Düşlüyorum", Berglind Jóna Hlynisdóttir'in "Rehber Işık" işlerini ve bunların üretim süreçlerini içeriyor. "Çevrimiçi oturum" ve "görsel belgeleme" açıklamalarıyla duyurulan projenin Mart - Nisan buluşmaları şöyle: 16 Mart saat 20.00 Ashley Hunt, 30 Mart saat 20.00 Berglind Jóna Hlynisdóttir.

Yer ve Şey Hissi - İnsanın İnsana Teması: Projenin küratörlüğünü Mürteza Fidan üstleniyor. Projede Sinop'un merkezde olmayan konumu, fiziksel dene-

2. Sinopale 8 internet sayfası: çevrimiçi arşivin ve arşiv üzerinden geliştirilen projelerin paylaşıldığı platform

yimler ve etkileşimler üzerindeki etkileriyle birlikte inceleniyor. Sinop'ta üretmenin süreci ve sanatçıları nasıl yönlendirdiğine, bireysel ve toplumsal olarak yeniden konumlanma durumlarına dikkat çekiliyor. (Resim 6) Etkinlikte yer alan sanatçılar Nezaket Ekici ve Sümer Sayın. "Çevrimiçi oturum" açıklamasıyla duyurulan projenin Mart - Nisan programı yok.

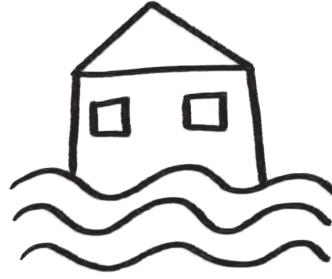
Sinopale'nin İlişkisel Atlası: Projenin küratörlüğünü Rana Öztürk üstleniyor. Bienalin kendisinin ilişkisel bir karşılaşmalar sahası olarak gören proje, önceki bienaller kapsamında kentte üretilen ve sergilenen yapıtlar üzerinden, Sinop ile başka yerler arasında yeni bağlantılar keşfetmeye çalışıyor. (Resim 7) Etkinlikte yer alan sanatçılar Anne Metzen, Johannes Vogl, Julie Upmeyer, Raluca Popa, Riikka Tauriainen, Ronan McCrea ve Satellietgroep. "Canlı yayın", "çevrimiçi basın", "ortaklaşa okuma", "çevrimiçi sunu", "performatif anlatı" ve "arşiv belgeleme" açıklamalarıyla duyurulan projenin Mart - Nisan buluşmaları şöyle: 30 Mart saat 20.00 Julie Upmeyer, yine 30 Mart saat 20.00 Raluca Popa, 27 Nisan saat 20.00 Ronan McCrea, yine 27 Nisan saat 20.00 Johannes Vogl.

Yerinde ve Ötesi Düşünceler: Projenin küratörlüğünü T. Melih Görgün üstleniyor. Projede, pandemiyle birlikte kesintiye uğrayan "üretim ve katılım" kavramları üzerine geçmişte çalışmış sanatçılar, yapıtlarındaki ilişkileri araştırıyor. (Resim 8) Etkinlikte yer alan sanatçılar Dejan Kaludjerovic, Hayırlı Evlat, Mehtap Baydu, Monali Meher ve Roland Straatmann. "Çevrimiçi oturum" açıklamasıyla duyurulan projenin Mart - Nisan programı şöyle: 6 Nisan saat 20.00 Dejan Kaludjerovic ile Hayırlı Evlat.

Büyüyen Her Şeyi Düşünmek: Projenin küratörlüğünü Jonatan Habib Engqvist üstleniyor. Projenin yola çıkış noktası, bienalin geleneksel bir kurumdan çok bir ağ olması üzerinden, her bienalin yaratıcı sürece ilişkin bir sonuçtan çok başlangıç olduğu. (Resim 9) Etkinlikte yer alan sanatçılar Alvaro Campo, Éric van Hove, Maria Lantz, Ulrika Mohr, Raluca Popa ve Bella Rune. "Görüntülü söyleşi" açıklamasıyla duyurulan projenin Mart - Nisan buluşmaları şöyle: 2 Mart saat 20.00 Maria Lantz, 16 Mart 20.00 Raluca Popa, 6 Nisan saat 20.00 Éric van Hove.

Çay Eşliğinde Canlı Bir Arşiv: Projenin küratörlüğünü Lars Ebert, Mahir Namur ve Nil İlkbaşaran ortak olarak üstleniyor. Proje kapsamında Sinop'un kültürel arşivlerinden yola çıkarak düzenlenen söyleşiler, bienalin burada oynadığı rolü, karşıladığı işlevi, gösterdiği etkiyi ve yaşanabilir bir kent uğruna biriken ortaklaşa anıların katkılarını ortaya seriyor. (Resim 10) Etkinlikte yer alan sanatçılar Ahmetcan Alphan, Alpaz Tırıl, Bahar Aksel, Bülent Oktay, Cansu Kırcan, Çağatay Şimşek, Emre Koyuncuoğlu, Erman Topgül, Güngör Erdem, Hülya Karakaş ve Onur Çevik. "Çevrimiçi oturum" açıklamasıyla duyurulan projenin Mart - Nisan buluşmaları şöyle: 9 Mart saat 20.00 ve 13 Mart saat 20.00 "Sinopale sanatçıları, katılımcıları, destekçileri ve gönüllüleri".

Bu projelerin her biri, birbirlerinden farklı konulara doğru ilerliyorlar ve farklı öyküler kuruyorlarsa da aslında tek bir öyküye gönderme yapıyorlar. Venedikli Marco



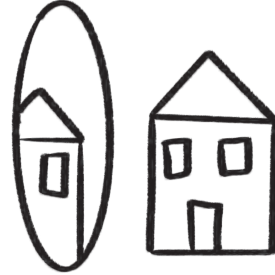
3. Eúxinos Póndos / Hospitable Sea / Konuksever Deniz



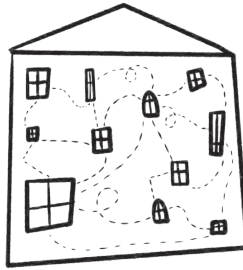
4. The Secret City / Gizli Kent



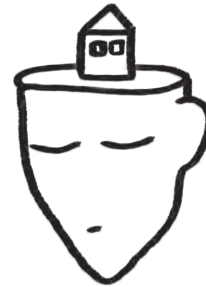
5. The Wondrous Deposits of Unfinished Threads / Birikenler İçinde Beklenmedik Keşifler



6. Sense of Place and Matter – Human to Human Touch / Yer ve Şey Hissi – İnsanın İnsana Teması



7. Sinopale's Relational Atlas / Sinopale'nin İlişkisel Atlası



8. In Place and Beyond Consideration / Yerinde ve Ötesi Düşünceler



9. Considering Everything That Grows / Büyüyen Her Şeyi Düşünmek



10. A Cup of Tea As an Archive / Çay Eşliğinde Canlı Bir Arşiv

Polo, Kubilay Han'a geceler boyu gidip gördüğü pek çok kenti anlatır. Kubilay Han bir gece şöyle der: "Bu kadar kent içinde bir tek kendi kentini, yani Venedik'i anlatmadın." Marco Polo'nun yanıtı ise ilginçtir: "Bunca zaman ne anlattım sanıyorsun ki sana?" ❖

* Aksi belirtilmedikçe görseller 2022 Sinopale 8 için hazırlanan internet sitesinden alınmıştır: <https://sinopale8.org/>

NOTLAR

1. "Sinopale" Uluslararası Sinop Festivali için bkz: <https://sinopale.org/>
2. Demirtaş, Ali, 2022, "Sinopale 8, çevrimiçi olarak izlenecek", [IstanbulArtNews](https://www.istanbulartnews.com/post/sinopale-8-cevrimici-olarak-izlenecek), <https://www.istanbulartnews.com/post/sinopale-8-cevrimici-olarak-izlenecek> [Erişim: 18 Şubat 2022].

Türkiye'nin Modern Miras Gündemi 2021: Kaybedilen, Tehdit Altındaki ve Korunan Yapılar

H. İlke Alatlı, M. Aygün Aşık

KORDER ile DOCOMOMO Türkiye Çalışma Grubu tarafından bu yıl ikinci kez düzenlenen "Türkiye'nin Modern Miras Gündemi" 11 Şubat 2022 tarihinde gerçekleşti. Modern mimarlığın 2021 boyunca kaybedilen, tehdit altındaki ve korunan örneklerinin tartışıldığı etkinliğin bir özeti bu yazıda okunabilir, video kaydı ise docomomo_tr YouTube kanalından izlenebilir.

İlki geçtiğimiz yıl, Türkiye'de modern mimarlık mirasının korunması alanında bir önceki yıl gündeme gelen konuları tartışmak amacıyla düzenlenen¹ etkinliğin ikincisi 11 Şubat 2022 tarihinde çevrimiçi olarak gerçekleşti. (Resim 1) Bu defa 2021 yılında öne çıkan konuların kaybedilen, tehdit altındaki ve korunan modern mimarlık mirası gruplarına ayrılarak incelendiği etkinlik,² docomomo_türkiye Ulusal Çalışma Grubu Eş Başkanı Ebru Omay Polat ile Koruma ve Restorasyon Uzmanları Derneği (KORDER) Yönetim Kurulu Başkanı Özgün Özçakır'ın açılış konuşmalarıyla başladı.



H. İlke Alatlı
Arş. Gör., MSGSÜ
Mimarlık Bölümü

M. Aygün Aşık
Arş. Gör., Altınbaş
Üniversitesi
Mimarlık Bölümü

docomomo_türkiye Çalışma Grubu | Koruma ve Restorasyon Uzmanları Derneği

1. Türkiye'nin Modern Miras Gündemi 2021 Etkinlik Posterini

KAYBEDİLEN YAPILAR

Ayça Özmen'in açtığı birinci oturumda Zeren Önsel Atala 2021 yılında kaybedilen yapılarla ilgili bir çerçeve sunuş gerçekleştirdi. Kaybedilen yapıları docomomo_türkiye'nin yapı tipi ve işlev kategorilerine göre ayıran Atala kayıpların yarısından fazlasının yönetim yapıları olduğunu, dinlence / eğlence ve eğitim yapılarının bunu takip ettiğini, diğerlerinin ise konut / sivil mimarlık, ulaşım / haberleşme ve sanayi yapıları olduğunu belirtti. (Resim 2)

Dinlence / eğlence kategorisinde Ankara Cebeci İnönü Stadyumu, Yozgat Bozok Stadı; eğitim kategorisinde İzmir Necatibey Ortaokulu, Ankara Anıttepe Hürriyet İlkokulu incelendi. Taşıyıcı sistem ve kapasite yetersizliği neden gösterilerek yıkılan eğitim yapılarının yerine yapılan yapılarda özgün isimlerinin dahi korunmadığı belirtildi. Konut / sivil mimarlık kategorisinde Prof. Dr. Muammer Aksoy Evi'ne yer verildi. Yapı ve bulunduğu çevredeki benzer nitelikteki yapıların hızla kentsel dönüşüm kararlarıyla yıkıldığı söylendi. Sanayi kategorisinde Çorum Çimento Fabrikası ile ilgili bilgiler aktarılırken birçok Anadolu kentinde daha önceki yıllarda da kent içinde kalan sanayi tesislerinin yıkıldığına dikkat çekildi. Ulaşım / haberleşme kategorisinde Tokat Niksar Otobüs Terminali incelendi. Yönetim kategorisinde kent meydanını tanımlayan özgün bileşenlerden biri olan Burdur Belediye Binası'nın yıkım sürecine ilişkin bilgiler aktarıldı ve Aydın Karpuzlu, Bursa Mudanya, Bursa İnegöl, Gaziantep Araban, Konya Beyşehir'de yer alan hükümet konaklarına yer verildi. Bu kategoride son olarak Sivas Ticaret ve Sanayi Odası ile İstanbul Ticaret Odası örnekleri incelendi. Sunum sonunda Atala bu yapıların yıkımıyla toplumsal bellek, sosyal değer, tarihî belge değeri ve kentsel dokunun yok edildiğini; kent merkezlerinin dönüştürüldüğünü; rantın ön planda tutulduğunu; sahte üsluplarla kimliksiz bir mimarlığın ortaya çıktığını ve plan kararlarına uymayan yeni tipolojilerle karşılaştığını belirtti. Atala işlevi yetersizlik görülen yapılarda yeniden işlevlendirme, yeni ekler ve onarımlar; deprem ve malzeme dayanımına ilişkin karşılaşılan sorunlarda güçlendirme ve iyileştirme; yeni gereksinimler içinse planlama kararlarıyla çözümün mümkün olduğunu aktardı.

Oturumun son bölümünde Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi Ömer Dursunüstün, Ankara Cebeci'deki İnönü Stadyumu'nun yıkım sürecini anlattı. Bu alanın Jansen, Yücel-Uybadin ve imar planlarında spor alanı olarak belirtildiğini aktardı. Konuşmacı, 2013 yılından bu yana yapılmak istenen değişiklikleri, 2015'e kadar aktif kullanımı süren stadyumun bakımsız bırakılmasını ve dava devam ederken 2021'de yıkılmasına kadar süren itirazları, yürütülen kampanyaları ve mahkeme kararlarını kronolojik bir sırayla anlattı. Millet bahçesine dönüştürülmek istenen Cebeci Stadyumu'nun kök-

lü kimlik değerine ve kamusal niteliklerine vurgu yapan Dursunüstün; millet bahçesi projelerinin Ankara'da nasıl gündem olduğundan, ideolojik yanından ve Ankara'nın değerlerine yok edici bir müdahale olduğundan bahsetti. Cebeci Stadyumu'nun Ankara'daki millet bahçesi projelerinden dördüncüsü olduğunu belirtirken, çevrede yaşayanlarda ve bu alanın kullanıcılarında alanın bakımsız bırakılması ve sonrasında oluşan güvensizlik algısıyla değişen bakış açısından bahsetti. (Resim 3)

Sunumlar sonrasında Ayça Özmen moderatörlüğünde soru-cevap kısmına geçildi. Bu bölümde imar planlarının koruma lehine nasıl kullanılabileceği, yerel yönetimlerin bu konuda söz hakkının ne olabileceği ve güncel yaklaşımları, bilirkişi raporlarında alan değerleri vurgusunun olmadığı, günümüzde kent içinde kalan modern miras alanlarının korunması için çeşitli kentsel tasarım çözümleri üretilebileceği, plan kararlarının alınabileceği ve yönetim planları hazırlanabileceğinden bahsedildi. Günümüzde artan ranta karşı yapılabilecek kanun değişikliği veya imar planlarının hazırlanma ve onanma süreçlerini değiştirebilecek çalışmaların meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, uzmanlık örgütleri gibi ortaklıklarla yürütülebileceği konuşuldu. Yıkılmak yerine yapı için farklı geleceklerin mümkün olduğunu göstermenin ve kullanıcıyla bilgi paylaşmanın öneminden bahsedildi. Tek yapı ölçeğinde bakılmıyorsa konuyu daha bütüncül olarak gündeme getirmenin yararlı olabileceği vurgulandı.

TEHDİT ALTINDAKİ YAPILAR

Azize Elif Yabancı ve Şeyda Şen'in çerçeve sunuşuyla başlayan ikinci oturumda tehdit altındaki eğitim, sağlık ve kamu yapıları ön plana çıktı. Eğitim yapılarının Cumhuriyet tarihindeki öneminden bahsederek sunuma başlayan Yabancı, Ankara'daki Mimar Kemal İlköğretim Okulu ile Sarar İlkokulu hakkında bilgi verdi. Sağlık yapıları kategorisinde ise bir arada olma değerleriyle öne çıkan ve şehir hastanelerinin açılmasıyla şehir merkezinden taşınan Ankara Numune Hastanesi, Yüksek İhtisas Hastanesi, Zekai Tahir Burak Kadın Sağlığı Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nden bahsedildi. Sonrasında sözü alan Şeyda Şen kamu yapılarıyla ilgili bilgiler verdi. Fındıklı Akbank Genel Müdürlüğü hakkında bilgi veren Şen yapıyı tehdit eden unsurlardan bahsetti. Sunum, özgün niteliklerini büyük ölçüde koruyan ve buldukları meydanların önemli birer parçası olan Uşak Hükümet Konağı ve Gaziantep Hükümet Konağı ile devam etti. Uşak Hükümet Konağı'nın 2009, Gaziantep Hükümet Konağı'nın da 2019 yılında güçlendirme çalışmalarının yapılmış olmasına rağmen depreme dayanıksız oldukları gerekçesiyle millet bahçesi projeleri kapsamında yıkılmasının gündemde olduğu ifade edildi. (Resim 4)

Oturumun davetli konuşmacısı Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı İker Kahraman, İzmir'deki Atatürk Kültür Merkezi ile Resim Heykel Müzesi hakkında bilgi verdi. Muhlis Türkmen ve İnal Göral tarafından tasarlanan bu yapıların İzmir için önemine vurgu yapıldı. Resim Heykel Müzesi'nin deprem gereke gösterilerek boşaltıldığından, sonrasında yapılan çalışmalardan ve güncel durumundan bahsedildi. Atatürk Kültür Merkezi'nin mimarisinden bahsedilen konuşmacı, uygulanamayan hareketli duvarlara dikkat çekti. Merkezin kent belleğinde iz bırakan ve diğer yapılara ilham kaynağı olan bir yapı olduğunu söyledi. Yapının, İzmir



2. 1. oturumdan, Zeren Önsel Atala ve Ayça Özmen'in çerçeve sunuşu



3. 1. oturumdan, Ömer Dursunüstün Cebeci Stadyumu'nu anlatıyor.



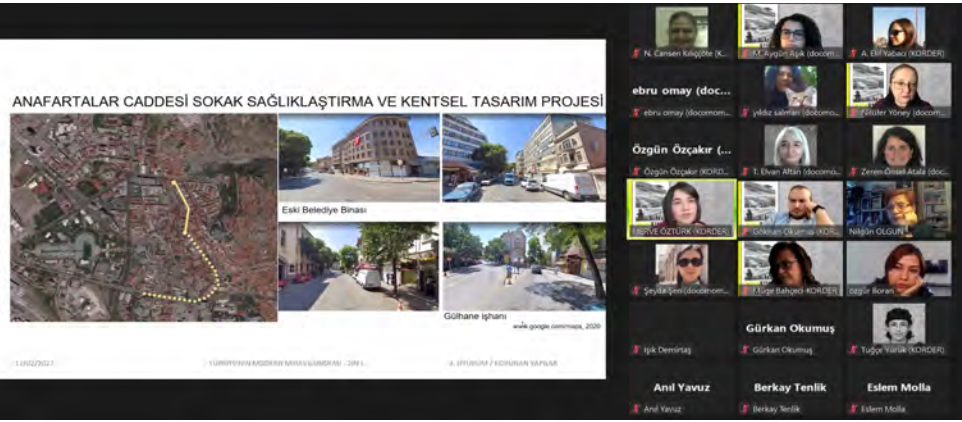
4. 2. oturumdan, Azize Elif Yabancı ve Şeyda Şen'in çerçeve sunuşu



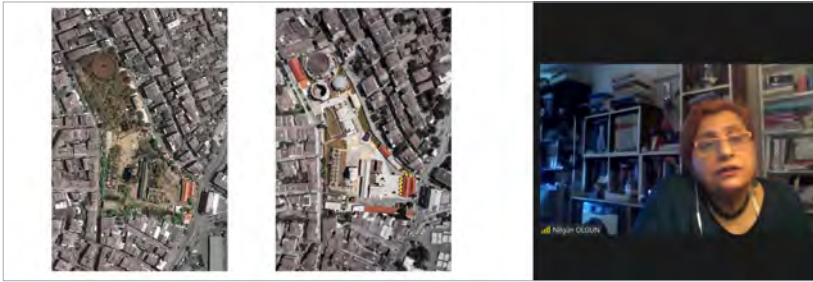
5. 2. oturumdan, İker Kahraman İzmir Atatürk Kültür Merkezi'ni ve Resim Heykel Müzesi'ni anlatıyor.

Emniyet Müdürlüğü'nün kullanımına verileceği tartışmalarıyla gündeme geldiği süreç ile buna karşı yürütülen kampanyaları anlatan konuşmacı, müdürlüğün farklı bir yere taşınacağı bilgisini aldıklarını ve AKM'nin mart ayından itibaren oyunlar için açık olacağını yazısının tiyatrolara ulaştığını öğrendiklerini bildirdi. Bunu sivil inisiyatifin bir başarısı olarak nitelendiren Kahraman, fikir birlikleri ve desteklerin önemine vurgu yaptı. (Resim 5)

Oturumun soru-cevap kısmında İzmir AKM ile Resim Heykel Müzesi'nin yalnızca fiziksel değil işlevsel birliklerinin de çok önemli olduğuna ve bunun da korunması gerektiğine dikkat çekildi. Sürecin korunma uzmanları tarafından yürütülmesinin, restorasyon projesinin hazırlanarak uygulanmasının gerekliliğinden bahsedildi.



6. 3. oturumdan, Nilüfer Baturayoğlu Yöney ve Merve Öztürk'ün çerçeve sunuşu



7. 3. oturumdan, Nilgün Olgun Hasanpaşa Gazhanesi'ni anlatıyor.



8. 3. oturumdan, Özgür Boran Hasanpaşa Gazhanesi'ni anlatıyor.

Yapısal güçlendirme projelerinin restorasyon projesi olmadan yapılamayacağı, bunun esaslı onarımın bir parçası olduğu vurgulandı. Modern mimarlık ürünlerinin de bu kapsamda detaylı olarak ele alınmasının önemi anlatıldı. Müellifin hayatta olmasının da önemli bir unsur olduğu söylenerek koruma sürecinde müellifin rolü tartışıldı. Yapının projedeki ya da uygulamadaki haliyle korunmasıyla ilgili tartışmaların üzerinde çalışılması gereken önemli bir konu olduğu vurgulandı.

KORUNAN YAPILAR

Çerçeve sunuşla başlayan üçüncü oturum, Merve Öztürk'ün Türkiye'de yasalarda tanımlı koruma müdahale türleri üzerine kısa aktarımı sonrasında koruma süreci tamamlanmış, devam eden ve yeni başlamakta olan yapılara değinilerek devam etti. Öztürk 2001 yılında restorasyonu yapılan Ankara Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası binası ile özgün işlevini sürdüreceği bir projeye restorasyonu halen sürmekte olan Bursa Kâmil Koç Konutu'nun yanı sıra Ankara Anafartalar Caddesi Sokak Sağlıklaştırma ve Kentsel Tasarım Projesi'nden bahsederek, 20. yüzyılda inşa edilmiş, miras değeri taşıyan ve nitelikli yapıların ağırlıkta olduğu projenin bu tür örneklerle daha sık karşılaşacağımızı gösterdiğini vurguladı. Ankara'da projesi hazırlanmış olup henüz uygu-

lamaya başlanmamış olan Anafartalar Çarşısı, projelendirilerek yeniden işlevlendirilmesi gündemde olan Ulus İşhanı ve proje yarışması yeni açılmış olan Ulus 100. Yıl Çarşısı'na değindikten sonra İstanbul'daki Hasanpaşa Gazhanesi örneğini anlatmak üzere sözü davetli konuşmacılar Nilgün Olgun ve Özgür Boran'a bıraktı. (Resim 6)

Hasanpaşa Gazhanesi koruma projesinin uygulaması sırasında yüklenici firma bünyesinde görev yapmış olan Nilgün Olgun Mart 2014'te başlayarak 7 yıl süren uygulamanın olumlu sonuçlanmasını işveren, müellif ve yüklenici arasındaki iletişimin kuvvetli olmasının yanı sıra sivil toplum girişimlerinin etkisiyle ilişkilendirerek yorumladı. (Resim 7) Ardından uygulama boyunca şantiyede görev almış olan Özgür Boran, alanın tarih içerisindeki gelişimiyle başladığı sunumunda koruma sürecini ve uygulama sırasında karşılaşılan sorunları nasıl ele aldıklarını müdahale ve analiz görselleri üzerinden aktardı. Ek olarak, elektrik ve mekanik projelerinin uygulanma aşamalarında yer alan tüm yükleniciler arası işbirliğinin koruma projesi açısından önemine vurgu yaptı. (Resim 8)

Oturum sonunda izleyicilerden gelen sorular doğrultusundaki tartışmanın moderatörlüğünü üstlenen Nilüfer Baturayoğlu Yöney, projelerin tamamen sivil bir girişimle başlayarak yerel yönetimi etkileyen ve kayda değer kazanımlarla sonuçlanan süreçler olmasının Türkiye mimarlığındaki önemine değindi. Gazhane Çevre Gönüllüleri'nden Nilgün Canatar söz alarak paydaşlığın yürütülmesi ve sürdürülmesinin önemini vurguladı.

TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME

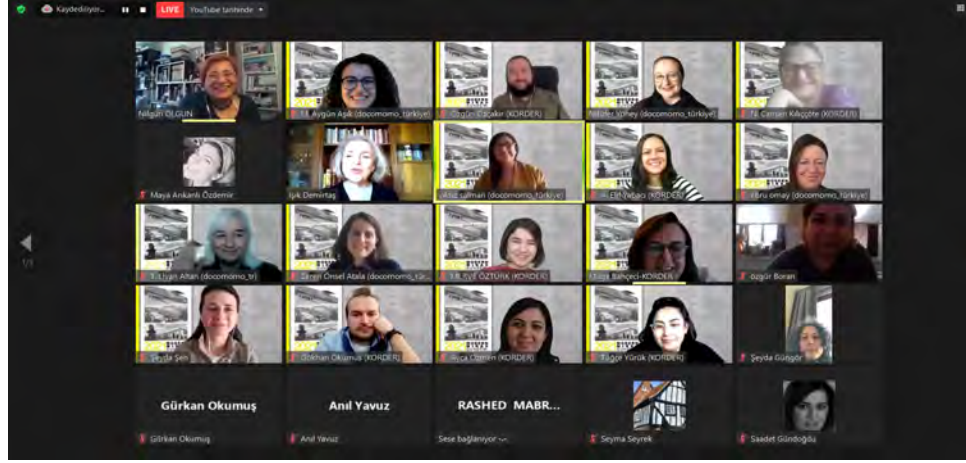
Etkinliğin son oturumu Müge Tunca Bahçeci ve Yıldız Salman'ın moderatörlüğünde tartışma ve değerlendirmeye ayrıldı. Bahçeci tüm etkinliğin genel bir özeti için ardından STK'ların daha sık bir araya gelmesi ve yargı kararlarının uygulanma süreçlerinin takip edilmesi; hatta süreçlerin yargıya intikal etmeden ele alınması gibi güncel sorunları tartışarak çözüm araması gerektiğini belirtti. Ayrıca millet bahçeleri gibi alanların planlama sorunlarına ve modern mimarlık mirasının korunmasında koruma amaçlı imar planlarının önemine değinerek sözü Yıldız Salman'a bıraktı.

Salman etkinlik boyunca tartışılanlar doğrultusunda karşılaşılan en temel sorunlardan birinin koruma ve planlama kararlarının bütünlük içerisinde ele alınması olduğunu belirtti. Konu edilen örnekler sonrasında yasal süreçlerin neredeyse hiçbir zaman miras lehine işlemediğini görmenin ümit kırıcı olduğuna; özellikle nitelikli kamu yapılarına dair karar süreçlerinin, bazen tesvili olsa dahi, miras değeri taşıdıkları gözetilmeksizin ilerlediğine değindi. Buna karşın süreçlerin katılımcı bir anlayışla ilerlemesinin olumlu sonuçlar doğurduğunu ve özellikle STK'ların girişimlerinin süreçleri olumlu yönde değiştirebildiğini vurguladı. Koruma süreçlerinde işveren, müellifler, sivil toplum ve yüklenicinin bir araya gelmesi ve koruma uzmanlığından yararlanılmasının büyük önem taşıdığına değindi.

Ardından Cansen Kılıççöte söz alarak modern mimarlık mirasının korunması konusunda kültür varlığı değerlerinin vurgulanmasının önemli olduğunu ve bu konuda

çoklu uzman görüşünün yasal bir zorunluluk haline getirilmesi gerektiğini savundu. Özgün Özçakır bu görüşe ek olarak, değer odaklı yaklaşımın uzmanların yanı sıra sivil toplumun desteğiyle kuvvetlenebileceğini belirtti. Basit onarım ve sokak sağlıklılaştırma gibi uygulamaların yasadaki açıklarına ve yapılan hatalı uygulamalara değinen Nilgün Olgun'un ardından Yıldız Salman, nitelikli uygulamalar için daha fazla sayıda modern mimarlık mirası koruma sürecinin gerçekleşmesinin uzmanların bilgi ve deneyimlerini arttırabileceğini belirtti. Yalnızca koruma uygulamalarının yaygınlaşmasıyla belirli dönemlere ait malzeme, yapım tekniği ve strüktürlere dair bilgi edinilebileceğine; buna ek olarak henüz tasarımcı ve mühendisleri hayatta olan yapılar için de koruma girişimlerinin önemine değindi. (Resim 9)

docomomo_türkiye ve KORDER işbirliğiyle 2021 yılında gündeme gelen modern mimarlık mirasının koruma / korunamama süreçlerinin somut deneyimler üzerinden tartışılması amaçlanan etkinlikte özellikle kent hafızasında önemli yere sahip olan kamu yapılarının tehdit altında olduğu görülüyor. Karar süreçlerinin şeffaf olmaması, planlama kararlarının ve yasaların modern mimarlık mirası değerleriyle çelişmesi, deprem riski gerekçe gösterilerek yapılan çalışmalar gibi pek çok unsur modern mimarlık mirasının korunması konusunda karamsar bir tablo sunsa da etkinliğin tüm oturumları değerlendirildiğinde iyi niyetli sivil girişimler, uzmanlık desteği ve katılımı bu tablonun olumlu neticelenebileceği sonucuna ulaşmak mümkün. Bu doğrultuda docomomo_türkiye ve KORDER bilgi, görüş ve deneyim paylaşımına ortam oluşturacak daha fazla etkinlik yapmayı hedefliyor. Etkinliğin kaydını docomomo_türkiye YouTube kanalın-



9. "Tartışma ve Değerlendirme" oturumundan

dan izleyebilir;³ tüm öneri, değerlendirme ve işbirlikleri için docomomo_türkiye⁴ ve KORDER'e⁵ internet siteleri aracılığıyla ulaşabilirsiniz. ❖

* Görseller etkinlik arşivinden alınmıştır.

NOTLAR

1. Özçakır, Özgün, 2021, "Türkiye'nin Modern Miras Gündemi 2020: Yıkım, Rekonstrüksiyon ve 'Yeniden İşlevlendirme' Tehdidini Altında Modern Miras", *Mimarlık*, sayı:418, ss.17-21, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=433&RecID=5243> [Erişim: 21 Şubat 2022]
2. "Türkiye'nin Modern Miras Gündemi 2021" Düzenleme Komitesi: İlke Alatlı, T. Elvan Altan, M. Aygün Aşık, Elif Selena Ayhan Koçyiğit, Pınar Aykaç, Nilüfer Baturayoğlu Yöney, Leyla Etyemez Çıplak, N. Cansen Kılıççöte, Gökhan Okumuş, Ebru Omay Polat, Zeren Önsel Atala, Özgün Özçakır, Ayça Özmen, Merve Öztürk, Yıldız Salman, Şeyda Şen, Müge Tunca Bahçeci, Azize Elif Yabancı.
3. <https://www.youtube.com/channel/UCRzXQop3JRni2AGFF-Dwq3Q> [Erişim: 21 Şubat 2022]
4. <http://www.docomomo-tr.org> [Erişim: 21 Şubat 2022]
5. <http://korder.org> [Erişim: 21 Şubat 2022]

Gecikmeli EXPO 2020 Dubai: Ya Sonra?

Serkan Günay

İlkinin 1851’de Londra Kristal Saray’da gerçekleştirildiği kabul edilen uluslararası sergi ve fuar geleneği EXPO’nun, 2020 yılında Dubai’de yapılması planlanmıştı. Salgın önlemleri kapsamında bu yıl gerçekleştirilen ve Orta Doğu, Afrika ve Güney Asya (MEASA) bölgesinin ilk dünya fuarı olan EXPO 2020’nin ana teması “zihinleri bağlamak, geleceği yaratmak” olarak belirlendi. “Terra” sürdürülebilirlik, “Alif” hareketlilik ve “Mission Possible” fırsat temalı pavyonların üç bölgeye ayırdığı alanda 192 ülke yer alıyor. Türkiye’nin son anda katıldığı EXPO 2020 Dubai deneyimini yazar, öğrencilik zamanlarına bir selam ve etkinlik sonrası “District 2020” kararlarına ilişkin bir umutla aktarıyor.

2013 yılında Birleşik Arap Emirlikleri’nden (BAE) en bilineni Dubai, İzmir’in de aday olarak bulunduğu şehirler arasından EXPO 2020 organizasyonuna evsahipliği yapmak üzere seçildi.¹ Ancak “zihinleri bağlamak, geleceği yaratmak” ana temalı organizasyon tüm dünyayı etkisi altına alan seyahat kısıtlamaları nedeniyle 2021 yılına ertelendi.² 1 Ekim 2021 tarihinde açılışı yapılan ve 31 Mart 2022’ye kadar açık olacak olan EXPO, BAE’nin

Serkan Günay
Prof. Dr., Dubai
Kanada Üniversitesi
Mimarlık ve
Tasarım Okulu

şu ana kadar düzenlediği en kapsamlı uluslararası etkinliklerden birisi.

EXPO / Dünya Fuarı yaklaşık 170 yıldır tüm dünyadan çok sayıda ülkenin değişik teknolojik ve mimari gelişmelerinin sergilendiği, yenilikçi atılımlarla çeşitli deneysel sunumlara evsahipliği yapan ve paralel kültürel faaliyetlerle oldukça fazla sayıda ziyaretçi çekebilen, tema ve ülke odaklı pavyonlardan oluşan sergilerin yer aldığı bir etkinlik zinciri.³ EXPO 2020 Dubai 192 ülkeyle şu ana kadar düzenlenen dünya fuarları arasında en fazla ülke katılımına sahip organizasyon olarak yerini aldı.⁴ “Hareketlilik”, “sürdürülebilirlik” ve “fırsat” temalarıyla şekillenen etkinlik çevrimiçi ayağı⁵ ile ülke pavyonlarının yanı sıra sponsor işletmelerin, ortak kuruluşların ve diğer tematik pavyonların sergileriyle de ziyaretçilerine değişik mekânsal tecrübeler yaşıyor.

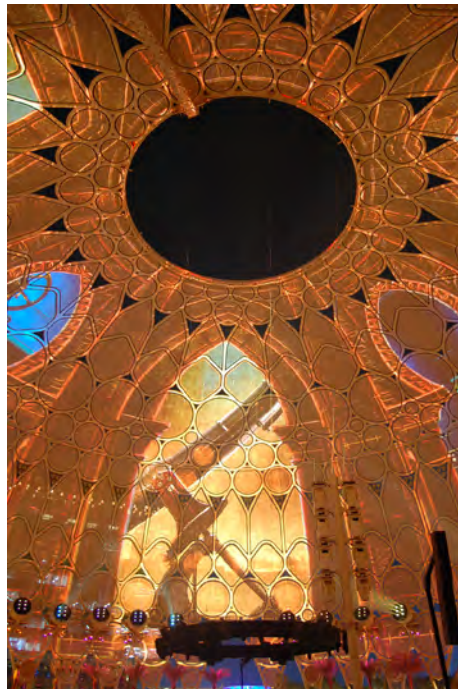
Fuar için Dubai şehir merkezine yaklaşık 54 kilometre uzaklıktaki yeni Al Maktoum Uluslararası Havaalanı yakınlarında boş bir alan seçildi. Dubai ile başkent Abu Dhabi arasında yer alan fuar alanına doğru, 2021 yılında hizmete sokulan kırmızı hat üzerinde 6 yeni metro istasyonu inşa edildi. İlk etapta alternatif EXPO alanı olarak düşünülen, halihazırda metro bağlantısı da olan Dünya Ticaret Merkezi yakınlarındaki alan yerine seçilen bu yerleşke, maliyetleri artırsa da şehrin 2020 imar planlarına uygun şekilde güney yönüne doğru genişlemesini hızlandırmış oldu.⁶

EXPO imar planı HOK mimari tasarım ofisi tarafından⁷ 438 hektar alan üzerine planlandı.⁸ Merkezinde Adrian Smith + Gordon Gill imzalı⁹ ve 130 metre çapındaki Al Wasl (“bağlantı”) kubbesinin (**Resim 1**) yer aldığı planda üç tematik pavyon, kubbeden çıkan üç aksın sonuna yerleştirildi. Alan, tematik pavyonlarla kubbe arasında geçici ülke pavyonlarının ve değişik etkinlik alanlarının yer aldığı bir yerleşke olarak tasarlandı. Bölgenin iklimi de göz önüne alınarak güneşten korunma amacıyla giriş kapılarından başlayan ve bu aksların üzerinden tüm alanı kapsayan üst örtüler yerleştirildi. (**Resim 2**)

Bundan önceki dünya fuarı tecrübem İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü’nde mimarlık öğrencisi olduğum yıllarda EXPO 2000 Hannover’a üniversite olarak yaptığımız Almanya gezisi ile sınırlı. Yıllar sonra kendi öğrencilerimi EXPO’ya getirdiğimde Hannover’daki Hollanda, Japonya pavyonları ve İlhan Koman’ın Akdeniz heykelinin sergilendiği Türkiye pavyonu gibi birçok sergi ve etkinlik alanını hatırladım. O gezide Berlin-Hannover arasında kullandığımız hızlı trenin de etkisiyle EXPO 2020 fuar alanına ilk ziyaretimi şehir merkezinden yaklaşık 45 dakika süren bir tren yolculuğuyla yapmaya karar verdim. Alana gitmek için bu coğrafyada pek de alışık



1. Al Wasl meydan ve kubbesi



olmadığımız büyüklükteki metro istasyonundan giriş yapmak, otoparktan otobüslerle gelen araba yolculuğuna kıyasla daha etkileyici bir deneyim sunuyor. Tren istasyonundan gelen ana giriş kapısından ve otopark kapılarından, ödüllü İngiliz mimar Asif Khan tarafından tasarlanmış giriş kapılarını geçerek fuar alanına giriş yapılıyor. (Resim 3) Devasa ölçeğine rağmen strüktürün oluşturduğu geometrik tasarım etkileyici bir giriş deneyimi sunuyor.

Pavyonlarda projektör ve ekran kullanımı değişik boyut ve şekillerde, sıkça karşımıza çıkıyor. Zaten alanın hemen hemen tümüne yayılmış teknoloji vurgusu yolunza çıkan robotlarla ya da yemek siparişi verebilmeyi sağlayan otonom araçlarla her yerde kendisini hissettiriyor. (Resim 4) Fuar alanının merkezinde yer alan Al Wasl meydanı ve kubbesi, kubbenin altından tüm iç yüzeyine yansıtılan projeksiyon gösterileriyle, özellikle hava kararınca oldukça etkileyici hale gelen görsel ve müzik şovlarıyla, ziyaretçilerin ilgisini en çok çeken konumda. Kubbe ve altında yer alan yarı açık meydan fuarın açılış gösterisinin yanı sıra konserlere, dans gösterilerine ve bir üniversitenin mezuniyet törenine dahi evsahipliği yapmış. Fuar bittikten sonra da kullanılacak yapılardan birisi olan kubbe ve meydan yapısı ileride benzer aktivitelere mekân olmaya devam edeceğe benziyor.

Bu meydanın en görünür cephelerinden birisinde Santiago Calatrava tarafından tasarlanan BAE pavyonu yer alıyor. (Resim 5) En uzun bekleme sürelerinden birini göze alarak ulaşılan yapının bahçesi, ziyaretçilere ikinci bekleme süresince dış mekân sergi alanları ile yöreye has, değişik bitki ve ağaç türleri hakkında bilgiler sunuyor. Fuar alanında çöl iklimine dair bir şeyler deneyim-

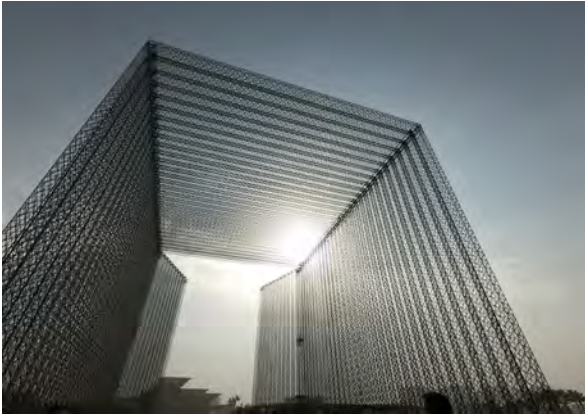
lenebilen nadir yerlerden birisi olan bu bahçeden sonra yapının etrafını dolaşan bir rampa sayesinde bodrum katta bulunan sergi alanlarına ulaşıyor. Sonrasında ülkenin yıllar içerisindeki değişimini ve gelişimini anlatan bir video gösterisi ile sergi deneyimi son buluyor. Ancak çıkarken geçilen ve ülkenin resmî kuşu şahin



2. Güneşten koruyucu üst örtüler



5. Evsahibi BAE pavyonu



3. Ana giriş

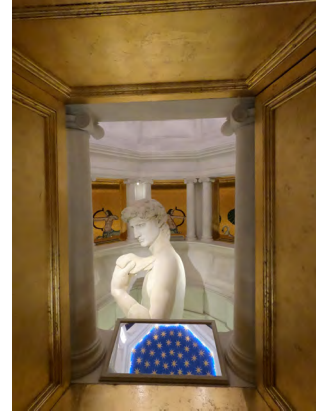


4. Dijital ekran ve robot kullanımı



6. Tematik pavyonlar, soldan sağa: "sürdürülebilirlik", "hareketlilik" ve "fırsat"





7. Ülke pavyonları: Almanya, Rusya, İtalya, Singapur, İsveç, İngiltere ve İsviçre

kanatlarının ilham verdiği strüktür altında yer alan ana mekân, Calatrava tasarımlarına has beyaz yüzeyiyle ve film gösteriminin yapıldığı küre mekânıyla oldukça ilgi çekici. Yapı, hareketli çatı strüktürün altında yer alan foto-voltaik paneller sayesinde fuarın sürdürülebilirlik temasına da atıfta bulunuyor.

Fuarın en çok ziyaretçi çeken pavyonları, ölçekleri itibarıyla daha uzun ve kapsamlı mekânsal deneyimler sunan tematik pavyonlar. **(Resim 6)** Bunların arasında Grimshaw mimarlık ofisi tarafından tasarlanan “sürdürülebilirlik pavyonu” aynı zamanda EXPO 2020’nin ziyarete açılan ilk pavyonu.¹⁰ Yapı, devasa güneş panelleri, rampalardaki sergi mekânları ve strüktürüyle ilgi çekse de iç mekânı daha çok küçük ziyaretçilere hitap eden bir bilim müzesinden öteye geçemeyen bir mekânsal kurguya sahip. “Hareketlilik pavyonu” ise ziyaretçilerine dijital ekranların ve teknoloji kullanımının

egemen olduğu bir sergi alanı sunuyor. Foster & Partners tarafından tasarlanan yapı özellikle BAE’nin uzay alanındaki çalışmalarının vurgulandığı sergi alanlarıyla ziyaretçilerine görsel yoğunluklu bir etkileşim imkanı yaratıyor.¹¹ Buradaki hiper-gerçekçi, devasa, tarihî Arap gezgin heykelleri yine mekânsal kurgudan bağımsız bir şekilde teknolojinin imkanlarıyla oluşturulan sergi elemanlarından. Bir diğer tematik pavyon, “fırsat pavyonu”, AGI mimarlık ofisi tarafından tasarlanmış.¹² Yapının dış mekân deneyimleri ve etkileyici strüktürel çözümlerinin yanında değişik kotlardaki etkinlik alanları iklimin elverdiği ölçüde kullanılabilir. İç mekânlardaki sergi deneyimi ise tematik pavyonlar içindeki en sönük sergi deneyimine sahip.

Ülke pavyonları arasında **(Resim 7)** oldukça ilgi çekenler İsviçre, Japonya, Singapur, Almanya, İsveç, Suudi Arabistan, İtalya, Rusya ve İngiltere olarak sayılabilir. Bunların içinden de Alp Dağlarının iklim şartlarının oluş-

turulmaya çalışıldığı İsviçre, bir yağmur ormanını andıran peyzaj kullanımıyla Singapur ve ahşap strüktürleriyle İsveç ayrı bir yere konulabilir. Bunun yanında mimari kurgularıyla oldukça dikkat çeken ama iç mekân deneyimleriyle bekleneni veremeyen İngiltere pavyonu, uzun bekleme sürelerinden sonra yaşanan kısa sergi deneyimleriyle akılda kalıcı etkileşimler sağlayamıyor.

Oldukça zor bulabildiğim, ziyaret ettiğim sırada haritalarda bile yer almayan Türkiye pavyonu EXPO'nun sürdürülebilirlik alanında yer alıyor. (Resim 8) Fuarın bitişinden sonra "District 2020" adıyla şekillenecek kalıcı yapılardan birisinin içinde yer alan Türkiye pavyonu ayrıca bir geçici pavyon olarak tasarlanmamış. Organizasyonun ilk açıklanan tarihleri sırasında iki ülke arasındaki siyasi sorunlar sebebiyle Türkiye'nin katılımcı ülkeler arasında olması planlanmamıştı.¹³ Sonrasında düzelen siyasi ilişkiler gözetilerek yeni tarihlere kadar "Medeniyetlerin Sıfır Noktasından Geleceği Yaratmak" mottosunu taşıyan bir sergi mekânı ile katılım gerçekleştirildi.¹⁴ Selçuklu yıldız motifi gibi süslemelerin kullanıldığı ve geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi yine "Dream Design Factory" tarafından tasarlanan yapı, stant temasına paralel olarak sergi ünitelerinin yer aldığı 348 m²'lik bir alana yerleşiyor. Yıllar önce EXPO 2000'de yaşadığım mekânsal tecrübenin yanında oldukça iddiasız bir etkileşim sunan sergi alanı, daha çok ticari bir kurguda düzenlenmiş. Sürdürülebilirlik temasıyla da bir mekân kurgusu yaratmaya çalışmayan sergiye, Türkiye'nin bölge halklarında bir süredir uyandırdığı ilgi ve merakı nazaran oldukça sönük bir katılım görülüyor.

EXPO 2020, Dubai'nin evsahipliği yapacağını açıkladığından bu yana bölge mimarlık ofislerinde ve tasarım dünyasında oldukça büyük bir heyecan yaratmıştı. Bu güne kadar özellikle tematik başlıkların vurgulandığı pek çok konferans, atölye çalışması ve değişik organizasyon yapıldı. Her ne kadar EXPO 2020 Dubai, iklim koşulları düşünüldüğünde, tasarımcılara farklı konseptte değişik tasarım çözümleri üretme olanakları sunsa da çok az sergi yapısı bu fikir etrafında şekillenen tasarım örnekleri sunuyordu. Bu yapıların, organizasyon temalarının ışığında yeniden işlevlendirilmeleri ve amaçlarına uygun yeniden kullanımları, organizasyon sonrasında oluşacak potansiyellerden bir tanesi. Umarım oluşturulan kalıcı sergi yapıları ileride organizasyonun temaları düşünülerek yeniden kullanım şansı bulur. ❖

NOTLAR

1. "The UAE has been elected As the Host Country of the World Expo 2020", 2013, <https://www.bie-paris.org/site/en/news-announcements/expo-dubai-2020-2/the-uae-has-been-elected-as-the-host-country-of-the-world-expo-2020> [Erişim: 08.02.2022].
2. "BIE Executive Committee proposes postponement of Expo 2020 Dubai, Member States to vote on change of dates", 2020, <https://www.bie-paris.org/site/en/news-announcements/expo-dubai-2020-2/bie-executive-committee-proposes-postponement-of-expo-2020-dubai-member-states-to-vote-on>



8. Türkiye pavyonu

change-of-dates [Erişim: 08.02.2022].

3. Hughes, Mark, 2012, "Making an Impact: The Power of World Expo", *Vision*, sayı:5, ss.70-77, <https://www.bie-paris.org/site/en/publications/articles/item/192-making-an-impact-the-power-of-world-expo> [Erişim: 08.02.2022].
4. "Participants at EXPO 2020", <https://www.expo2020dubai.com/en/understanding-expo/participants> [Erişim: 08.02.2022].
5. "Expo Map", <https://virtualexpodubai.com> [Erişim: 08.02.2022].
6. Alawaddi, Khaled, 2017, "Rethinking Dubai's Urbanism: Generating Sustainable Form-Based Urban Design Strategies for an Integrated Neighbourhood", *Cities: The International Journal of Urban Policy and Planning*, cilt:60, ss.353-366.
7. "Dubai Expo 2020 Master Plan", <https://www.hok.com/projects/view/dubai-expo-2020-master-plan/> [Erişim: 08.02.2022].
8. Günay, Serkan, 2016, "Dubai Towards EXPO 2020", *Compasses*, s.43.
9. "Al Wasl Plaza", http://smithgill.com/work/al_wasl_plaza [Erişim: 08.02.2022].
10. "Terra - The Sustainability Pavillion EXPO 2020 Dubai", <https://grimshaw.global/projects/dubai-expo-2020-sustainability-pavilion> [Erişim: 08.02.2022].
11. "Alif, The Mobility Pavillion, Expo 2020 Dubai", <https://www.fosterandpartners.com/projects/alif-the-mobility-pavillion-expo-2020-dubai/> [Erişim: 08.02.2022].
12. "Mission Possible Opportunity Pavillion", <https://www.agi-architects.com/en/work/expo2020dubai-opportunity-pavilion/> [Erişim: 08.02.2022].
13. Eyüboğlu, Ali, 2021, "Dubai EXPO 2020'ye Türkiye nasıl katıldı?", <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ali-eyuboglu/dubai-expo-2020ye-turkiye-nasil-katildi-6650578> [Erişim: 08.02.2022].
14. "Türkiye Teması - Turkey Expo 2021", <https://turkeyexpo2020.com> [Erişim: 08.02.2022].

Kent, Toplum, Mekân Bağlamında Katılım ve Şehir Hakkı

Devrim Çimen

Bu çağda kent katılımcılığının olanağını sorgulayarak konuya “kentleşme”, “şehir hakkı”, “forum” kavramlarıyla ilişkilenen tarihsel bir altlık kurgulayan yazar, yakın tarihli kentsel yarışmalara ve “mega proje”lere eleştirel bir bakışın ardından 9. yılında Gezi Parkı eylemlerini selamlıyor.

İçinde yaşadığımız çağı “kent çağı” olarak düşünmek için birçok kanıt ortaya serilebilir. İnsan türlerinin doğada başlayan yaşamı artık manipüle edilmiş doğada ve ağırlıklı olarak insan yapımı, karmaşık makineler olarak düşünebileceğimiz kalabalık yerleşim alanlarında sürüyor. Günümüzde bu kalabalık yerleşme formlarının en belirgin ve baskın olanı ise kent. Birleşmiş Milletler verilerine göre 2050 yılında dünya nüfusunun üçte ikisi kentlerde yaşayacak.¹ Türkiye’de ise bu oran şimdiden yüzde 70’lere ulaşmış durumda ve yakın gelecekte bu oranın daha da artacağı öngörülüyor. Ancak bu oranlar tamamen niceliksel verilere dayalı; kentlerin ve kentlerde süregiden yaşamların niteliklerine ilişkin bize herhangi bir şey söylemekten uzak. Bookchin bu niceliksel yaklaşımı şöyle özetliyor: “Kenti neyin oluşturduğu sorusuna yönelik genel olarak verilen cevaplar çoğu kez mekân ve demografi ölçütlerine dayanır; kente, birbirine sıkı biçimde bağlı, büyük nüfuslu bir insan topluluğunun işgal ettiği bir alan gözüyle bakılır.”² Bookchin’e göre kent bazı önemli toplumsal potansiyellerin, bunların gelişim evrelerinin, geleneklerin, kültürün ve yerleşik bir insan topluluğuna ait özelliklerin birikimci gelişimini ya da diyalektiğini içerir. Kent insana dairdir; bireysel ve toplumsal olarak tüm boyutlarıyla, yaşamı ve varoluşu ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu kavramsallaştırma bizi niceliksel bir terim olan “kent”ten niteliksel bir derinlik içeren “kentleşme” olgusuna, oradan da “kentleşme” kavramına getirir.

Özette kentsel yaşam biçimlerinin gelişimi olarak tarif edebileceğimiz kentleşme, nüfusun kırdan kente yer değiştirmesinin ötesinde ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal olarak büyük çaplı dönüşümleri de gerektirir. Ancak kentleşme kavramının yardımıyla insan ve toplum bağlamında kent olgusu yerli yerine oturur ve tamamlanır. Kentleşme bireyin kır kaynaklı pratiklerden kent kaynaklı pratiklere geçişini ifade eder. Bu bireysel ölçekte gerçekleşen bir dönüşümün ifadesidir. Bu bağlamda kentleşme ile kentleşme arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu, kentleşmenin hızı arttıkça kentleşmenin yavaşladığını söyleyebiliriz.³ Kentleşmeyi ise karşı argümanlarının da varlığını kabul ederek ana hatlarıyla, bireysel ve toplumsal ölçekte bir özgürleşme süreci

olarak tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda bireysel varoluşlar ortaya çıkarken diğer yandan kentleşme sürecinin çok önemli bir bileşeni olan toplumsal bir aradalık olgusu önem kazanmaktadır. Yani kentli bireysel çıkarları kadar ortak çıkarlarını da önemsemeli, yeri geldiğinde toplumsal faydayı bireysel faydanın önüne koyabilmelidir. Bu kamu bilinci demektir ve kent yaşamının her ölçüğünde önem arz etmektedir. Bu bilinç, kişinin çevresi ve kentle kuracağı ilişkilerin niteliğini doğrudan ilgilendirmektedir. Kişi hem yaşadığı yakın ve uzak çevreye hem de ülke ve dünyaya daha genişmiş bir bilinçle yaklaşmakta ve buna göre de bir dünya görüşü geliştirebilmektedir. Bu yolla da süreçlere katılmakta, etki etmekte ve gücü oranında belirleyici olabilme potansiyeline sahip olabilmekte; değişen ölçek ve biçimlerde farklı toplumsal mekanizmalar ve eylemliliklerle kamusal hayata katılmaktadır.

Katılım kavramını da insanların yaşamlarında belirleyici olan ekonomik, kültürel ve politik süreçlere etki edecek biçimde dahil olmaları olarak tanımlayabiliriz. Çok detayına girmeden genel olarak ifade etmek gerekirse katılım bir ilişkisellik ağındaki ortaklaşan veya zıtlaşan belli yönlerde doğrulmuş vektörler olarak ifade edilebilir. Böyle bir kavramsallaştırma bu ilişkiler ağının güçle olan ilişkisini de görünür kılmamıza yardımcı olabilir. Bu ifadeyle, bireysel ölçekte ele aldığımızda kişinin zaman ve mekândaki varoluşunun diğerleriyle ilişkileneşme bağlı olarak yarattığı, olaylar ve mekânlar üzerindeki değiştirici etkisini tanımlamak mümkün olmaktadır. Ölçeği toplumsal boyuta taşıdığımızda ise tüm bu varoluşların birbirleriyle olan ilişkilerinin oluşturdukları karmaşık bir vektörel desen ortaya çıkmakta ve bu desen, tüm bu etkilerin değişimlerini ve zaman içindeki seyirlerini ifade eder hale gelmektedir. Bu etkiler, kişi ya da toplumun gücü oranında artmakta ya da azalmakta; bununla ters orantılı olarak diğer etkiler tarafından da manipüle edilip yön değiştirebilmektedir. Bu ölçeklendirmeyi bireyselden küresel ölçüğe kadar yapabilmek ve her ölçekte aynı kalan ve farklılaşan boyutları detaylandırmak mümkündür.

Tarih içinde toplumsal gelişimin seyrine baktığımızda, söz sahibi olma hakkının toplumun çok küçük bir zümresinde toplandığı dönemlerden, bu hakkın çetin mücadelelerle giderek genişleyip yayıldığı dönemlere yönlendiğimizi görürüz. Bu katılımın en majör mecrası ise yurttaşlık hakkıdır. Antik Yunan demokrasisinin kadın ve çocukları yurttaş saymayan anlayışından temsilî demokrasi ve ötesine doğru evrilen toplumsal yapının gelişiminde, endüstri devrimi ve sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan sınıfsal çelişkiler belirleyici olmuş; yurttaşlar bireysel ve kolektif hak arayışları temelinde gele-

Devrim Çimen
Dr. Öğretim Üyesi,
İstanbul Kent
Üniversitesi
İç Mimarlık Bölümü

ceklerinin belirlenmesinde söz sahibi olma mücadelesi yürütmüşlerdir. Tarihsel olarak ilk bakışta daha dar bir alandan daha geniş bir tabana yayılma eğilimi gösteren katılım kavramı genel anlamıyla pozitif çağrışımlarda bulunmasına karşın, farklı ölçeklerde ortaya çıkan güç ilişkileriyle eğilip bükülebilen ve tam da bu nedenlerden ötürü iyi ya da kötüye yönelebilen olasılıklarını barındıran bir olgudur. Bu nedenle katılım konusunu irdelerken niceliksel bir artıştan öte katılımın niteliksel potansiyellerine ya da bunun ön koşullarına odaklanmak daha doğrudur. Bu noktada ise “şehir hakkı” kavramını ele almak konuyu daha iyi kavrayabilmek açısından faydalı olacaktır.

Lefebvre’ye göre mekân ve onun üretimi politiktir. Bu anlamıyla mekân, fiziki planlama, ekonomik planlama ve zaman mekân planlamasının kesiştiği noktadır.⁴ Böylelikle mekân ve onun üretimi ayrılmaz bir biçimde toplumsal süreçlere bağlanmaktadır. İlk kez Lefebvre tarafından ortaya atılmış olan şehir hakkı kavramını⁵ kişinin ya da kişilerin içinde yaşadıkları mekânı değiştirerek kendilerini de değiştirme hakkı, diğer bir deyişle hayatın akışına katılmak, geleceklerine ilişkin söz söylemek ve onun değişimine katkıda bulunmak olarak özetlemek mümkündür. Cinsiyet gruplarının hakları, toplumsal durum hakları, eğitim ve öğrenim hakkı, çalışma hakkı, konut hakkı vb diğer tüm somut haklar tanınması, adetler arasına girmesi ve yasalaşması için çok çetin sınıfsal mücadeleler verilmiştir. Haklar alanının korunması ve gelişmesi için bu mücadelelerin verilmesi hâlâ da gereklidir. David Harvey şöyle der: “Şehir hakkı şehir kaynaklarına bireysel olarak erişme özgürlüğünden çok fazlasıdır: şehri değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır. Dahası, bireysel değil ortak bir haktır çünkü bu dönüşüm kaçınılmaz olarak şehirleşme süreçlerini yeniden şekillendirecek kolektif bir gücün uygulanmasına dayanır. Şehirlerimizi ve kendimizi yapma ve yeniden yapma özgürlüğü, iddia ediyorum, insan haklarımız içinde en kıymetli ve en ihmal edilmiş haktır”.⁶ Bu tanımlama, kişi ile yaşadığı kent arasında karşılıklı ve güçlü bir ilişki, ayrıca belli türden bir bilinç düzeyi ön görmektedir. Kentli kentin farkındadır; onu değiştirmek, onun tarafından değiştirilmek ve özgürleşmek istemektedir. Bu noktada, yaşadığımız dönemde kenti dönüştüren, de-

ğiştiren büyük projelerle kentlinin nasıl ilişkilendiğine, bu değişimde nasıl rol oynadığına bakıp, şehir hakkı bağlamında bazı çıkarımlarda bulunmaya çalışalım.

Türkiye’de özel sektörden farklı olarak kamunun proje elde etme yöntemleri Kamu İhale Kanunu tarafından düzenlenmektedir.⁷ Bu kanun kapsamında nicelik yerine niteliği arayan, katılımcı ve şeffaf bir süreç olarak kurgulanmış ve önemli bir gelenek ve kültürel ortam oluşturabilmiş tek proje elde etme yöntemi ise yarışmalardır.⁸ Ancak kamunun elde ettiği projelerin ne yazık ki ihmal edilecek bir oranının yarışmalar yoluyla temin edildiğini de not edeyim.

Ülkemizde kent ölçeğindeki yarışmaların hikayesi erken Cumhuriyet dönemine kadar uzanmaktadır ve birçok boyutuyla önemli bir gelenek oluşturmayı zor da olsa başarmıştır.⁹ Yarışmalar katılım süreci anlamında ilk bakışta daha profesyonel ve teknokratik bir düzen kurar gibi görünmelerine karşın, yarışma şartnamesinin¹⁰ çoklukla kentin pratik sorunlarından besleniyor oluşuyla farklı potansiyelleri de barındırmaktadır. İdare¹¹ ve jürinin ortak ürünü şartnameye kentlinin temsili demokrasinin araçları bağlamında doğrudan ve dolaylı bir katılımı söz konusu olmakta, ayrıca yarışmanın özgür söz söyleme ortamı olan kolokyumlar da herhangi bir erişim kısıtı olmaksızın isteyen herkese açık olarak düzenlenmektedir. Tüm bunlara ek olarak son dönemde gördüğümüz yeni bir yöntem olarak jüri tarafından belirlenen 3 projenin halk oylamasına sunulması, ideal olmasa da kentlinin bir şehir hakkı pratiği olarak ileriye atılmış potansiyeller taşıyan önemli bir adım olarak düşünülebilir. Yakın zamanda İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından açılmış Kadıköy, Bakırköy, Salacak ve Taksim Meydanı yarışmalarında (**Resim 1, 2**) son 3’e kalan projeler halkın oyuna sunulmuş ve uygulanacak projeler bu yolla belirlenmiştir.¹² Tüm bunlar yarışma geleneğinin yeniliğe açık rotasını hem şehir hakkı pratiklerinden beslenecek hem de bu pratikleri besleyecek biçimde çizildiğinin işareti olarak okunabilir.¹³ Ancak bunların yanında toplumsal bir karşı koyuşa konu olan ve merkezî ya da yerel otoritenin müdahalesine maruz kalan örnekler de (**Resim 3**) yok değildir.¹⁴



1. Taksim Kentsel Tasarım Yarışması posterini



2. Kadıköy Meydanı Kentsel Tasarım Yarışması posterini

Doğrudan kentsel yaşam alanlarının içinde yer alan, ulusal ölçekte ve katılım öngörmeyen kapalı süreçlerle planlanmış bazı büyük kamu projelerini ele alalım. 3. havalimanı,¹⁵ 3. köprü,¹⁶ Kanalistanbul¹⁷ vb projelerin hepsi de merkezî hükümet tarafından ulusal ölçekte planlanmış, fiziken kent ölçeğinde, içerik olarak ise ulusal ölçekte projeler. **(Resim 4, 5)** Bu tür projeler gerek ekonomik gerekse sosyal anlamda yerleştikleri bağlamın sınırlarını aşan bir etkiye sahiptir. Bu anlamıyla kentin proje fikrinden başlayarak yer seçimi, programı vb süreçlerine katılım koşulları merkezî otorite tarafından genellikle bastırılmakta, süreci akamete uğratacak katılım ve etkime girişimleri dikkate alınmamaktadır. 3. boğaz köprüsünü ele alalım: Bu köprü'nün kentin geleceğine nasıl etki edeceğinin izlerini 2. boğaz köprüsünden (Fatih Sultan Mehmet Köprüsü) sürmek mümkün. Köprü'nün yapımından önce çevre arazilerin kentsel arsaya dönüştürülmesi ve el değiştirmesi, bu yolla doğal alanların tahrip olup kentin geleceğinde yıkıcı etkiler oluşturması, yakın zamanda yaşadığımız bir olgu. Bu somut veriler çok çeşitli mecralarda kamusal bilgiye dönüştürüldü ancak çeşitli çıkar ilişkileri bu gerçeğin üstünü örttü. Yerel yönetim, meslek odaları, ilk çemberde etkilenen yurttaşlar ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin ısrarlı karşı çıkışları, kenti başka türlü değiştirme iradeleri, geniş toplum tabanına yayılamadı; yayılsa bile süreç etki edemedi ve proje tüm bu karşı koyuşlara rağmen hayata geçirildi. Buna benzer sonuçları, doğal alanları

tahrip ederek doğa ile insan arasında belirli türden bir dengeyi uzun yıllardır koruyan yaylalara “medeniyet” götüren Yeşil Yol,¹⁸ Karadeniz kıyısına yapılan duble yollar,¹⁹ Kaz Dağları'na yapılmak istenen altın madenleri²⁰ vb projelerde de izlemek mümkün. **(Resim 6)** Kadraji biraz daha küçültüp kentsel yaşam alanlarının içinde yer alan Haliçport,²¹ Galataport,²² Avrasya Tüneli²³ ve Yenikapı Dolgusu²⁴ gibi kentin önemli parçalarını dönüştüren projelere bakalım: Kentin bu kadar içinde ve kamusal yaşamı derinden etkileyen bu girişimlere şehir hakkı içinden pozisyonlanan yurttaşların karşı duruşlarının olduğunu, hemen hepsinin hayata geçmiş olmasına rağmen bu karşı durma pratiklerinin kent toplumunun geleceği açısından hayati öneme sahip olduklarının altını özellikle çizmek gerekir.

Ölçeği oldukça küçültüp gündelik yaşam düzeyine indirmeyi deneyelim. Bu ölçeklerde temsiliyetin daha da güçlenip doğrudan bir özellik kazandığını, şehir hakkının kullanımına ilişkin potansiyellerin arttığını söyleyebiliriz. Artık söz konusu mekânsal durumlar doğrudan kentliye değmekte ve mekâna ilişkin değişim talebi daha güçlü dillendirilebilmektedir.²⁵ Buna mahallelerde örgütlenen “forum” pratiklerini örnek verebiliriz. İnsan yaşamına değen küçük ölçeklerde verimli bir şehir hakkı pratiği olan forumlar bu türden taleplerin en güçlü ifade mecraları olmuşlardır. Örneğin Abbasağa Forumu²⁶ kendine mekân olarak Abbasağa Parkı'nı seçmiş, bulunduğu mekânsal ve toplumsal bağlamla güçlü ilişkiler kurabilmiştir. Gezi Parkı protestoları sonrası etkinlik kazanan forum pratikleri zaman içerisinde etkinliklerini büyük oranda yitirmiş olsalar da önemli birer şehir hakkı pratiği olarak kentlilerin yaşamlarına etki etmişlerdir.

SONUÇ YERİNE

Günümüze kadar gözlemlediğimiz kentleşme pratikleri, özellikle de sanayi devrimi ve sonrasındaki aşırı hızlı zamansal ve mekânsal yığılmalar yer küreyi sonu olmayan bir kaynak olarak görmüş ve bu bakış gerek doğal alanlar gerekse geçmişe ait kırsal ve kentsel bağlamlarda çok ciddi tahribatlara yol açmıştır.²⁷ Ancak günümüzde geçmişten gelen sınıfsal mücadeleler yanında yeni bir politik eksen olarak doğa-insan ilişkisini yeniden tarif eden, insan merkezli bakışı sarsan, yerküre ve doğa ile farklı türden ilişkilene tahayyülleri öneren iklim krizi söylemi yeni nesiller arasında güç kazanmakta. Bu hareket hem yasal mevzuatlarda hem de küresel ekonomik sistemin yeni yol haritasında kendisini hissettiriyor. Bir yandan Paris İklim Anlaşması,²⁸ Avrupa Yeşil Mutabakatı²⁹ gibi yasal çerçeveler, diğer yandan yenilenebilir enerji, yeşil binalar, büyük teknolojik gelişmeler, sürdürülebilirlik vb alanlara yapılan yatırımlar, yeni geleceğin somutlaşmasında belirleyici. Tüm bu güncel gelişmelerin uluslar ve dolayısıyla kentler düzeyinde de dönüştürücü etkilerini gözleyebiliyoruz. Bu yeni açılımlar şehir hakkının kullanımında da yeni perspektifleri mümkün kılmakta. Bunlardan en önemlisi ulusal ölçekte dönüştürücü bir etki yaratan Gezi Parkı protestolarıdır. 2013 yılında gerçekleşen ve “3-5 ağaç” gibi mikro ölçekten ülkenin geleceğine ilişkin alternatif tahayyüller ölçeğine kadar çok geniş bir spektrumu tarayan bu protesto hareketi çok önemli bir şehir hakkı pratiği. Bu anlamda, yerelden ve küçük ölçekten beslenen bu pratik, mekâni sahiplenme, kendini yere ait hissetme, onunla dertlen-



3. Çamlıca tepesinden: yeni cami, eski antenler, kule

Kaynak: <https://www.sabah.com.tr/yasam/camlica-tepesi-tertemiz-319102>
İrşim: 28 Şubat 2022.



4. İstanbul 3. havalimanı inşaatından

Fotoğraf: Mural Germen, 2017

me, ona bağlanma gibi kentleşme süreçlerinin önemli bir merhalesi olması yanında ülkenin geleceğine dair söylem de üretebilecek bir güce ve esnekliğe sahip. Bu, Harvey'in de dediği gibi, bireysel olarak erişme özgürlüğünden çok fazlasıdır: Şehri değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır. Şehirlerimizi ve kendimizi yapma, yeniden yapma özgürlüğüdür. ❖

NOTLAR

1. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, <https://cevresestogostergeler.csb.gov.tr/kentsel--kirsal-nufus-orani-i-85670> [Erişim: 28 Şubat 2022].
2. Bookchin, Murray, 1999, **Kentsiz Kentleşme**, (çev.) Burak Özalçın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.16.
3. Tekeli, İlhan; Erder, Leila, 1978, **Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, s.26.
4. Lefebvre, Henri, 2019, **Mekânın Üretimi**, (çev.) Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, s.15.
5. Lefebvre, Henri, 2018, **Şehir Hakkı**, (çev.) Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, s.119.
6. Harvey, David, 2008, "The Right to the City", **New Left Review**, sayı:53, ss.23-40, <https://newleftreview.org/issues/ii53/articles/david-harvey-the-right-to-the-city> [Erişim: 07.03.2022].
7. "Kamu İhale Kanunu", <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4734.pdf> [Erişim: 07.03.2022].
8. "Mimarlık, Peyzaj Mimarlığı, Mühendislik, Kentsel Tasarım Projeleri, Şehir ve Bölge Planlama ve Güzel Sanat Eserleri Yarışmaları Yönetmeliği", <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/yonetmelik/7.5.4716.doc> [Erişim: 07.03.2022].
9. Çimen, Devrim, 2013, "Söylemsel Düzlem Olarak Türkiye'de Yarışmalar: Kentsel Tasarım Yarışmalarını İsimlendirmek", Yarışmalar ve Mimarlık Sempozyumu, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
10. Şartname yarışmayı açan idarenin yönetmelik çerçevesinde belirlediği jüri ile birlikte oluşturduğu, bir ihtiyaca ya da beklentiye temellenmesi beklenen yarışmanın ana çerçevesini belirleyip bunu çözüm beklediği katılımcılara aktaran önemli bir dokümandır. Şartnamenin niteliği yarışmanın başarıya ulaşması olasılığı ile doğru orantılı olarak ilintilidir.
11. Yarışmayı açan kurum genellikle yerel yönetimler ve bakanlıklar gibi kamu kurumlarıdır.
12. <https://www.arkitera.com/haber/istanbul-meydanlari-icin-oylama-tamamlandi/> [Erişim: 07.03.2022].
13. "Yarışmaların Örgütlenmesi", Devrim Çimen", 3:09 ve sonrası, <https://www.youtube.com/watch?v=hl8UhzXlKaM&t=189s> [Erişim: 07.03.2022].
14. Çamlıca Camisi ve Çamlıca Kulesi yarışmaları, katılım süreçlerini dışlayan, bunu yaparken de yarışma kurumundan meşruiyet devşiren projelerden bazıları olarak sayılabilir: Cengizkan, N. Müge, 2012, "Mimarlık Üzerine Olmayan Bir Tartışma: Çamlıca Camisi ve Yarışması", **Mimarlık**, sayı:367, s.12, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=381&RecID=3039> [Erişim: 07.03.2022]; Aydılek, Olcay, 2013, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/812455-basbakan-bunu-secti> [Erişim: 07.03.2022].
15. <https://tr.sputniknews.com/20180914/ucuncu-havalimani-iscileri-eylem-1035195684.html> [Erişim: 07.03.2022].
16. <https://www.evrensel.net/haber/61459/3-kopruya-bisikletli-protesto> [Erişim: 07.03.2022].
17. <https://kanal.istanbul/kanal-istanbul-calistayi/> [Erişim: 07.03.2022].
18. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rizede-yesil-yol-protestosu-29442855>
19. <https://www.cayhaber.net/guncel/karadeniz-sahil-yolu-yanlis-projeydi-h9792.html> [Erişim: 07.03.2022].
20. <https://www.evrensel.net/haber/384312/kaz-daglarinda-agac-katliamini-on-binlerce-kisi-protesto-etti> [Erişim: 07.03.2022].
21. <https://www.diken.com.tr/halicport-toplantısına-protesto-usulsuz-giden-bu-surecte-oyunan-oyun-belli/> [Erişim: 07.03.2022].
22. <https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/karakoyde-galataport-protestosu> [Erişim: 07.03.2022].
23. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/avasya-tuneline-ilk-protesto-650524> [Erişim: 07.03.2022].



5. İstanbul 3. köprü inşaatından

Kaynak: "Avrupa Yakası Kuleleri", 4 Nisan 2014, <https://www.3kopru.com/basin/projegoselleri> [Erişim: 28 Şubat 2022].



6. Karadeniz "Yeşil Yol" projesinin görselleştirilmesi

Kaynak: <https://140journos.com/ye%C5%9Fil-yol-projesi-ve-i%C3%87klim-%C3%BCzerine-etkisi-3c9b01f66fed> [Erişim: 28 Şubat 2022].

24. Adanalı, Yaşar Adnan, 2014, <http://www.baskahaber.org/2014/01/2013-olagands-bir-yn-kentsel-hikayesi.html> [Erişim: 07.03.2022].
25. Atina demokrasisinin ve küçük şehir devletlerinin temsil yeteneğini bu ölçekten aldıklarını öngörebiliriz.
26. Ekinci, Elif, 2013, <http://www.radikal.com.tr/hayat/abbasaga-forumu-seckinci-tavra-karsi-1138298/> [Erişim: 07.03.2022].
27. Lefebvre, Henri, 2014, **Kentsel Devrim**, (çev.) Selim Sezer, Sel Yayıncılık, İstanbul, s.56.
28. <https://www.csb.gov.tr/paris-anlasmasi-imzalandi-bakanlik-faaliyetleri-1510> [Erişim: 07.03.2022].
29. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en [Erişim: 07.03.2022].

Şaşırtıcı Bir “Var-Yer”: Garanti BBVA Bankası Teknoloji Kampüsü

A. Derin Öncel

“Metropolitan alanda yer alan yapının peyzajıyla kurduğu ilişkiyi tanımlayarak, ana şeffaf kütlelerinin köprü formunda zeminden koparılmasıyla açık alan elde edilmesini ve çeşitli işlevleri barındıran yapay topoğrafik kütlelerin doğal topoğrafya ile güçlü ve uyumlu bir ilişki kurmasını sağlayan özenli kütle tasarımı; dikkat çekici kütle biçimlenmesini iç mekân-güneş ışığı ilişkisinin güçlü kılınmasını sağlayacak şekilde destekleyen plan kurgusu; yapı kabuğunun iklimsel dönüştürücü bir rol üstlenmesinin yanı sıra, ofis cephesinin yalın ve okunabilir dili; yüksek yapı teknolojisi sistemlerinin mekân üretiminde kullanımı ile yapının doğal çevresi ile ilişkisinin ortaya çıkardığı ikilemi mimari bir dille sentezleyen tasarım anlayışı nedeniyle” Garanti BBVA Bankası Teknoloji Kampüsü 2020 Ulusal Mimarlık Ödülleri’nde “Yapı Dalı Ödülü”ne değer görüldü. Yapının mekânsal etkisini fark etme, merak ve deneyim üçgeni üzerinden öznel bir okumayla anlamaya çalışan yazar; çevre verilerinin hızla dönüştüğü eski sanayi bölgesinde ve otoyol kenarında, teknoloji ağırlıklı bir yapının tasarımında insanın nasıl odağa yerleşebileceğine tanıklık ediyor.

Yaşamdaki hız, kentsel dönüşüm baskısı, bireyin sosyal mekândan kopmasına ve içe dönmesine yol açan güncel koşullar ve sanal mekân dinamikleri, özellikle yüksek teknolojiye büyük yapıların tasarımında teknolojiye odaklanılarak “anlam” konusunun bir tarafa bırakılmasına neden oluyor gibi görünüyor. Yine de yerle ilişki kurma, anlam yaratma gibi idealleri olan büyük projelerin varlığı ümit verici. Pendik’te E-5 / D-100 otoyolu ile Sabiha Gökçen Havaalanı’ndan ve TEM otoyolundan gelen bağlantı yolunun kavşağında yer alan Garanti BBVA Bankası Teknoloji Kampüsü, bu ümit verici projelerden biri.

Bu yazıda yapının mimarlarının projenin ana fikrini, yapının mimari özelliklerini ve teknolojisini anlattıkları metinler, söyleşiler, profesyonel fotoğraf ve video çekimlerinden edinilen bilgiyle yapının yerinde deneyimlenmesi

A. Derin Öncel
Doç. Dr., MSGSÜ
Mimarlık Bölümü

üzerinden bir izlek oluşturulmaya çalışılacaktır. Genel ve öznel iki bakışın iç içe geçmesiyle oluşan yazının amacı, yer ve anlam konusuna vurgu yaparak, teknolojinin araçsallaştırılması yerine odağa insanı alarak özümsemesinin mümkün olabileceğini, Garanti BBVA Bankası Teknoloji Kampüsü’nü anlamaya çalışarak okuyucuyla paylaşmaktır.

ÖZNEL BİR OKUMA; FARK ETME, MERAK, DENEYİM

“Duyguların etkisi ve kuvveti sanıldandan çok daha büyüktür. Duygularımız tüm hareketlerimize adeta nüfuz etmektedirler. Düşüncelerimiz hiçbir zaman tamamen berrak, hareketlerimiz de pratik olmadı.”¹

20. yüzyılın başında Kübistlerin mekânsal ilişkileri göstermede izledikleri estetik yöntemin tartışmaya açtığı; hareket, zaman, algı kavramlarına vurgu yapan Giedion’dan² 21. yüzyıl başında Marc Augé nin antropoloji alanına dair analiz ve savlarıyla tanımladığı “yok-yerler” kavramına kadar mimarlar, sezgisel olarak değişimi hissetseler dahi insan ve mekân arasındaki ilişkiyi algılayan özne - algılanan nesne ve bu nesnenin insan zihnindeki tezahürü üzerinden düşünmeye alışmışlardı. Diğer bir deyişle öznenin / kişinin mekândaki deneyimi üzerinden zihninde kurulan anlam öznel ve bu düşünce biçimi algılanan mekânı “yer” haline getiriyordu.³ Yaşamın hızlanması, olay ve algıların peş peşeliğinin yarattığı zihinsel karmaşa, imgelerin çoğalması, mekânsal algıda hızlı ölçek değişiklikleri ile “yer” kavramının zayıfladığı hissine dayanan “yok-yerler” mimarlık alanında büyük yankı buldu. Farklı kültürel kodların varlığına rağmen dünya kentlerinin küreselleşme etkisiyle benzer mekânsal dönüşümlere sahne olmasıyla yer, kimlik, bellek kavramları yetersiz kalıyordu ve bu “durumu” açıklayan / tartışan yok-yerler kavramı, mimarlık alanında kabul gördü.⁴ Böylece otoyollar, havaalanları, alışveriş merkezleri gibi girişleri güvenli, içe dönük, belirli bir kullanımı olan ama nerede ve hangi zamanda olunduğuyla ilgili verisi bulunmayan mekânların bu kavramsal çerçeve içinden açıklanması mümkün görünüyordu. Her ne kadar bu bakış açısı “yer” kavramının karşıtı gibi algılansa da Augé’nin yaklaşımı mimarlar için oldukça heyecanlı bir tartışma alanı açıyor ve kavramın fiziksel hal ile ilgili olmayıp mekânda kimlik, ilişkisellik, tarihsellik, zihinde bıraktığı etki, bulunulan yere özgünlük gibi özelliklerin olmamasına vurgu yapıyordu.

İstanbul’un yok-yer kavramının tartışılabilmesi birçok mekânı içerdiğini söylemek yanlış olmaz. Türkiye’de inşaat sektörünün, ekonominin görece canlılığı süren tek sektör olması, İstanbul’un hızla kontrolsüz büyümesine neden oluyor. Köprü ve çevre yolları yapıldıkça büyüme



3. Yapı çevresi hava fotoğrafı, iç avlu ve dış mekân ilişkisi



4. Yapının hava görünüşü, otoyol cephesi ve yansımaları

düzenlenen yaya yollarının, ofis mekânlarının bulunduğu ve on bir metre yukarıdan başlayan yatay cam bloğa ulaşması. (Resim 2) Yeşil doku ile üzerine oturan cam blok arasında ise düşey sirkülasyonu sağlayan, brüt betondan çekirdek hacimleri biçimlenmiş.

Dört bin kişiye çalışma imkânı veren bu dört katlı cam ofisin zemin kota oturmaması, arsanın tümünü kesintisiz bir bahçe olarak kullanmaya olanak tanıyor. Ayrıca bu karar kampüsün dıştan algısında hem kapalılık oluşturmuyor hem de yapıyı olduğundan çok daha hafif hissettiriyor. (Resim 3) Kampüsün içinde de dış mekânla görsel ilişki kurulmasına imkan veren bu karar, çevreyle bağlantının kopmamasını sağlıyor. Tasarımın bir diğer önemli ilkesi ise cam bloğun, avlular etrafında biçimlenmesi. (Resim 4) Yapı parselinin uzun kenarı doğrultusunda ve bu iç avlular etrafında oluşan biçiminin dinamik yapısı, cam yüzeylerin yansıtıcı özelliğiyle birleşince; topoğrafyaya oturan bu uzun cam blok, gökyüzü ve çevre dokunun içinde adeta görünmez oluyor.⁸

Mimarı, yapının topoğrafya üzerine oturabilmesi ve avlular etrafında geniş açıklık geçen köprüler ile yatay sirkülasyonun sağlanması gibi önemli mekân kararlarının, yapı statüğünde kompozit bir yaklaşımın geliştirilmesine yol açtığını ve yapıda betonarme sistemle beraber metal konstrüksiyona da başvurulduğunu söylüyor. Özellikle yapının hafif kütle etkisi yaratması için düşünülen konsollardaki kat plaklarının, çelik kolonlarla çatı kotundaki metal taşıyıcılara asılması, bir mimari kararın yapım aşamasında ödün vermeden inşa edilebilmesine verilebilecek iyi bir örnek.

TEKNOLOJİ VE İÇ MEKÂN KONFORU

Kampüsün iç mekânlarında rahat, işlevsel ve esnek olarak; ısı, ses, ışık ve hava kalitesi yüksek bir ortamda çalışılabilmesi, hem mimari yerleşim kararları hem de yüksek teknolojinin imkânlarıyla gerçekleşmiş. Mimarı bunda mimari kararların doğruluğu kadar disiplinler arası ve bütüncül çalışma yaklaşımının da etkisi olduğunu söylüyor.

Ofis katlarında çalışma mekânlarına ilişkin ana yerleşim kararının; iç avlular etrafında sirkülasyon alanlarının planlanması, açık ofis olarak tasarlanan bölümlerin dış cepheye alınarak doğal ışıktan en fazla yararlanması ve çevreyle etkileşiminin kesilmemesi fikri üzerine geliştiği anlaşılıyor. Ofis katlarında benimsenen bu net mekânsal

loji donatısının hedeflenen standartlarda gerçekleşmesinde etkili olduğuna hiç şüphe yok. Kurumun teknoloji ağırlıklı gelişiminin planlanması ve hazırlanmasına odaklanan ofislerin bulunduğu birimleri, personel eğitimlerinin gerçekleştiği salon ve çalışma alanları, konferans salonları, spor merkezi ve ortak mekanları, ayrıca data merkezi gibi teknoloji odağında gelişen ve bankanın kalbini oluşturan bölümleri ile yapı, hem birbirinden ayrı hem bir arada tasarlanmış, kendine özgü, adeta düşey bir kampüs niteliği taşıyor. Kampüs, kullanımı gereği çevreye kapalı planlanmış olsa dahi geçirgen bir etkiye sahip ve yapıyı çevreleyen yollardan bu etki kolaylıkla algılanabiliyor. Yapının en kuvvetli tasarım ilkesi, kapalı ortak mekânların yaratılmış topoğrafya içine gizlenmesi ve adeta suyun bu yaratılan tepeler arasında akışı gibi



5. İç mekân, ortak alanlar-köprüler

karar ile zaman içinde gereksinimlerin değişmesi durumunda dahi yeni koşullara rahatlıkla uyumlanabilme potansiyeli oluşturulmuş.

Yapının ofis bölümünü oluşturan cam blok, dışta çift, iç avlularda ise tek cidarlı cephe olarak tasarlanmış. Yapının dıştan algısında kesintisiz cam bir zarf oluşturan çift cidarlı cephe, iç mekândaki ısı, ses ve ışık konforunu iki cam yüzey arasındaki güneş kontrolü panelleri ve iklimlendirme menfezleriyle sağlıyor. Bununla beraber, ofislerin aydınlatma sistemlerinde gün ışığına entegre teknoloji kullanılarak çalışma ortamında aydınlık düzeyi sabit tutulabiliyor. Çalışanların dinlenebilecekleri küçük molalar için tasarlanan, ofis dışındaki mekânlar; iç avluyu köprülerle geçerek sirkülasyon alanlarını birleştirecek biçimde tasarlanmış. Buralarda da iki kat arasına galeri boşlukları tasarlanarak dinlenenler için perspektif genişletilmiş. (Resim 5)

Yapıyı mimari ve teknik bilgiler üzerinden sanal ortamda öğrendikten sonra deneyimleme aşaması için yapının inşaatıyla ilk karşılaşmamdaki gibi Sabiha Gökçen Havaalanı'ndan E-5 / D-100 yönüne bir rota oluşturdum. TEM otoyolu üzerinden bağlantı yoluna saptıktan sonra, havaalanının genişletilen pisti için düz yol üzerine toprak dökülerek oluşturulan tünel, her geçişimde olduğu gibi beni gülümsetti.

VE DENEYİM

Havaalanından E-5 / D-100'e bağlanan otoyolun her iki yönü, dönüşüm süreçlerini yaşayan mahalleler olarak güzergah üzerinde özel bir etki oluşturmuyordu. Ancak yolun kenarında teknoloji kampüsünün cam cephesi

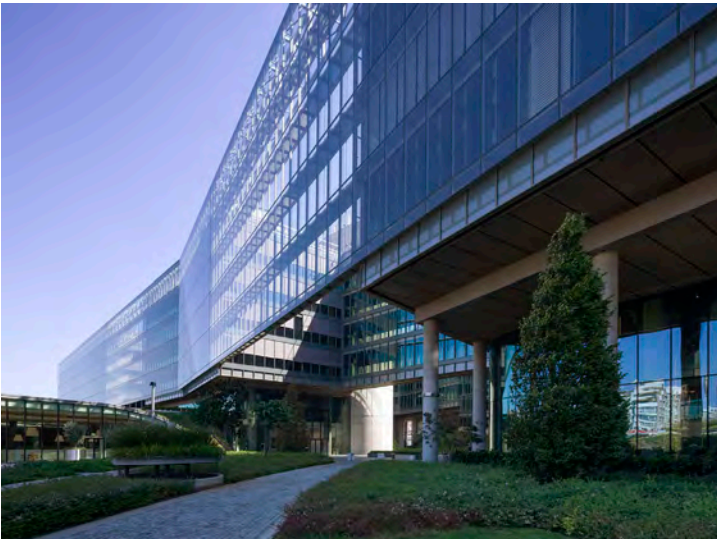


Fotoğraflar: Derin Öncel

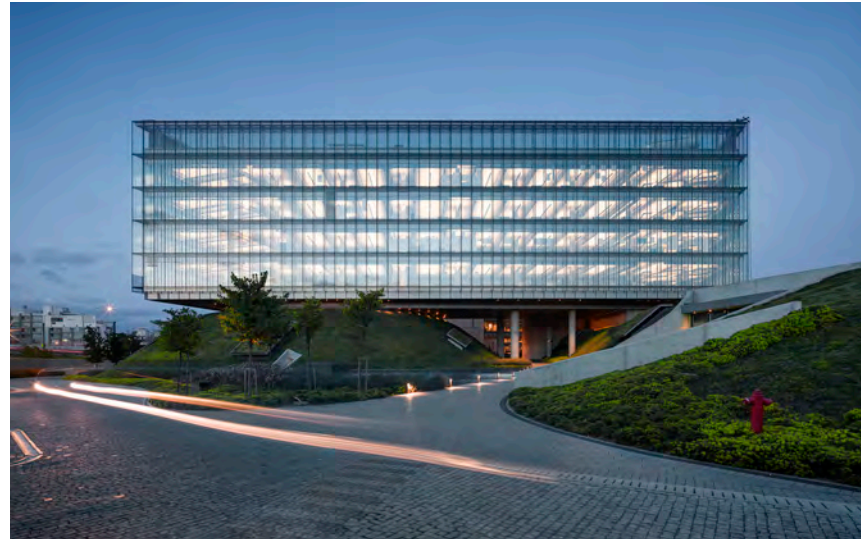
6. Yapının otoyoldan ve çevre yollardan algısı

çok yüksek olmayan bir yansıtma yüzeyi gibi belirince, bu uzun ve sakin yapının çevresiyle kurduğu keskin kontrast ortaya çıkıyordu. Otoyolda hızla yol alma gereği binayı da hızla kaybettim. Kaynarca kavşağından geri döndüm, binanın bulunduğu karşı yöne geçerek otoyolda ilerlemeye başladım. Az sonra bina, ağaçların arasından görünmeye başladı. Ancak bu sefer yalnız bir yansıtma yüzeyi olarak değil, tüm mekânsal etkisini çok yalın ve çarpıcı bir biçimde görebildiğimiz bir bina olarak. (Resim 6) Otoyoldan ayrılıp binanın etrafında dönerek girişe yaklaştığımda çevresiyle oluşturduğu yapısal kontrast daha netleşiyor; ancak çevreyi ve gökyüzünü yansıtan bu büyük yapı, tam da bulunduğu yerin ve zamanın bir parçası oluyordu.

Teknoloji kampüsü, çevresinde dolaşırken, yalın ve dingin bir etki veriyor. Oysa plan düzleminde incelendiğinde dinamik bir yapısı olduğu hissediliyordu. Bu algı farkını "yerinde incelemek" ile "belge üzerinden incelemek" veya "mekânın deneyimi" ile "mekânın temsili" arasındaki farkta aramız gerekiyor. Bu dinamik etki, cam ofis bloğunun, tepelerin üzerine oturması kararıyla da örtüşüyor. Yeşil tepelerden oluşan, doğal, dinamik ve geçirgen zemin kotu ile onun üstüne oturan cam blok, arada açıklıklarla beraber yapının yakın çevresin-



7. Dış cephede geçirgenlik



8. Giriş Cephesi



9. Giriş katı, açık alan ve avlular

KÜNYE

Proje Adı:
Garanti BBVA
Bankası Teknoloji
Kampüsü
Proje Yeri:
Pendik, İstanbul
Proje Ofisi:
ERA Mimarlık
Tasarım Ekibi:
Ali Hızıroğlu, Ertun
Hızıroğlu
Proje Ekibi:
Faik Barutçu,
Fahrettin Çiloğlu,
Çiğdem Duman,
Serap Aydın,
Gökçen Demirkır,
Melis Uysal, Sevgi
Paçcı, Çağla
Özgen, Elif Taşal,
Ekim Orhan
İsmi, Süreyya
Numanoğlu,
Güllizar
Bozdoğan,
Şafak Kızılırmak
İşveren:
Garanti BBVA
Bankası
Yapımcı:
Kaba
Yapı:
Koray İnşaat,
Altınsoy İnşaat;
**İnce
İşler:**
MOB, Decart
İnşaat; Mekanik
Elektrik
Taahhüt:
AE; Arma
Elektropanç
Cephe:
Metal Yapı
Statik:
Mpi / Melih
Bulgur
Elektrik:
Proma / Erdoğan
Duman
İç Mekân
Tasarım:
Hasan Mingü /
Midek Mingü
Peyzaj:
ERA Mimarlık
Fotoğraflar:
Cemal Emden
Proje Tarihi:
2012
Yapım Tarihi:
2018
**Toplam İnşaat
Alanı:** 142.000 m²

den rahatlıkla algılanıyor ve projeyi anlatan metinde söz edilen geçirimlilik, deneyim sırasında da fark ediliyor. (Resim 7)

Kampüse girdikten sonra cam bloğun kütleli ile yaratılan topoğrafyanın arasındaki kontrast etki, girişin habercisi iki beton kolona doğru çekimi kuvvetlendirerek ziyaretçinin, yapının iç dünyasına girmesine olanak sağlıyor. (Resim 8) Yapının iç dünyası, dıştan algılanan tersine hareketli ve her yerden farklı perspektifler oluşturduğu zengin bir mekânsal etki bırakıyor. Yatayda olduğu kadar, yukarıda yükselen iç avlular ve köprüler yoluyla düşeyde de çok etkili olan bu “dış ama iç” mekân; yeşil doku ve su ögesiyle sakin ve dingin bir ortam yaratarak bir soyutlanma sağlıyor. (Resim 9) Çalışma ofislerinin bulunduğu cam blokta, dört çalışma katında da iç avlular çevresinde dolaşımı sağlayan sirkülasyon alanları ve köprüler, kesintisiz dolaşım imkânı ve birbirinden farklı perspektifler sunuyor.

Çalışma mekânlarıyla beraber tüm ortak mekânları da dolaştıktan sonra özenle tasarlanmış, dinamik ama dingin bu iç dünyanın deneyimi sırasında birçok kere durarak çevreye baktığımı ayırıyorum. Mekânın sunduğu perspektiflerin ve etkinin sürekli değişmesi karşısında her an durup izleyebilmenin ayrıcalığını, o mekânda çalışmayan birinin rahatlığıyla, sonuna kadar keyifle kullandım. İnsan algısı ve konforun tasarımda ön planda olduğu bir yapıda yaratılan mekânların sunduğu bu potansiyellerin, çalışanların performans ve mutluluğuna katkı sağladığına hiç şüphe yok.

BİTİRİRKEN

Yaşamın hızı dünyayı algılama biçimini değiştirmekte, zihnimizi etkilemekte, yapılabirliklerin sınırını genişletmekte. Değerler dizisinde yaşanan bu köklü değişimin en görünür alanı hiç kuşkusuz kentsel çevre ve mimari. Bu yazıda değerlendirilmeye çalışılan Garanti Bankası BBVA Bankası Teknoloji Kampüsü'nün bulunduğu çev-

renin özellikleri, bugün dünyada birçok kent için hiç yabancı değil. Kimlik, anlam, kendine özgünlük, ilişkisellik, zamansallık gibi olgulardan söz edilmeyen ve hızla değişen, birbirine benzeyen bölgeler, yok-yerler... Böylesi bir çevre içinde inşa edilmesine rağmen kendine özgü mekânsal değerleriyle fark edilen bu teknoloji kampüsü, bu çağın genç insanları için, bu çağın genç insanları tarafından tasarlanmış. Dinamik ama dingin, iddialı ama mütevazı, çalışma odaklı ama dışa dönük, hem şeffaf hem yansıtan, hem doğal hem teknolojik... Bugünün insanının dinamik algısının ve yeteneğinin ürünü, ümit verici, anlam yüklü bir yapı. ❖

* Aksi belirtilmedikçe görseller TMMOB Mimarlar Odası UMSÖP arşivinden alınmıştır.

NOTLAR

1. Giedion, Siegfried, 1990, *Espace, Temps et Architecture*, Edition Denoel, s.255.
2. 20. yüzyıl teorisyenlerinin çoğunun üzerinde durduğu mekân ve zaman kavramları üzerine düşünen Giedion, 19. yüzyıl sonlarından itibaren, mekânın estetik kalitesinin bir noktadan algılanan bir sonsuzluğa indirgenemeyeceğini ve mekânın gerçek özünü görmeye çalışan izleyicinin mekânda hareket edebilmesi gerektiğini savunur.
3. Norberg Schulz “yer” ve “mekan”ı iki ayrı kavram olarak belirler: Mekân, fiziksel bir kavrayışla ilgilidir, yer ise mekânı algılayan kişiye / öze bağlıdır. Schulz bu teori üzerinden “genius loci” (yerin ruhu) kavramını tanımlayarak 20. yüzyıl teorisyenleri için heyecanlı bir tartışma alanı yaratır.
4. Marc Augé'nin *Yok-Yerler* kitabının ikinci basımında çeviri güncellemesini Emre Akça ile beraber yapan Arbil Ötkünç'ün “yok-yer” kavramını tartıştığı konuşması, mimarlık alanından bakışı özetlemesi açısından önemlidir: <https://www.youtube.com/watch?v=WQdqnXVM3A> [Erişim: 28 Şubat 2022]. Kavramın dilimize çevrilmesini ve bilgi kuramı üzerinden değerlendirmesini ise Gökhan Koçyiğit “Mark Augé'de Yok-Yer (Non-Lieu) Kavramı Üzerine Bir Epistemik Çözümleme” makalesinde detaylı olarak yapar: <https://dx.doi.org/10.5505/megaron.2018.27880> [Erişim: 28 Şubat 2022].
5. Tünel bugün mevcut ve yan yol olarak kullanılmakta olan eski Ankara Asfaltı'na hizmet vermekte.
6. Mimar Ali Hızıroğlu, dere yatağının altyapı çalışmalarıyla bulunduğu doğrultuda, toprak altında kanal içine alındığını; ayrıca yapı arazisinin kenarından geçen açık bir kanal hattının da yapıldığını belirtiyor.
7. İki ayrı enerji hattından beslenen ve kesintisiz tasarlanan enerji akışı, bankanın data merkezi için hayati öneme sahip. Ayrıca yapının bu bölümü olası su taşkınına karşı özellikle korunarak planlanmış ve dereye en uzak konuma yerleştirilmiştir.
8. E-5 / D-100 Kaynarca kavşağından havaalanına doğru yönelirken karşımda çıkan bu görünümün binayı algılayan üzerindeki etkisine “deneyim” sekansında yeniden dönecektir.

Rasyonel ile Doğal Arasında: Gökçeada Lise Kampüsü

Deniz Aslan

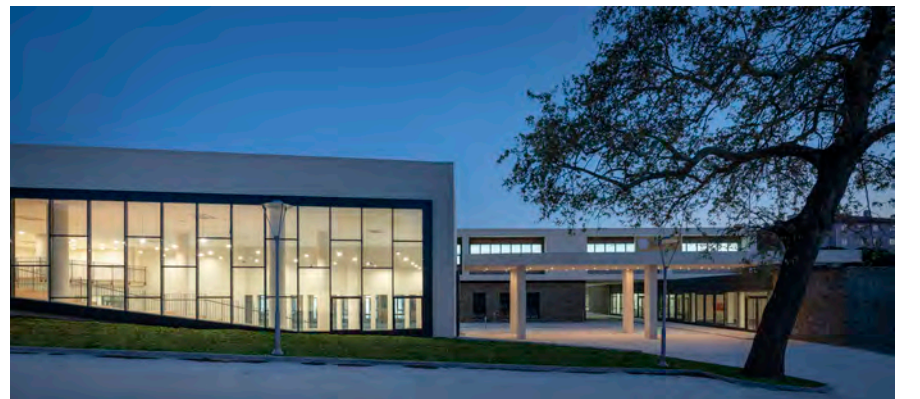
Gökçeada Lise Kampüsü Mimari Proje Yarışması kişisel yorumumla “kumpanya” tipi bir yarışma olmasına rağmen PAB Mimari Tasarım’ın birincilik ödülü kanımca iyi yol almış ender yarışma projelerinden. Genellikle pek de verimliliği olmayan Türk usulü yarışmalara olan güvensizliğimi defalarca her ortamda dile getirdiğim için bu sorunsala parmak basmazsam olmaz diye düşünüyorum. Ancak özellikle eğitimle ilişkilendirebileceğim yarışmalar ya da düşünmeye davet içeren çalıştaylar her zaman ilgimi çekmiştir. Bu nedenle sevgili Alper Ünlü ve Ozan Özener’in bu yarışmaya birlikte girme teklifini hiç düşünmeden kabul etmişim. Yine aynı nedenle Mimarlık dergisinden tam da bu proje için bir mimarlık eleştiri yazısı istenmesi beni çok heyecanlandırdı. Hele mimarları PAB olunca yazı benim için daha da heyecan verici olacaktı. Bu arada korkulmasın, kendi projemizden söz etmeyeceğim tabii ki. Çok benimsemiş olduğum bir işin üstüne, aynı işin bir başka müellif grup tarafından üstlenilmiş olmasını sapı samana karıştırmadan nasıl değerlendirebilirim diye düşündüm. Bu yazımda, 30 küsur sene İTÜ Mimarlık Fakültesi proje stüdyolarında edindiğim “kendimi stüdyoya getirmeme” deneyimime sarılarak objektif görüşlerimi dile getirmeye; fena halde bayağılaşmış olan mimarlık eleştiri ortamına dair, mimarlıkla ilgisi olmayan sözüm ona mimarlık trollerinin var olma pratiklerinden pek de haz etmeyen bilinçaltımdan sıyrılmaya çalışacağım. Bu arada İpek Yürekli’nin son senelerin en taze mimarlık yazılarından “Kassandra ve Hektor Kardeşlerden Troya Müzesi’ne”sini okumuş olmanın da rahatlığıyla kendime küçük notlar almaya başladım adaya dair.

Gökçeada / İmroz bir uç beylik gibi Kuzey Ege’nin son kalesi. Bir adadan çok bir yarımada etkisi veren gümrak doğası ve yerleşkeleriyle Gökçeada biraz hüznünlü, biraz acayip, biraz yalnız bir adadır hafızamda. Son vapuru kaçırma alışkanlığımdan olsa gerek, biraz çekinik bir his vardır içimde. Bir de sürgün yeri imgesi özellikle yatılı okul fikriyle garip bir sarmal oluşturuyor zihnimde. Bu nedenle bu sefer son vapuru yakaladım ve soluğu lise kampüsünde aldım. Hızla, içine girmeden, çevreyle kurduğu ilişkiyi kavramaya çalıştım. **(Resim 1)** Anadolu Lisesi, Meslek Lisesi, yurt, spor salonu, konferans salonu ve kütüphaneden oluşan yoğun programı ve kapladığı alandan dolayı ölçeğin kaçmış olma korkusu da aklımın bir kenarında duruyordu. Yine özellikle esas giriş cephesi, taş zemin çeperlerinin adaya tutunma kararlılığı ile birlikte yalın program, atipik arkitektonları taşıyan bu arayüzü deneyimlemek, anlamaya yönelik ilk eylemim oldu. Bu hızlı okuma bir gün batımına denk gelmişti ve taş duvarların güneşle birlikte canlanması beni çok heyecanlandırmıştı. Yarışma dokümanlarından

“Yakın çevresiyle uyumunu sağlayan parçalı yapısı ve boyutlarıyla alışılmış eğitim binası algısının dışına çıkan; parçalı çözüm mantığının bir uzantısı olarak açık, yarı açık ve kapalı (avlu-bahçe, atölye, toplantı vb) mekân parçalarını eğitimin yanı sıra, ada sakinlerinin kullanımına açarak kentsel komşuluğun değerini artıran tasarım anlayışı; insan ölçeğine yabancılaşmayan ve çoğunlukla var olan yapı lekelerinin içinde çözülerek alandaki yeşil dokuya zarar vermeyen kütle oluşumu; kampüs içi geçişleri sağlayan ve avluları çevreleyen insan ölçeğinde tasarlanmış kütlelerin geometrik ayrışmalarını bir arada tutan bütünsel ve geçirgen plan kurgusu; cam ve taş kaplamalı cepheler, ya da beyaz betonarme saçak ve çıkmalarla zenginleşen yeni modernist tavrın basit ve anlamlı dokunuşlarla sıradanlığı kıran mimari ifadesi nedeniyle” Gökçeada Lise Kampüsü, 2020 Ulusal Mimarlık Ödülleri’nde “Yapı Dalı Ödülü”ne değer görüldü. Yazar projeyi, program kurgusundaki rasyonel kararlar ile malzeme seçimlerinin yönlendirdiği doğal ilişkilendirmeler arasındaki gerilim üzerinden deneyimliyor.

hatırladıklarım, son proje çizimleri ve yerindeki nitelikleri karşılaştırdığımda; devlet ihalesiyle yapılan işte yaşanmış olabilecek idari ve yapım sorunlarını, bu konularda pek de hoş anıları olmayan bir mimar olarak, kısmen fark ettiğimi söyleyebilirim. Bununla birlikte devlet yapım

Deniz Aslan
Doç. Dr.,
İTÜ Mimarlık
Fakültesi Emekli
Öğretim Üyesi



1. Kampüse yaklaşım



2. Giriş cephesi



3. Eğitim blokları



4. Kütüphane

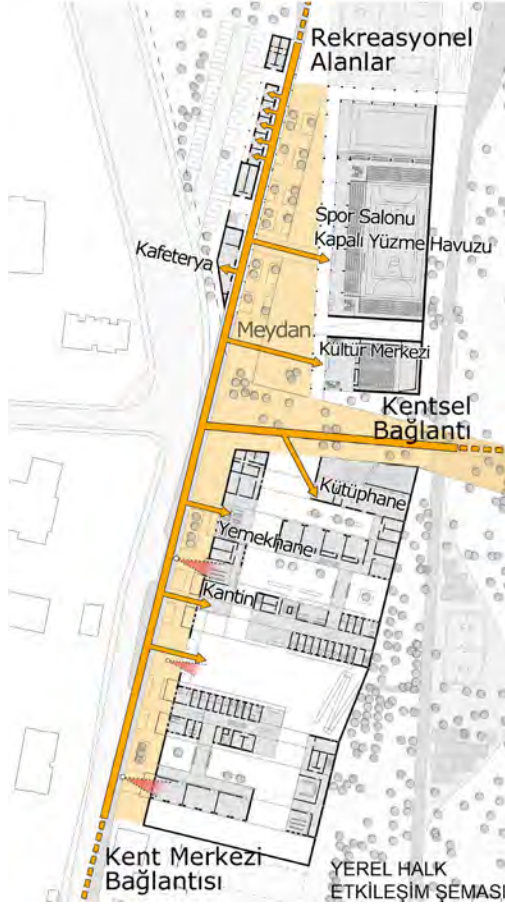
ihalelerindeki performansın çok üstünde bir sonucu da görmezden gelemiyorum. Kalan incelememi ertesi sabaha bırakmak üzere adanın değişen yüzüne, abartılı karayolları istinat duvarlarını görmemeye çalışarak (Agridia) Tepeköy Rum Lisesi'ne karşı yeniden kendimi ada, kahve ve eğitim üzerine notlar almaya verdim.

Gün doğumunu takiben minik bir Tepeköy yürüyüşüyle başlayan günün hedefi tekrar lise kampüsüne ulaşmak olduğundan, planlar üzerinden aldığım notların ve kendime sorduğum soruların hızlıca üstünden geçerek hedefime ulaştım. Yanlış hatırlamıyorsam orta yaşlarında bir çınar yeni bir ufki hat oluşturan silüetin önünde evsahipliği yapmakla birlikte, sanki varlığıyla da bu tektonik hali benimsediğinin altını çiziyordu. (Resim 2) Bu taş cephe aslında eğitim ve yaşam arasında bir denge kurmaya çalışırken adaya uzanan eğitim bloklarının altında biraz eziliyormuş gibi duruyordu. Buna karşın belki gelecekteki olası sokağın da ipuçlarını veriyordu. "Nasıl olsa çevre yapılaşır" bakış açısı biraz da Türkiye'de yaşamının bir tezahürü olmalı, insan bazen kanıksıyor bu durumu. Yine de çınarın gölgesi ve farklı boşluklardan oluşan bir kendinelik bana yeterli olmuş hissi verdi. Diğer taraftan salt eğitim bloklarının dışla kurmak istediği hayata katılma hali de iyi duruyordu. (Resim 3) O kadar bağımsız ve programatikler ki sığışamıyor, fotoğrafta yer almak istiyorlar. Mimarlık zaten çelişkilerle dolu, anlamak da bir o kadar çetrefilli olduğundan, bu düşünsel egzersiz beni yaşantının içine çekti. Cephe boyu oluşturulan bu yerinde vurgu, tam da bu noktada, şehirle zamansız bir ilişki kurma üzerine. Gerek giriş gerek kafeterya gerekse bizi yan cepheden bir ara sokağa alan kütüphane, adalıyı bu kampüsü kullanmaya davet ediyor. (Resim 4) Bu manada etkileyici bir geçirgenlikten söz etmek olası. Hem kentsel bir mekân hem de okul yaşantısı birbirlerine dönüşüyorlar.

Kent jargonu kullanmak istersek meydan girişi, yan sokaklar ve doğa yoluna takılı yurt programlarının

baktığı yerleşke, başka bir deyişle iç içe geçmiş iki farklı eğitim programı ile ferahlatan ve ortakçıl faaliyetlerle kültürlenmeye olanak tanıyacak avlulardan oluşan bir enerji alanı. (Resim 5) Anladığım kadarıyla iki ayrı lisenin buluşma hali farklı yönetim modellerinden dolayı pek gerçekleşmemiş şu ana kadar. Ancak mimari kararlar bu mucizeye evsahipliği yapabilecek açıklıkta ve kurguda. Eğitim kollarında / bloklarında derslikler, atölyeler, koridorlar, boşluğun deneyimi, gün ışığı, doğal havadan yararlanma ve teraslardan yeniden avlu kurgusuyla buluşmak, mevsimsel farkındalığın öğrenci, öğretmenler ve tüm diğer paydaşlarca yaşanması, böylelikle bilişsel olanın yanında amorfolojik ve bioritme dair de yaşantıların varlığı, kanımca kampüs yaşantısını çok özel kılıyor. (Resim 6)

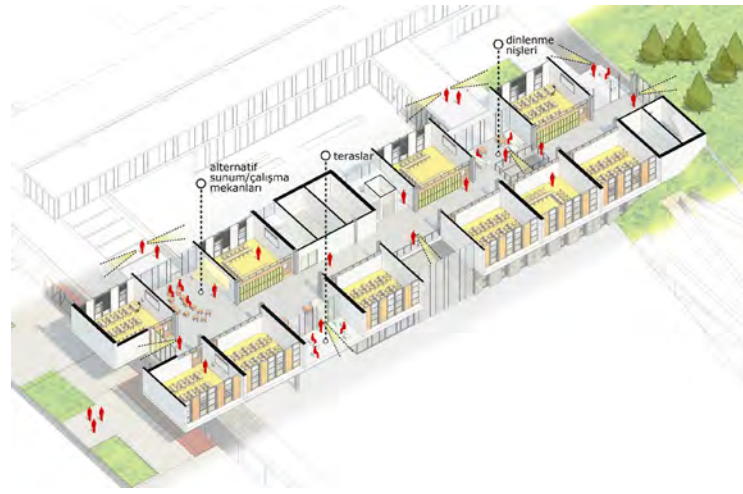
Zemin programlarının özellikle dıştan taş duvar olarak okunurken avlu ya da sokaklara girerken şeffaf cephelerle karşılaşılmasının kodlama açısından bir sorun oluşturup oluşturmadığını bayağı düşündüm. Aklıma takılan iki soru daha oldu: İlki, net beyaz dilin, daha rasyonel olanın ya da net eğitsel yalınlığın-tarafsızlığın-ahşapla zedelenip zedelenmediğiydi. Siyah doğramaların iç içe çoğalan bir çerçeveleme etkisiyle bu iki meselenin bileşkesinde fazlasıyla hücrenel bir görünümde, birbiri içinde var olan ve sonunda da doğada erimek isteyen niyetten ufak bir uzaklaşma eğilimi oluşturup oluşturmadığı ise ikinci sorum oldu. Şeytan detaylarda gizlidir, misali. İkincisinden başlarsak ahşap, zemin kotunda taşla kuvvetli bir tamamlayıcı, bir anlamda yerel olana da gönderme; ancak eğitimin nötr alanında fazla sıcak, biraz dekoratif olmuş. Hele koridorlardaki renklerin / renkliliğin kuvvetli ve brütal varlığı göz önüne alındığında, doğramaların da çerçeve etkisiyle, ahşabın tam olarak yerini bulmadığına kendimi ikna ettim. İlk sorumun yanıtı ise içte gittikçe hafifleyerek, yer yer açık seçik ortaya çıkmasının bu karşıtlıkla birlikte güçlü bir derinlik hissi verdiği yönünde oldu. Hatta bir sokaktan bakıldığında avluların, üstlerinden geçen



7. Etkileşim şeması



5. Vaziyet planı



6. Derslik blokları, görünüş ve kesitleri

KÜNYE

Proje Adı: Gökçeada Lise Kampüsü
Proje Yeri: Gökçeada, Çanakkale
Proje Ofisi: PAB Mimarlık
Tasarım Ekibi: Pınar Gökbayrak, Ali Eray, Burçin Yıldırım
Proje Ekibi: Pınar Gökbayrak, Ali Eray, Burçin Yıldırım, Çağlar Yılmaz, Sinem Yardımcı, Ekin Aytaç, Arzu Meyvacı, Serkan Polat
İşveren: Çanakkale İl Özel İdaresi
Yapımcı: Taşlar Yapı
Statik: Tektaş Mühendislik
Mekanik: Körfez Eta Mühendislik
Elektrik: Apsis Proje
İç Mekân Tasarımı: PAB Mimarlık
Peyzaj: PAB Mimarlık
Fotoğraflar: Yerçekim
Proje Tarihi: 2014-2016
Yapım Tarihi: 2016-2019
Toplam İnşaat Alanı: 16.811 m²

eğitsel kollarla, tüm derinlikleriyle algılanmaya yakın bir hissi sürdürme başarısına hayran kaldığımı bile söylemem gerekiyor.

Fazla uzatmadan görüşümü yarışmalardaki jüri raporlarında olduğu gibi ifade edeyim: Zemin yaşantısının ada ve doğayla buluşma niyeti olarak sokaklar, meydanlar ve avlulardan oluşan iç kurgunun yarattığı derinlikler, yaşantı fırsatları, hem eğitsel bloklar hem de zemin geçişleri ile yaşanan tüm bu fırsatlarda mimari programın akıl ve etkileşimlerle geliştirilip kurgulanması ve anlamlandırılması son derece güçlü ve yetkin bulunurken; eğitsel kollarla yakalanan netliği, bir anlamda tarafsızlığın ve netliğin vurgusu olan dil içinde doğal ahşabın kullanımı, biraz kuşkuyla karşılanmıştır. Bütün derdimiz bu olsun...

Kampüsün entegre biçimde kentin sosyal donatı ve rekreasyon hizmetlerine de destek vermesi, özellikle mevcut ağaç dokusuna özenle yaklaşan arazinin tepe noktalarına kullanıcıyı ulaştırırken bu yolculuk sırasında amfi tiyatro ve yurtlarla ilişkinin kurulması, ağaçlıklı yol ile bu hedefin güçlendirilmesi kanımca çok yerinde kararlar. (Resim 7) Alanın gerektiğinde tümüyle bir kamusal kullanıma dönüşmesi, hatta adanın önemli günlerinde ortak hafıza içinde yeni bir sosyalleşme alanının elde edilmiş olması çok büyük bir kazanım olarak gözüküyor. Zemin kat programlarında yer alan sanat, müzik vb etkinlik mekânlarının da bu sosyal hayatın informal parçaları olabileceğini şimdiden görmek mümkün. Spor ve konferans salonları her ne

kadar tamamlanmamış olsa da bunların gelecekte yine kamusal yaşantıya çok ciddi katkıda bulunacakları anlaşılıyor. Bu açık olma hali, eğitimin bir kavrayış olarak melezlenmesine bir nebze de olsa katkı sunabilir. Etkileşim üzerinden okunduğunda farklı statüdeki eğitim düzeylerinin gerek öğrenciler gerek öğretmenler gerekse çevrede yaşayanları informal fırsatlarla kuşatması tüm bu gözlemlerimi pekiştiriyor.

Yakın zamanda, alan içinde eksik olan ve yapımı diğer aşamaya ertelenen salon ve peyzaj unsurlarının da tamamlanmasıyla çok değerli bir eğitim programı tam anlamıyla hayata geçmiş olacak. Tüm süreçleriyle böylesine incelikli bir işin hayat bulmasını çok ama çok değerli bulduğumu belirtmek istiyorum.

Dönüş yolunda yine feribotu kaçırıyor ve adada kalıyorum. Aslında hoş bir Gökçeada deneyimini biraz da balıkçılarla sohbet, belki bir kalamar daveti almak, biraz da açık denizde olmanın tadını çıkarmaya ayırıyorum.

SON SÖZ

Çokça başvurulan "Vadedilen yenilikçi, şeffaf, alternatif bir eğitim ortamını yaşatmak sadece mimari ile mümkün mü?", "Bu ne mene bir durumdur, nasıl kavranır?" sorguları zor mesele doğrusu. Tüm akılların hazır olması çok önemli, özellikle eğitim gibi temel bir meselede. ❖

* Görseller TMMOB Mimarlar Odası Ulusal Mimarlık Ödülleri arşivinden alınmıştır.

NOT

1. Yürekli, İpek, 2021, "Kassandra ve Hektor Kardeşlerden Troya Müzesi'ne", *Mimarlık*, sayı:422, ss. 52-55.

Korumada Bir Uzlaşı Alanı: Cunda Despot Evi

Deniz Özkut

2020 Ulusal Mimarlık Ödülleri'nde "Yapı – Koruma Dalı Ödül Adayı", Balıkesir Ayvalık'taki Cunda Despot Evi, tarihsel bağlam kadar mekânsal gerekleri de gözetmesiyle dikkat çekiyor. Yapının koruma hassasiyetleri ile yenileme müdahalelerini dengeli bulan yazar, ilkesel çıkarımlarda bulunuyor.

İŞLEV BİR DENGE UNSURU OLURSA

"Kültürel, sanatsal, teknik ve ustalık gerektiren bir eylem olan mimari koruma, koruma etiğine uygun olarak bilimsel ve sistematik araştırma ve değerlendirmelere dayanan, insanoğlunun kültürel üretimine saygılı bir uygulamadır. Bu nedenle mimari koruma, mimari mirasın bütünlüğünü, parçası olduğu sosyal ve kültürel bağlam ile birlikte dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla mimari mirasın korunması, kültürel ve çevresel gelişmenin bir parçasıdır."¹

Koruma; kültürel ve toplumsal kimliğimizin sürekliliğini sağlayan, belleğimizi oluşturan, gelişme ve kalkınmaya içerik ve ivme kazandıran, eski ile yeninin birbirine karşıt olmadığı, bütünlüycü bir eylemdir. Koruma eyleminin toplumsal bir sorumluluk olarak, fiziki mevcut durumun ihya edilmesinin yanında / ötesinde, "yerin ruhu"nun hissedilmesini sağlayan ve yapının sahip olduğu "kültürel habitata" muhafaza etmeyi önceleyen bir kapsam içermesi esastır. Bu noktada "korunan"ın sunumu ve "kültür varlığı"nın temsiliyeti oldukça önem kazanmaktadır.

Tam bu tartışmaların ekseninde, 2020 Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri programının Yapı / Koruma Dalı ödül adaylarından, Ayvalık / Cunda adasında anıtsal özelliğe sahip bir kültür varlığı yer alıyor: Cunda Despot Evi, koruma-kullanma dengesi bakımından dikkat çekici bir "yeniden kullanım" uygulaması olarak tanımlanabilir. KHG Mimarlık liderliğinde geniş bir uzman ekip tarafından koruma projeleri hazırlanan ve uygulaması üstlenilen bu kültür mirasının "saygılı bir biçimde kullanımı; anlamının, değerlerinin, yerel topluma ve gelecek kuşaklara ilham veren özelliklerinin korunması yönündeki çabaları başarılı bulunmuştur."²

Cunda Despot Evi salt mimari nitelikleriyle değil, tarihî ve sosyo-kültürel bağlamdaki yaşanmışlıklarıyla özgünlük

değerine, bir döneme tanıklık etmiş olmasından dolayı da belge ve anı değerlerine sahiptir. "1862 yılında Cunda Adası'nda, Yunanistan'ın egemen olduğu dönemlerde soylular sınıfından sayılan bir Despot (Rum Ortodoks din adamı Agatonkiyans Gorikoryos) Yunanistan'ın devlet olduğu gün Rum halkının sevinçten verdiği bağışlardan kazandığı paralarla doğum yeri olan Cunda'ya (Yunda veya Alibey Adası) gelerek sahilde bu özel yapıyı inşa ettirmiştir. 1877'de Despot'un ölümünden sonra Osmanlı Devleti, Despot Evi'ni Sine Kilisesi'nden satın alarak Hükümet Binası olarak kullanmaya başlamıştır. 1921 yılında "Öksüzler Yurdu" olarak kullanılmaya başlanan yapı, Kurtuluş savaşının kazanılmasıyla mübadele ile gelen Türkler tarafından, 1980 yılına kadar hem ilkokul hem de öksüzler yurdu olarak hizmet vermeye devam etmiştir."³ Oldukça çarpıcı bir geçmişi olan yapının anıları arasında çok ilginç bir durum daha mimari ekibi araştırmalarında göze çarpmaktadır: Hayat Bayram Olsa (1973), Kambur (1973), Ah Dede Vah Dede (1976), Av Zamanı (1988) gibi Türk filmlerinde buradan çekilmiş karelere rastlanmakta, bu filmlerdeki detaylar yapının değişmişliği / korunmuşluğu hakkında fikir vermektedir.

"Cunda Adası Kuzey Ege'de yer alan, antik dönemden bugüne değin varlığını sürdüren Moshinos, Yunda, Alibey isimleri ile anılan, Ege'deki kültürel geçişleri anlatan çok özel bir coğrafyadır."⁴ Bu özel coğrafyanın iyi korunmuş tarihsel dokusu içindeki konumu ve silüetine etkisiyle nirengi noktası olan Despot Evi'nin bir simge yapı olduğu söylenebilir. (Resim 1) Diğer taraftan, neoklasik etkileriyle yapı 19. yüzyıl Ayvalık / Cunda bölgesinin mimari özelliklerini yansıtan ve döneminin geleneksel yapı teknikleriyle 1862 yılında inşa edilmiş, mimari ve teknik değerlere de sahip bir kültür varlığıdır.

Zaman içinde, özellikle yurt ve okul olarak kullanıldığı dönemde özgün yapıya yük getiren uyumsuz müdahaleler yapılmış olduğu, mimari belgeleme çalışmaları sırasında saptanmıştır. Ne yazık ki böylesi önemli ve görkemli bir kültür varlığı, çok sık rastlandığı üzere, 1980-2015 yılları arasında işlevsiz ve boş kalmıştır. İkinci katının kuzey kısmı çatıyla birlikte yıkılmış ve yağmalanmış olan yapı, deprem ve yangın da geçirmiş olduğundan, hem sosyal hem de fiziki çevre için güvenlik tehdidi oluşturur duruma gelmiştir. (Resim 2) 2015 yılında böylesine metruk ve sahipsiz bir haldeyken Kültür Bakanlığı'ndan kiralanmasıyla başlayan proje ve uygulama süreci 2019 yılında tamamlanmış, yapı otele dönüştürülmüştür. Otel olarak "yeniden işlevlendirilen" ve korunması gerekli tescilli anıtsal kültür varlığı niteliği taşıyan ana yapı; ana yapının kuzeydoğusunda yer alan, içinde bir sarnıcı bulunan müstemilat yapısı; bunlarla birlikte restoran, spa / hamam ve ufuk havuzu gibi ilave kullanımlar, proje kapsamında yapıdan biraz kopararak bahçenin diğer ucuna konumlandırılan tek katlı yeni yapılarda çözülmüştür.

Deniz Özkut
Prof. Dr.,
Koruma Uzmanı
Mimar, İKÇÜ
Türk-İslam
Arkeolojisi Bölümü



1. Yapının 19. yüzyılda Cunda silüetine etkisi: Anıtsal ölçeğiyle bir simge yapı olduğu görülüyor.

Yapılı çevrenin ve kıyı çizgisinin değişimi, deniz kenarında bulunan despot evini bir miktar geri çekmiş; yapı bir set ile taşıt yolu ve yaya rıhtımından ayrılmıştır. **(Resim 3)** Batı tarafındaki basamaklı sokakta bulunan ana giriş korunmuştur. Eski fotoğraflarda görünen denize doğru eğimli topoğrafyanın bahçede oluşturduğu teraslar peyzaj düzenlemesinde iyileştirilerek kullanılmış ve dış mekânda farklı kullanım alanları yaratılmıştır.

Proje alanının odak noktasını oluşturan ana yapının denize bakan ön (güneybatı) cephesi ile arka (kuzeydoğu) cephesi, neoklasik özellikleri yönünden benzer karakterdedir. Denize doğru eğimli topoğrafyanın olanak tanıdığı bodrum kat ve zemin kat, yerel sarımsak taşından örülmüş duvar dokusunun vurgusunu arttıracak biçimde sıvasız bırakılmıştır. Kuzey-güney doğrultusunda simetrik olan yapının orta aksında yerleştirilmiş olan sütunlar, zemin katta her iki cephede de yarı açık teras mekânlarını tanımlamaktadır. Bu sütunlar, deniz cephesinde birinci kattaki çıkmayı taşıırken arka cephede anıtsal ana girişi vurgulamaktadır. **(Resim 4)**

Ana yapı, bodrum (bahçe katı), zemin ve 1. katlarında tekrar eden (bir dönem sınıf ya da yatakhane olarak kullanılmış) yaşam alanlarının açıldığı, orta sofalı bir plan şemasına sahiptir. "Bodrum katta 6 oda, zemin katta 7 oda, sofa ve 2 teras, 1. katta ise 7 oda ve teras bulunmaktadır. Bodrum kattaki oda tasarımlarında mevcut olan ve kullanılabilir durumdaki yapı elemanları temizlenerek ortaya çıkarılmıştır. Çağdaş malzemelerle bütüncül bir tasarım oluşturulmuştur. Deniz cephesine bakan, önceden su deposu olarak kullanılan alan yeniden düzenlenerek spa odasına dönüştürülmüştür."* **(Resim 5-7)**

UYGULAMAYA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

İlk yapıldığı günden bu yana taşıdığı kültürel önemini ve anıtsal bir simge olma kimliğini sürdüren Despot Evi'nin özgünlük, mimari, teknik, estetik, tarihsel, geleneksellik, anı ve belge değerleri öne çıkmaktadır. Yapının söz konusu değerleri bağlamında, uygulama sonucunda ana yapıda dikkat çeken mekânlar, mimari ve yapısal elemanlar ile malzeme kullanımları, yeniden kullanım kararları çerçevesinde tartışılmıştır. Kültür varlığına yönelik uygulamaların başarısı, yapıyla bütünleşen bir kullanım senaryosu ve doğru müdahaleleri içeren onarım kararlarıyla mümkündür. Bu bakış açısıyla Despot Evi'nde de işlev-mekân ilişkisi, koruma-kullanma dengeleri gözetilerek yorumlanmıştır.

Yapının plan kurgusundaki mekân kurucu özelliğiyle orta sofa, uygulama sonrasında bu önemli özelliğini muhafaza etmiş ve yeni kullanım senaryosuyla bütünleştirilmiştir. Sofada yer alan ve zemin kat ile üst katı birbirine bağlayan ahşap omurgalı çift kollu gösterişli merdiven, mimari ve estetik değerleri gözetilerek, özgün detaylarına sadık kalınarak yenilenmiştir. Giriş katındaki sofaya, önceki dönemlerde bağımsız çalışan bodrum katını ana yapıya bağlayan bir merdiven eklenmiştir. Yeni kullanım için gerekli olan bu ek, ana merdiven hizasında çözüldüğü için, orta sofayı zedelememiştir. **(Resim 8)**

Kat yüksekliğinin alçak olmasından dolayı öncesinde bir müstemilat katı gibi çalıştığı düşünülen bodrum katının en sürprizli kısmının ise rölöve çalışmaları sırasında girilemediği için belgelenemeyen, ancak uygulama



2. Kullanılmamaktan ve bakımsızlıktan kaynaklı olarak çatının yıkılması, dış etkilere açık kalan ana beden duvarları ile tüm malzemenin hızla tahrip olmasına neden olur.



3. Deniz kıyı çizgisi

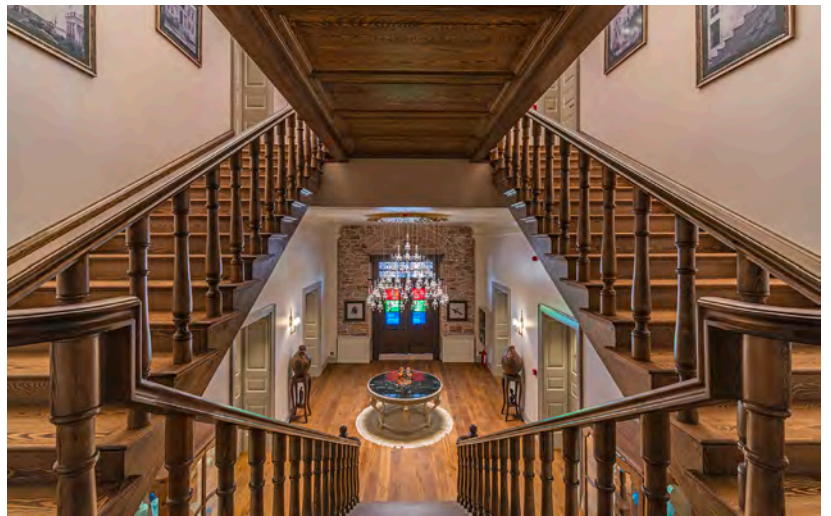


Kaynak: KHG Mimarlık arşivi



Kaynak: Burçin Özizmir arşivi

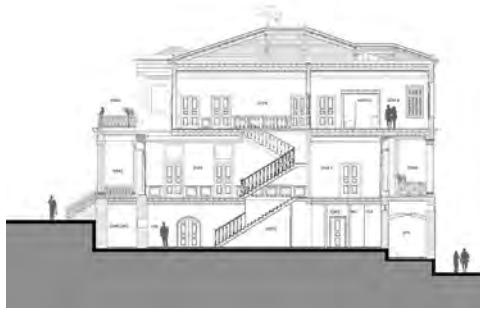
4. Ana yapı ile müstemilat arasından ulaşılan anıtsal giriş orta aksta bulunuyor; sütunlarla tanımlı alt ve üst teraslar ise yapının simetrisini vurguluyor.



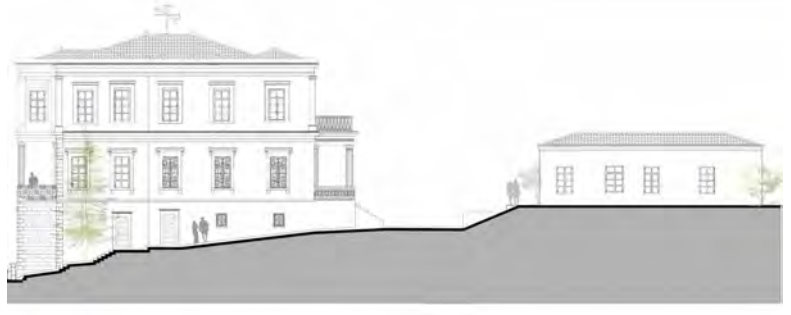
8. Ana giriş kapısının aksında bulunan çift kollu anıtsal merdiven: Uygulama sırasında mevcut detaylara sadık kalınarak aynı boyut ve malzemeyle yenilenmiş.

KÜNYE

Proje Adı: Cunda Despot Evi
Proje Yeri: Ayvalık, Balıkesir
Proje Ofisi: KHG Mimarlık
Tasarım Ekibi: KHG Mimarlık
Proje Ekibi: Işıl Gençoğlu, Süleyman Taşar, Başak Gençoğlu, Büşra Yücel, Gökhan Manastırlı, Gökhan Çokçetin, H. Kübra Şimşek
İşveren: Mİ-HA Turizm
Yapımcı: Süleyman Taşar, Cephe Mimarlık
Statik: Serender Mühendislik
Mekanik: Mekanik Proje
Elektrik: Umutkan Elektrik
İç Mekân Tasarımı: Cephe Mimarlık
Peyzaj: KHG Mimarlık & Cephe Mimarlık
Fotoğraflar: Cumhuriyet Aygün
Proje Tarihi: 2019
Yapım Tarihi: 2019
Toplam İnşaat Alanı: 2937.84 m²



6. Yapının kuzey-güney aksından kesiti: Burada özellikle bahçe katı ile zemin kat bağlantısı için eklenen merdivenin konumu anlaşılıyor.



7. Denize doğru eğimli topoğrafya üzerinde, ana yapı ile müştemilat ilişkisinin izlendiği görünüş çizimi

sırasında mekânlar açıldığında keşfedilen tonozlu su depolama mekânı olduğu söylenebilir. Bodrum katın duvar sağlamlaştırılmaları yapıldıktan sonra taş ve tuğla duvar dokusunun izlenmesi için sivasız bırakılan bu mekân, yeni kullanım senaryosunda, su toplama bölümüne bir jakuzinin yerleştirildiği “spa alanı” olarak dönüştürülmüştür. Başarılı bir aydınlatmayla etkileyici bir iç mekân algısı yaratılmış olmakla birlikte, daha yalın bir havuz çözümünün tarihsel vurguyu arttıracığı söylenebilir. (Resim 9)

Orta sofa dışındaki mekânların neredeyse tamamı farklı karakterlerde konaklama birimlerine dönüştürülmüştür. Çoğunlukla başarılı iç mekân çözümleriyle odalara “tavanlarda bulunan detay ve işlemlerin sürekliliğini bozmamak adına, çelik ve ahşap strüktürden oluşan bir sistem”* ile ıslak hacimler yerleştirilmiştir. Özellikle üst katın güneybatı cephesindeki deniz manzaralı sütunlardan birinin ıslak hacim çözümü, mekânla bütünleşen ve mekânın bütüncül olarak algılanmasına olanak veren bir tasarım yaklaşımıyla ele alınmış olduğundan başarılı bir örnek olarak gösterilebilir. Ancak görece daha küçük olan bazı odalardaki çözümler, mekânı ve bazı mimari elemanları gölgelemiş durumdadır. Bütüne bakıldığında, gerçekleştirilen oda çözümlerinde, gerek ana yapı gerekse sarnıç ekinde, özgün plan şeması bozulmadan gerekli konfor koşulları sağlanabilmiştir. (Resim 10)

Kullanım kararlarının yanında yapısal onarım kararlarına bakıldığında, proje raporlarına göre genel bir ilke ola-

rak, tespit edilen muhdes ekler kaldırılmış; siva raspa ve (bitki vb) temizlik yapılmıştır. İkinci onarım ilkesi olarak ileri derecede bozulma tespit edilen tüm malzemeler geleneksel yapım tekniklerine sadık kalınarak, aynı malzeme ve boyutta yenilenmiştir. Bir diğer onarım ilkesi olarak siva raspa iyi durumdaki özgün dış cephe, bodrum ve zemin katlarda sivasız bırakılarak yerel sarımsak taşından oluşan taş duvar dokusunun sergilenmesi tercih edilmiştir. Yapının anıtsallığını gösteren orta akstaki sütunlu teraslar ve çıkma ise özellikle sıvanarak bu vurgu artırılmıştır. Sütunların betonarme olarak dönüştürülmüş olan altı tanesi harman tuğlasıyla yeniden yapılmış ve sivasız bırakılmıştır. Ancak en önemli özgün mimari eleman olarak tanımlanabilecek olan ana beden duvarlarında saptanan yapısal ayrılmalar, duvarlar şekülüne getirilerek ve mesnetlenerek, statik güçlendirmeyle giderilmiştir. Duvarlardaki yapısal çatlaklar, dikleştirme ve doldurma yöntemleriyle iyileştirilmiş; yapının temelinde de güçlendirme ve mantolama yapılmıştır. Böylece yapının taşıyıcı sistem güçlendirmelerinin, yapım sisteminin “özgünlüğüne ve fiziksel bütünlüğüne zarar vermeyen” çözümlerle yapıldığı anlaşılmaktadır.

Yapıdaki taş malzeme kullanımının yanı sıra özellikle iç mekânlarda ahşap kullanımı dikkat çekmektedir. Geleneksel yığma yapım tekniğiyle inşa edilmiş olan yapıda ahşap döşemeler ve taşıyıcı elemanlar, ileri derecede bozulma tespit edildiğinden, yapım tekniğine sadık kalınarak, aynı boyut ve detaylarda empenye edilmiş ahşaplarla yenilenmiştir. “Yeni işlevin gerektirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda, mekanik, elektrik, havalandırma, yangın ve sıhhi tesisata ait şaftlar, döşemeler arasında oluşturulan tesisat galerilerinde”* başarıyla çözümlenmiştir. Diğer taraftan, yıkılmış durumda olan çatı ise ahşap asma çatı olarak tamamlanmıştır. (Resim 11)

Cephe karakterini tamamlayan söveler, köşe taşları, kat silmeleri, sütun başları ve kaideleri; raspa yöntemi ve kumlama tekniği ile temizlenerek korunmuş, bunların eksik kısımları tamamlanmıştır. Doğramalar ile panjurları masif ahşaptan, mevcut detayı korunarak yenilenmiştir. Teraslar ve pencerelerdeki ferforje korkulukların sağlam olanlarını korunmuş, eksik ve hasarlı olanlar ise mevcut detayı korunarak yenilenmiştir. Teras döşemelerindeki karosiman eksikleri, desenlerine sadık kalarak yeniden üretilmiştir. (Resim 12)

ÇIKARIMLAR

Özgünlüğü ve kimliği oluşturan nitelikleri bozmadan çağdaş yaşamla bütünleştirme çabası değerlendirildiğinde, Despot Evi’nde ‘korunan’ ile ‘yeni’ olanın bir ara-



5. Ana yapı kat planları

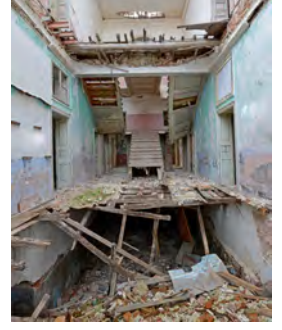




9. Yer in ruhu: İyi durumdaki özgün duvar dokusu sıvasız bırakılarak iç mekânda da sergilenmiş.



10. Bodrum katta uygulama sırasında açığa çıkarılan su depolama mekânı



11. Uygulama öncesi metruk ve yıkık mekânlar

dalığının yarattığı bir “atmosfer” belirlemektedir. Yapıdaki tüm detaylar ve bezemeler, yapısal sistem, malzeme çeşitliliğinin yanı sıra mekân kurgusu, yapıdaki yaşanmışlık ve eskimişlik değerleri ile anı ve belge değerleri, “korunanlar” olarak tanımlanabilir. Tamamlanan / бүтүнlenen, kullanılmaz durumda olanın yerine konan ve yeni işlevi desteklemek üzere eklenen mimari eleman ve mekânlar ise “yeniler”dir. Kültür varlığının taşıdığı değerlerin vurgulanması, fiziksel ve sosyal çevreyle ilişkisinin güçlenmesi, popülerlik / bilinirlik / ulaşılabilirliğinin sürmesi, yerele saygı, kültür turizmi, bütüncü yeni malzeme kullanımı, yapının patinası ile uyumlu iç mekân tasarımı ve eskimişlik değerinin sunumu, bu birlikteliğin öne çıkardığı unsurlardır. (Resim 13)

Koruma proje ve uygulamalarını, onarım ve kullanım kararlarının doğru ve dengeli bir biçimde bir araya getirilmesi olarak tanımlarsak; Despot Evi özelinde fiziksel ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik oluşturulan proje ilkelerinin, büyük oranda ve tutarlı bir biçimde başarıyla uygulandığını belirtmek gerekir. Bu bağlamda, geleneksel yapı sistemlerinin statik önlemler alınarak korunduğu, malzeme kullanımına ve çeşitliliğine sadık kalındığı, cephede yerel sarımsak taşının devamlılığına özen gösterildiği, yapıdaki tüm detayların sürekliliğinin sağlandığı, kültür varlığının fiziksel algısının bütünselliğinin korunduğu, yapının kullanılabilir durumdaki mevcut malzemelerinin yanında bu malzeme ile uyumlu yeni malzeme kullanımının bulunduğu söylenebilir. Bu noktada yapılacak bir eleştiri, yeni yapılan müdahalelerin yer yer okunamaması yönünde olabilir. Uzun süre metruk bir halde bulunan yapıda rekonstrüksiyon uygulamasının, restorasyon müdahalelerinden daha fazla olduğu görülmüştür. Bu anısal simge yapının kentsel bellekten silinmemesi adına tekrar geri kazanılmasına yönelik yürütülen kapsamlı bir proje süreci sonrasında, yıkılmış olan kısımların ve kullanılmayacak biçimde yıpranmış olan malzemenin yenilenmesi gerekmiştir. Bunun yanı sıra tüm özgün elemanlar ile yapıdan gelen izlerin büyük bir titizlikle korunduğunun da altını çizmek gerekir. Proje açıklamasında belirtildiği üzere Despot Evi'nin, metruk ve harap halinden çıkartılarak yeni organizasyon şemasıyla, tarihî yapının özgün dokusuna zarar vermeyen bir tasarım ve uygulamayla “korumanın ve tarihsel sürekliliğin” bir parçası olarak dünyadaki yerini alması hedeflenmiştir.

Günün sonunda, Cunda Despot Evi'nde zaman geçirip oradan ayrıldığınızda aklınızda kalan, tarihin farklı dö-

nemlerine tanıklık etmiş nefis bir anısal yapının, inanılmaz bir konumun ve manzaranın, titiz bir tasarım yaklaşımıyla ele alınmış yeni bir iç mekân düzenlemesinin lezzeti oluyor. “Koruma”, bağlamı iyi anlayan, değer ölçütlerini ortaya koyabilen ve doğru tasarım yaklaşımlarını üretebilen dinamik bir süreçtir. Bunu yansıtabildiği için Cunda Despot Evi uygulaması değerlidir³ ve UM-SÖP Yapı / Koruma Dalı ödülüne, haklı olarak, aday olmuştur. (Resim 14-15) ❖

* Aksi belirtilmedikçe alıntılar proje raporundandır.

** Aksi belirtilmedikçe görseller KHG Mimarlık arşivinden alınmıştır.

NOTLAR

1. ICOMOS, 2014, “Türkiye Mimari Mirası Koruma Bilgiçesi 2013”, <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Duyuru&sira=42&dil=en> [Erişim: 28.02.2022].
2. Ahunbay, Zeynep, 2020, “Döneminin Kesitini Sunan 17. Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri”, Dosya: 2020 Ulusal Mimarlık Ödülleri, *Mimarlık*, sayı:416, s.66, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=431&ReclD=5182>, [Erişim: 28.02.2022].
3. Nitekim “A’ Design Award & Competition” 2019-2020 döneminde “cultural heritage and culture industry design” kategorisinde altın ödül almıştır: <https://competition.adesignaward.com/design.php?ID=100787> [Erişim: 28.02.2022].



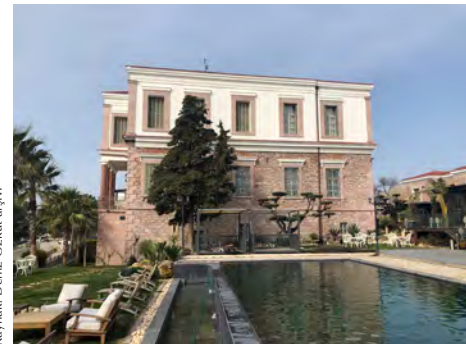
12. Özgün mimari elemanlar, bakımları ve temizlikleri yapıldıktan sonra sağlamlaştırma yapılarak iyileştirilmiş.



13. Yapıdaki özgün detaylar muhafaza edilmiş, kullanılmayacak durumda olanlar iç mekânda sergileniyor.



14 . Ana girişe ulaşılan kuzeybatı cephe: eğimli topoğrafya, sarımsak taşı duvar dokusu



15. Bahçede, ek işlevler ve yeni yapılarla anısal yapıyı birbirinden ayıran havuz

Tip Projelere Alternatif Bir Yaklaşım Modeli: İSMEP ve Silivri Ortaokulu Örneği

Celal Abdi Güzer

2020 Ulusal Mimarlık Ödülleri'nde "Yapı Dalı Ödül Adayı" olan, İstanbul'daki Silivri Ortaokulu, tip projelere alışık olduğumuz büyüklükte bir proje kapsamında üretilmiş özgün tasarımlardan yalnızca biri. Malzeme, geometri ve kullanım yalınlığına dikkat çeken yazar bu yapının, eğitim yapılarında farklı yorumlara olanak yaratmasını gelecek çalışmalar için umut verici buluyor.

Türkiye'de mimarlığın en büyük işvereni olan kamu, Cumhuriyet dönemi öncesinden başlayarak birçok yapısını "tip projeler" üreterek elde etmeyi tercih etti. Bu durum bir yandan proje maliyetlerini düşürdüğü, süreci hızlandırdığı, standartlaşma getirdiği gibi gerekçelerle meşrulaştırılırken öte yandan birbirinden farklı bölge ve arsalarda gerçekleşen uygulamalar özellikle yapıların bağlamı ile kurduğu aidiyet ilişkisine yönelik önemli sorunlar yarattı. Tip projeler aracılığıyla çoğaltılan yapılarda topoğrafya, iklim, yön ve fiziksel çevre ilişkilerinin yanı sıra yerel ve kültürel değerlerle kurulan süreklilik kesintiye uğradı. Mimarlık araştırmaları için özgün çözümlerin ve bağlamsal yaklaşımların önü kesildi. Bugün yapı stokumuzda yer alan ve tip proje olarak üretilmiş çoğu kamu yapısı, her şeyden önce, yere duyarsız bir üretimi ve kullanılamamış özgün, bağlamsal yapı üretme şanslarını temsil ediyor. Tip proje üretme alışkanlığı giderek yoğunluğunu azaltsa da başta toplu konut ya-

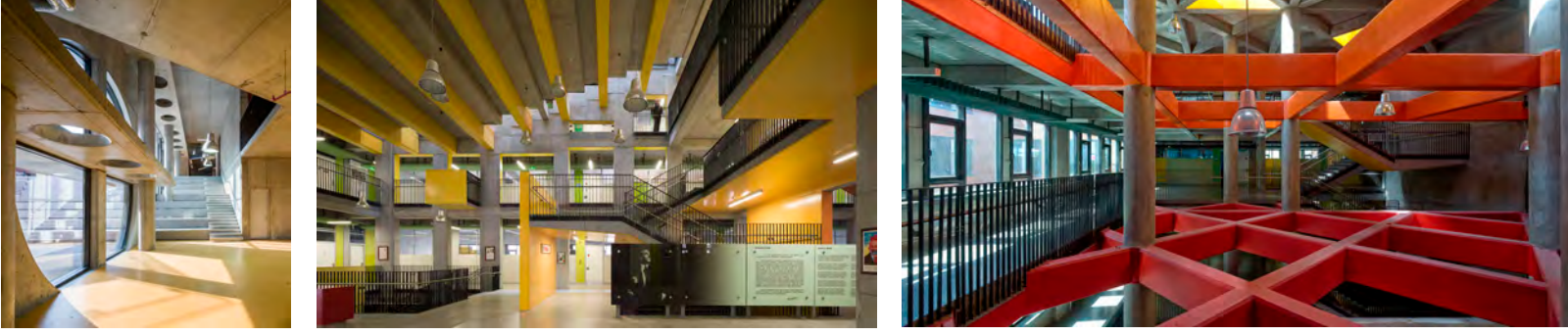
Celal Abdi Güzer
Prof. Dr., ODTÜ
Mimarlık Bölümü

paları olmak üzere pek çok alanda kendini göstermeye devam ediyor. Tip projelerin yaygın olarak kullanıldığı yapıların başında ise eğitim yapıları geliyor. Öte yandan eğitim yapıları sadece içinde yer alan işlevle sınırlı olmayan bir anlam ve değer barındırıyor. Çocukların, gençlerin içinde yer aldıkları fiziksel ortam sadece bir öğrenme mekânı olarak değil, aynı zamanda onların birbirleri ve çevreleriyle iletişim biçimini belirleyen, mimarlık ve sanatla kurdukları bağın arka planını oluşturan bir kültür ortamı olarak işlev kazanıyor. Kent ölçeğinden bakıldığında da okul, mahallenin odak noktalarından birini oluşturuyor; sadece öğrenciler için değil yakın çevrede yaşayan için de bir etkinlik ortamı sunuyor. Benzer biçimde okul, yakın çevremizle kurduğumuz aidiyet ilişkisinin belirleyici unsurlarından birini, izlerimizi sürdürdüğümüz bir bağlanma noktasını oluşturuyor.

Türkiye'de eğitim ve kamu yapılarını tip projeler aracılığıyla elde etme yöntemi Cumhuriyet öncesine gitmektedir. Örneğin 1800'lerin sonunda ve 1900'lerin başında merkez vilayetlerin çoğunda, Maarif Bakanlığı'nın gerçekleştirdiği uygulamalarda benzer planların kullanıldığı görülmektedir.¹ Erken Cumhuriyet döneminde ise "her köye bir okul" yapma çabası başlamış, 1930'lar sonrasında mevcut bazı projeler bazı tadilatlarla farklı bölgelerde uygulanmıştır. Bunlar arasında cephe ve planda yapılan bazı değişikliklerle farklı bölgelerde yeniden uygulanan, Kemalettin Bey'in gerçekleştirmediği Edirne Kırkağaç Mekteb-i İdadisi'ni ve Mukbil Kemal Taş'ın tasarladığı Ankara Gazi ve Latife Okulları'nı sayabiliriz.² Aynı dönemde sadece okul yapıları değil, kaymakamlık, hükümet konağı, adliye gibi çok sayıda kamu yapısı da tip projeler aracılığıyla elde edilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın okul yapılarının önemli bir bölümünü tip proje olarak elde etme tercihi süregelen ve 2020 yılında bakanlık, farklı derslik sayılı okulların yanı sıra yurt yapısı, öğretmen evi, spor salonu gibi tip projelerin yer aldığı avan ve uygulama projelerinden oluşan 97 projelik arşivi açık kaynak haline getirmiştir.³ Özellikle eğitim yapılarının tip proje aracılığıyla elde edilmesi sadece yapı ile çevresi arasındaki ilişkiyi kesintiye uğratan bağlamsal bir sorun değil, aynı zamanda hızla dönüşen eğitim anlayış ve modellerini dışlayan, indirgemeci bir yaklaşımdır.

2000'li yıllar sonrasında gerek deprem güvenliği gerek kapasite artışları gerekse de mevcut yapıların bazılarının ekonomik ve fiziksel ömürlerini doldurmuş olmaları nedeniyle çok sayıda okul yapısının yenilenmesi gündeme geldi. Bu yapıların bazılarını yine tip projeler aracılığıyla üretilmeye devam ederken bazılarını özgün projeler olarak elde edildi. Öte yandan sayıları hızla artan özel okulların bazılarını rekabetçi bir ortam içinde alternatif eği-

1. İSMEP 2. paket okul planları



2. İSMEP okullarından örnekler, sırasıyla: Akşemsettin İlkokulu, Eyüp Gümüşsuyu İlkokulu, Eşref Bitlis MTAL, Sefaköy 100. Yıl İlkokulu

tim olanaklarının yanı sıra sundukları altyapı ve yapılarının mimari nitelikleriyle öne çıkmaya çalıştı. Bir grup özel okul kurumu ise farklı amaçlarla inşa edilmiş mevcut yapıları okul yapılarına dönüştürdüler. Bu hızlı büyüme ve dönüşüm içinde çok farklı standart ve nitelikte yapılaran oluşan, eğitim niteliklerinin yanı sıra fiziksel ortam ve mekân kaliteleri de uç noktalarda farklılaşan eğitim yapılarıyla karşı karşıya kalındı. Eğitim yapılarının projelendirme sürecinde gözlenen bu çeşitlilik ve farklılık bir yandan eğitim standartları öte yandan fiziksel doku üzerinde doğrudan etkili oldu. Bu çok girdili ortam içinde kamu eliyle gerçekleştirilen ve mevcut okulların yenilenmesini öngören İstanbul'un Sismik Riskten Arındırılması Projesi (İSMEP) özel bir örnekleme alanı olarak öne çıkmaktadır. İSMEP kapsamında deprem güvenliği ileri sürülerek yıkılıp yeniden yapılmasına karar verilen okulların kapasiteleri de artırılarak aynı arsada, kendi bağlamına ait bir biçimde tasarlanmaları öngörülmüştü. Bu proje kapsamında ilk pakette 44 okul projelendirilirken 2015'te sözleşmesi yapılan ikinci pakette 45 kamu yapısının projelendirilmesi, böylelikle toplamda 90 civarında okul ve kamu yapısının yenilenmesi hedeflendi. **(Resim 1)** Çoğunluğu eğitim yapılarından oluşan bu projeler bir yandan sayısal çoklukları ve zaman kısıtları öte yandan tek bir tasarım grubu tarafından ele alınmaları nedeniyle daha baştan tip projeler olarak ele alınmak için zorlayıcı bir zemin oluşturmuyordu. Projenin başında işveren de tip proje yaklaşımını benimsemiş durumda olmasına rağmen projelerin mimari tasarımını üstlenen Uygur Mimarlık çok daha zor bir yolu, her bir yapı için kendi özel koşullarını ve bağlamını öne alan özgün projeler üretmeyi tercih etmiş. Bu sadece Türkiye'de değil, uluslararası ölçekte de örneğine az rastlanan özgün bir süreç. Ağırıklı olarak eğitim yapılarından oluşan 90'a yakın kamu yapısı yaklaşık 10 yıllık bir süreç içinde aynı tasarım grubu tarafından, tip proje kolaylığına kaçılmaksızın bağımsız tasarım süreçleri olarak ele alınmış.



4. Silivri Ortaokulu, kuş bakışı görüntüsü

İSMEP içinde yer alan ve Uygur Mimarlık (Semra ve Özcan Uygur) tarafından tasarlanan eğitim yapılarına bir bütün olarak bakıldığında İstanbul çevresinde yer alan farklı arsa, fiziksel çevre, program ve büyüklüklere sahip yapıların her birinin kendi koşulları gözetilerek tasarlandığını görüyoruz. Ayrıca bu yapılar arasında dil ve mekân anlayışına yönelik bir yaklaşım sürekliliği oluşturulmuş. Bu hem yapıyı tipleştirmekten kaçan hem de dil ve malzeme seçimi, mekânsal kurgu, ışık kullanımı, dış mekânla kurulan ilişki gibi kavramlar açısından benzerlikler taşıyan bir süreklilik. Kurgu ve dil benzerlikleri, yapıları bir yandan çağdaş mimarlık ortamının değerleri öte yandan zengin bir mekânsal deneyimle buluşturmayı hedefliyor. Örneğin bu proje kapsamında gerçekleştirilen Akşemsettin İlkokulu, Eyüp Gümüşsuyu İlkokulu, Eşref Bitlis Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Kocamustafapaşa Anadolu Lisesi gibi yapılarda bağlamsal farklılaşmaların önünü kesmeyen, bu anlamda tipleşmenin olumsuz etkilerinden kaçan bir çeşitlilik, mekân zenginliği ve öğrencilerin aidiyet ilişkisi kurabilecekleri özgün bir dil ve kimlik gözleniyor. **(Resim 2)** Bu yeni model içinde gerçekleştirilen ve 2. pakette gündeme gelen Silivri Ortaokulu da kendi tasarım özelliklerinin ötesinde bu süreci temsil eden yapılardan biri olması nedeniyle önemli bir tartışma ve değerlendirme zemini sunuyor, birçok özelliği ile ayrıcalıklı bir örnek olarak öne çıkıyor. Mimarlar Odası'nın 2020 Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri programında proje dalında ödül adaylığına layık görülen Silivri Ortaokulu bir yandan kendi özgün konumu ve program girdileri içinde şekillenirken öte yandan içinde yer aldığı İSMEP bütünlüğü içinde anlam ve değer kazanıyor.

Ortaokul yapısı Silivri'de, kentin merkezi bölgesi sayılabilecek, üç tarafında yol ve altında ticaret işlevlerini barındıran konut bloklarının arasında yaklaşık 10.000 m² içinde yer alıyor. Alanda güneyden kuzeye doğru düşen, yaklaşık yedi metrelik bir kot farkı var. Aynı alanda 1969 yılında yapılmış, yaklaşık 4000 m² büyüklüğünde, tip bir okul yapısı yer almış. **(Resim 3)** Bu yapının zaman içinde getirdiği yenileme, güçlendirme maliyetleri ve taşıdığı deprem riski nedeniyle yıkılıp yenilenmesine karar



3. 1969 yılında yapılan eski okul yapısı

KÜNYE

Proje Adı: Silivri Ortaokulu

Proje Yeri: Silivri, İstanbul

Proje Ofisi: Uygur Mimarlık

Tasarım Ekibi: Semra Uygur, Özcan Uygur

Proje Ekibi: Mustafa Kır, Ahmet Korkmaz, Aybuke Kır, Erbil Algan, Güliz Erkan, Kemal Yurtgezen, Necati Seren

İşveren: İstanbul Valiliği

Yapımcı: İlgin İnşaat

Statik: Ayhan Fazlıoğlu - Ayfa Mühendislik

Mekanik: Bahri Türkmen - Bahri Türkmen Mühendislik

Elektrik: Kemal Aykaç - Özay Mühendislik

İç Mekân Tasarımı: Peyzaj: Can Kubin - Promim Çevre Düzenleme

Fotoğraflar: Cemal Emden, Gürel Kutlular (Drone)

Proje Tarihi: 2016-2017

Yapım Tarihi: 2017-2019

Toplam İnşaat Alanı: 11.727 m²

verilmiş. Başta topoğrafya, yönelme ve çevreyle ilişki olmak üzere tip projelerin pek çok sorununu barındıran bu yapı yükseltilerek zeminle ilişkisi kopartılmış, çevrede yer alan konutlarla tesadüfen ilişkilendirilmiş, hepsinden önemlisi de herhangi bir yerde rastlanabilecek bir dil ve kimlik temsiliyeti nedeniyle yeri ile duyarlı bir ilişki sunamamış. Yeniden ele alınan projede öncelikle okul yapısının çocukların yaşamlarında ilk deneyimledikleri kamusal alan olma düşüncesinden hareketle programın toparlayıcı bir dış mekân etrafında düzenlenmesi öngörülmüş. (Resim 4) İçe dönük bir avlu niteliğinde olan bu dış mekânı saran tek kütle kot farklılıkları gözetilerek kademelenen alt parçalardan oluşuyor. Yapı doğu yönünde Hastane Caddesi tarafından kente açılarak ana girişi tanımlıyor ve avlunun kentle bütünleşmesini sağlıyor. Diğer yönde ise Murteza Yönet Sokağı tarafında ikinci ve tali bir giriş daha var. Yapının kentle buluştuğu üçüncü yön olan güneydeki Bayram Kahya Sokak tarafı, kot farkı da kullanılarak sokak kotunda biten, teraslanarak açık alanlara olanak tanıyan, geniş açıklıklı hacimlere ayrılmış. Bu düzenleme içinde yapı, düşük kotlarda konut bloklarının arkasına sağlanarak, yüksek kotlarda ise yol kotunda teraslanarak kentsel silüet içinde kaybolmaya bırakılıyor; bölümcü ve parçalayıcı bir kütle etkisinden kaçılmaya çalışılıyor.

İçinde 40 adet dersliğin yer aldığı, yaklaşık 12.000 m²'lik yapı programı dersliklerin yanı sıra bağımsız işleyebilen anaokulu, toplantı salonu, spor salonu, atölyeler, etkinlik odaları, idari odalar, bunları bir arada tutan açık alanlar ve bir de büyük avludan oluşuyor. Yapının ortasında yer alan avlu, kütesel kırılmalar ve kesitte yer alan parçalanmalar ile alt ölçekte ana mekâna eklenen açık alanlar oluşturuyor. (Resim 5) Bu dış mekân kademe-

lenmesi farklı ölçeklerde alt toplanma alanlarını tanımlıyor, aynı anda yer alabilecek farklı etkinliklere olanak tanıyor. Yapının plan kurgusu ise dolaşım sınırlı kalmayan, adeta ortak mekâna dönüşen merdiven boşlukları, galeriler ve onları destekleyen ışıklıklar etrafında örgütleniyor. Birbirini tekrar ederek çoğaltılmış bir plan şeması yerine yer değiştiren merdiven ve galeri boşluklarının yönlendirdiği planlar zengin bir mekân deneyimi ve katlar arasında görsel süreklilik sağlıyor. Yapıda temel geometrik düzenlemeyi takip eden sade bir mimarlık dili, çıplak beton, tuğla, yapı blok gibi inşaat malzemelerinin doğrudan ifadesiyle destekleniyor. (Resim 6) Bir anlamda kullanıcıların yapının inşaat sistemini, farklı işlevler yüklenen parçalarını; doğrudan gözlemeleri, anlamlandırmaları sağlıyor. Yapının korkuluklarından kısmi asma tavalara, doğramalarından aydınlatma elemanlarına hemen her ölçekte mekânla bütünleşen ve süreklilik oluşturan özgün bir tasarım çabası, detay arayışı gözleniyor. Yapıda yer yer kullanılan renkler mekân bazında özelleşmeler getiriyor. Mahremiyetini koruyarak okulun giriş holü ve dolaşım aksı ile bütünleşen spor salonu içinde yer alan etkinlikleri gündelik yaşamın bir parçası haline getiriyor. (Resim 7) Bu kurgu çağdaş eğitim yapıları tasarımı konusunda öne çıkan isimlerden biri olan Herman Hertzberger'in altını çizdiği "artikülasyon" kavramıyla da süreklilik kuruyor. Okul ortamının mekânsal kurgusunun çok sayıda bireysel ya da ortak çalışmaya veya çeşitli etkinliklere olanak tanıyacak alt alanlar tanımlaması resmi eğitim programının yanı sıra öğrencilerin birbirlerinden öğrenmelerine ve kendilerini geliştirmelerine katkı sağlıyor.⁴ Benzer biçimde, yine Hertzberger mimarlığında vurgulandığı gibi koridorlar ve onları bağlayan merdivenler de sadece bir geçiş mekânı olarak değil, bir "sosyal sokak" olarak ele alınıyor, öğrencilerin birbirleri ile ilişkisini güçlendirecek bir ortak mekân niteliği kazanıyor.⁵ Uygur'lar kendi açıklamalarında bu mekânları "özgürlük mekânları" olarak niteliyor.⁶

Malzeme seçimi, detayları ve mekânsal kurgusu ile alışlageldik devlet okullarından özellikle tip proje ile üretilen okullardan oldukça farklı olan bu okul bazı şartlanmaları yıkacak bir etki yaratıyor. Okul ziyareti sırasında kullanıcılarla yapılan görüşmelerde bu yeni yaklaşımın bir yandan yadırgandığı öte yandan takdir edildiği izlenimi oluşuyor. Özellikle ana kullanıcı olan çocuklar yapıyı çok sevip benimserken idareciler malzeme ve detay seçimi konusunun yanı sıra açık galerilerin getirdiği işletme sorunlarından yakınıyorlar. (Resim 9) Türkiye'nin kültürel alışkanlıkları içinde modern mimarlığın bazı unsurlarının kolay kabul görmediğini gözlüyoruz. Başta çıplak bırakılan beton olmak üzere modern mimarlık anlayışı içinde yaygın olarak kullanılan galeri boşlukları, blok tuğla kullanımı ve ışıklıklar gibi yapı elemanları, açık plan anlayışları, büyük ve yere kadar uzanan camlar kullanıldığı ilk günlerden bugüne mimarlık kültürümüzün yerleşik



5. Yapının zemin kat planı ve boyuna kesiti



6. Geometri, malzeme, renk

parçası haline gelmekte zorlanıyor. Bu nedenle eğitim yapılarının öncü rolü, çocukların eğitim yaşantılarının ilk günlerinde alternatif mimarlık dilleriyle tanışmaları daha da önem kazanıyor. Şüphesiz bu yaklaşımın bir başka boyutu da bugünlerde giderek ortak bir duyarlılık zeminine haline gelen sürdürülebilirlik kavramı. Modern ve yalın bir mimarlık dili her şeyden önce nitelikli ve azaltılmış bir malzeme kullanım anlayışını öne alıyor. (Resim 10) Sadeleşmek, az inşa etmek, mekânları esnek kullanmak yapının izlerini ve verdiği tahribatı azaltmanın başlangıç noktaları. Bu nedenle okul yapıları sürdürülebilir değerler açısından da doğrudan bir örnekleme ve eğitim ortamı oluşturuyor.

Silivri Ortaokulu kendisinden önce burada yer alan yapının yaklaşık üç katı büyüklükte bir programı barındırmasına rağmen daha nitelikli ve bütüncül bir dış mekân kurgusu sunuyor. Benzer biçimde kentle, çeperinde yer alan fiziksel dokuyla daha tanımlı bir ilişki geliştiriyor. İlk projede yapı alanı elde etmek üzere topoğrafyaya radikal müdahaleler yapılırken yeni projede topoğrafya, tasarımın parçası haline dönüşüyor. Yapının kesit ilişkilerine bakıldığında arsanın yükselen bölümü alçak, alçak bölümü yüksek kütlelere ayrılarak kentsel silüet içinde öne çıkan duvarlaşma etkisi azaltılıyor. Bütün bu saptamalar değerlendirildiğinde tip projenin üç katına ulaşan bir büyüklük içinde daha duyarlı bir tasarıma ulaşmanın, anlamlı ve zengin iç ve dış mekânlar elde etmenin mümkün olabildiği, daha önemlisi tip proje tercihlerinin nelerin önünü kesebildiği görülüyor.

Silivri Ortaokulu çevresine ve içinde yer programa duyarlı, çağdaş mimarlık anlayışlarına geçirgen, kentin ve topoğrafyanın parçası olan yeni nesil bir eğitim ortamı-

nı temsil ediyor. Bu anlayış İSMEP çalışmalarının büyük çoğunluğu için geçerli. Burada altı çizilmesi gereken önemli saptamalardan biri İSMEP kapsamında gerçekleştirilen okulların tasarım, mekân zenginliği ve malzeme kullanımına yönelik olarak bölge ve ölçek farkı gözetmeksizin aynı anlayış ve standartlar içinde ele alınmış olması. Ama daha önemlisi Türkiye’de okul yapılarının projelerini elde etmeye yönelik süreçlerin, özellikle tip projelere indirgenmiş okul yapılarının alternatifi olacak bir modelin ürünü olması. Bu nedenle Silivri örneğinin tekil bir yapıdan çok hem bugün Türkiye’de giderek yaygınlaşan kentsel dönüşüm süreçlerinin hem de yeni nesil eğitim yapılarının projelerinin elde edilme süreçlerinin özel bir örneği olarak görülmesi gerekiyor. Böyle bakıldığında Silivri Ortaokulu deneyimi pek çok okul yapısına hatta kamu yapısına taşınabilecek bir yaklaşım olarak tekrar edilebilecek, bağlamı ve özel koşulları ile barışık bir proje elde etme sürecine karşılık geliyor. ❖

* Aksi belirtilmedikçe görseller TMMOB Mimarlar Odası arşivinden alınmıştır.

NOTLAR

1. Özgüven, Burcu, 1990, “İdadi Binaları”, **Tarih ve Toplum**, cilt:14, sayı:82, ss.44-47.
2. Kul, F. Nurşen, 2011, “Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Binaları”, **Mimarlık**, sayı:360, ss.66-71, <http://www.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=374&RecID=2862> [Erişim: 03.03.2022].
3. Milli Eğitim Bakanlığı 2020 Tip Projeler Listesi için bkz: <https://iegm.meb.gov.tr/projeler/index.htm> [Erişim: 03.03.2022].
4. Al Şensoy, Selda, 2019, “Herman Hertzberger ile Mekan ve Öğrenme Üzerine”, (ed.) Selda Al Şensoy, **Eğitim Yapıları ve Tasarımı**, Pegem Akademi, İstanbul, ss.31-52.
5. Türk, Sümeyye Aybike, 2019, “Eğitim Mekanlarının Sosyal Gücü Üzerine”, (ed.) Selda Al Şensoy, **Eğitim Yapıları ve Tasarımı**, Pegem Akademi, İstanbul, ss.473-494.
6. Uygur Mimarlık, “Silivri Ortaokulu”, 2020 Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri Programı Açıklama Raporu



7. Dolaşımın mekânsallaşması



8. Ana kullanıcı olan çocuklar yapıyı benimsemiş.



9. Silivri Ortaokulu, modern ve dili

Samsun'da Modern Kentin Kuruluşu (1869-1919): Duhan Çarşısı, Reji İdaresi ve Tütün İskelesi Üzerinden Bir Değerlendirme

Evrım Düzenli

Samsun'da kentsel modernleşme görece erken bir tarihte ortaya çıkar. Büyük ölçekli üretim ve ticaret ilişkilerine bağlı olarak değişen ve artan ihtiyaçları karşılayacak kentsel düzenlemeler, büyük kent yangını sonrasında yaygınlık kazanır. Yazar, 1869-1919 tarihleri arasında Duhan Çarşısı, Reji İdaresi ve Tütün İskelesi etrafında biçimlenen modernleşme deneyimini inceliyor.

Samsun'da modern üretim ilişkileriyle kurulan "kentsellik" birçok Anadolu kentine göre erken bir tarihte ortaya çıkar. Bu durum dört temel nedene bağlı olarak açıklanabilir. Bu nedenlerden ilki, 18. yüzyıldan itibaren Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması ve Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu ticari anlaşmalar aracılığıyla dünya piyasalarına eklenme deneyimidir. Kentin yüksek tarımsal üretim potansiyeli ve liman kenti olarak konumunun dış piyasalara eklenmede ortaya koyduğu elverişlilik de ikinci nedendir. Kent, Avrupada sanayileşmenin çok yoğun bir biçimde yaşandığı bu dönemde, Avrupalı sermayedarların hammadde arayışı ve mamul ürün satışı için önemli bir potansiyele sa-

Evrım Düzenli
Dr. Öğretim Üyesi,
Samsun Üniversitesi
Mimarlık Bölümü



1. 1850 tarihli Samsun haritasında "rasyonel olmayan" yol ağı



2. Coudadji tarafından hazırlanan 1905 Samsun haritasında yerleşim ve konumlar

hiptir. Üçüncü neden, 19. yüzyılda Osmanlı yenileşme politikaları çerçevesinde yapılan idari düzenlemeler ve örgütlenmelerin kapitalist üretim biçiminin talep ettiği kentsellik ve mekânsallıkla örtüşüyor olmasıdır. Bu bağlamda, kentte o güne kadar mevcut olmayan yapı tipleri inşa edilmeye başlar. Bunların arasında Hükümet Konağı, Belediye Binası ve modern okullar sayılabilir. Kentin büyük oranda tahrip olduğu 1869 yangını ise dördüncü nedendir. Yangın sonrasında gerçekleştirilen ilk modern planlama faaliyeti, 1840'lardan itibaren bir ticaret kentine dönüşmeye başlayan yeni Samsun'un ortaya çıkış zeminini oluşturur. Bu dört neden, birbiriyle sıkı sızıya ilişkilidir.

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Samsun, modern kapitalist düzenin ihtiyaç duyduğu kentsel ve mekânsal inşalarla bir ticaret kenti görünümüne sahip olur. Kentte tütün sanayisinin kuruluşu da bu dönemlerde gerçekleşir. Kent merkezi içindeki konumu, kentsel ölçeği, yapım sistemi, üslubu, ortaya koyduğu modern işlevsel organizasyon gibi kentsel ve mimari özelliklerinin yanı sıra ticaret hacmi, çalışma veya beraberindeki yeni toplumsallık biçimleriyle ön plana çıkan en önemli inşaa faaliyeti, 1887'de Fransız sermayesiyle kurulan Sigara Fabrikası'dır. Sigara Fabrikası günümüzde kent tütün ticaretiyle ilişkili geçmişinin en görünür sembolü ise de bu deneyimin tamamını açıklamak için tek başına yeterli değildir. Sigara Fabrikası'nın inşasından yaklaşık on beş yıl önce kentte tütüne bağlı gerçekleştirilen ilk büyük ölçekli inşaa faaliyeti olan Duhan Çarşısı kurulmuştur. Bunun yanı sıra iskeleler, demiryolu planlamaları, yeni kentsel düzenlemeler, mevzii plan; hükümet konağı, banka, belediye, konsolosluk binaları; modern okullar, çarşı ve otel gibi yeni inşaa faaliyetleri; telefon ve sigorta şirketleri gibi yeni organizasyon biçimleriyle modern ticaret kenti deneyimi pekiştirilmiştir.

Çalışmada 1869-1919 yılları arasında (büyük yangından sonraki elli yıl içinde) Samsun kentinde yaşanan modernleşme deneyimi; kent merkezindeki Duhan Çarşısı, Reji binaları ve Tütün İskelesi üzerinden ele alınacaktır. Bu şekilde şehirde ağırlıklı olarak tütün üretimine bağlı olarak artan sermaye ilişkilerinin, bir liman kenti olarak Samsun'da modern kent mekânının kuruluşu üzerindeki etkilerinin açıklığa kavuşturulması hedeflenmektedir.

19. YÜZYILDA SAMSUN TİCARETİNİN KENTSEL ALANDAKİ YANSIMALARI

Samsun, Karadeniz'e kıyısı olan kentler arasında üretim ve ticaret ilişkilerinin değişimine bağlı olarak 1840'lı yıllardan itibaren görünürlük kazanmıştır.¹ 19. yüzyıl sonunda Fransa başta olmak üzere İngiltere, Avusturya Macaristan, Rusya, İtalya, İran, Belçika ve Amerika, kentte kurulan konsolosluklar ya da vekiller aracılığıyla

Kaynak: BOA, İnceleme Medyesi Valla, Nr. 2240, Samsun Şehir Planı, Plan Kat. Nr.810; Harita mecmuinin Osmanlıca adından çevirisi için bkz: Üzümünöğlü, Hamza, 2015, "Şehirlerin Alan Bakımından Genişlemesi", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:8, Sayı:1, ss.273-290.

Kaynak: BOA'dan aktaran SALT Anıya, "Plan de Samsoun", Annuaire Oriental & Pitinog, Co. Ltd. Interactiv. Annuaire Oriental 25me Année 1905, https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/93726 [Erişim: 15.01.2021]. İncelemeler yazara aittir.

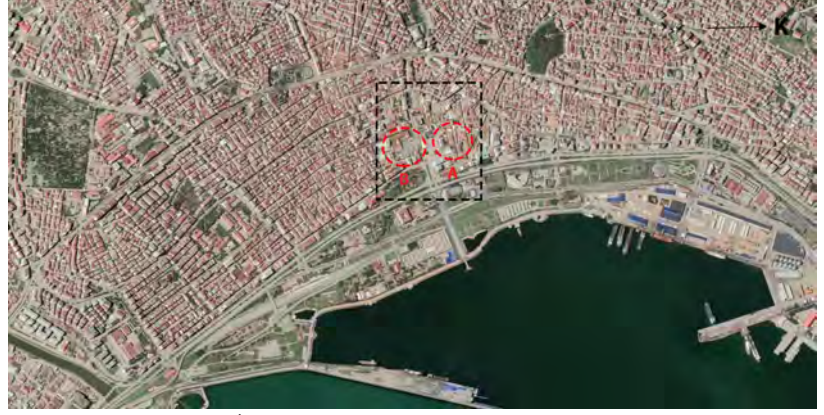
temsil edilmekte² ve buna bağlı olarak Levanten nüfusu ortaya çıkmaktadır.³ Artan ticari faaliyetlere bağlı olarak Trabzon, Ege ve İç Anadolu'dan gelen Rumlar ve Ermeniler Samsun'a yerleşmekte,⁴ dolayısıyla kentte gayrimüslim nüfusu da artmaktadır.⁵ Diğer taraftan, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kent, artan ticari faaliyetleri destekleyecek yeni inşaa faaliyetlerine sahne olur.

1869-1919 tarihleri arasında kentteki inşaa faaliyetleri Trabzon vilayeti tarafından yönlendirilmektedir.⁶ Bu dönemde belediyeler bağımsız bir yerel yönetim birimi değil, ataması valilik tarafından yapılan belediye başkanının idaresinde, altyapı hizmetleri sunan ve yeni kent merkezleri oluşturan bir örgüttür.⁷ Ancak kentin bir ticaret kentine dönüşümünde ihtiyaç duyulan altyapı faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde eski ve yeni kamu kurumlarından ziyade özel teşebbüsün etkinliği dikkat çeker. 1840'lardan itibaren Fransızlar tarafından inşaa edilen Tütün İskelesi ve Reji İdaresi'nin de etkisiyle kamusal alanda yabancı sermayenin, bilhassa Fransız sermayesinin görünürlüğü artar. Bu etki, Fransız üslubunda inşaa edilen Hükümet Konağı, Osmanlı Bankası, Mantika Palas Oteli, belediye, askerî hastane gibi yapılar aracılığıyla yaygın bir temsile kavuşur.⁸

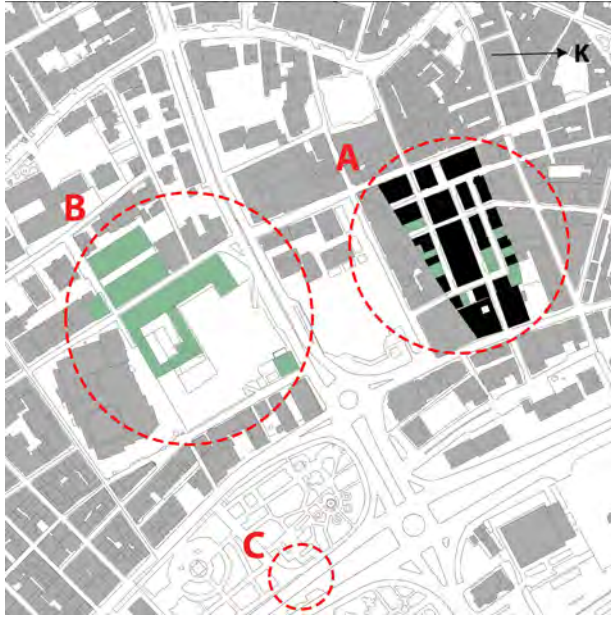
Konsolosluklar, ticaret hayatına işlerlik kazandırılmasında ve yaşanan pürüzlerin giderilmesinde merkezî hükümet ve yabancı şirketler arasında aracılık faaliyetlerini yürütür.⁹ Artan ticaret hacmine bağlı olarak kentte Osmanlı Bankası, Atina Bankası ve Selanik Bankası gibi yabancı sermayeli bankaların kuruluşunda; yabancı sigorta şirketlerinin, Fransız Ticaret Odası gibi finansal araçların ortaya çıkışında; demiryolu, Reji İdaresi, Tütün İskelesi, gazhane gibi büyük ölçekli inşaların gerçekleştirilmesinde kilit bir öneme sahiptirler. Nitekim kentteki yoğun ticaret etkinliği ve yabancıların varlığı, Osmanlı'nın modernleşme deneyimine bağlı örgütlenmelerle birlikte kentsel mekânda büyük bir dönüşümü tetiklemiştir.

19. yüzyıl sonunda kentte Samsun Ticaret Odası, Samsun Ticaret Mahkemesi, Fransız Ticaret Odası gibi ticari örgütlerin; Cercle de Samsoun, İttihad ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf gibi yeni cemiyetlerin; sigorta şirketleri ve temsilcilikleri, gemicilik ve nakliye kumpanyaları, nakliyeciler ve ticari temsilcilikler gibi yeni girişimlerin; hekimlik, eczacılık, ecza tacirliği, dişçilik, ebelik, avukatlık, mimarlık gibi yeni uzmanlaşma alanlarının; bunlara bağlı matbaa, otel, ticari istihbarat kuruluşu gibi yeni kamusal hizmet ve ihtiyaçların ortaya çıktığı görülür.¹⁰ 1869 yangını ise kentte değişen ve artan ihtiyaçları karşılayacak kentsel düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde bir dönüm noktası olur. Bu bağlamda yangından sonra gerçekleştirilen en önemli faaliyet, bir kent planının hazırlanmasıdır.¹¹

Yangından sonra 1905 haritasına gelinceye kadar kentin geçirdiği planlama süreci, Trabzon Vilayet Salnameleri ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki (BOA) yazılı kayıtlardan takip edilebilmektedir. Salnamelere göre Trabzon valisi Esat Muhlis Paşa vilayet mühendislerine, cadde ve sokakların birbirini dik kestiği yeni bir Samsun planı yaptırmıştır.¹² 1870'te Briyon ve Hırsan Efendi'nin çalışmalarıyla mevcut yollara yenileri eklenmiş, yollar oldukça geniş ve dik açılı bir biçimde yeniden düzenlenmiş; mülk sahiplerinin, arazilerinin %10'luk kısmını yol ve



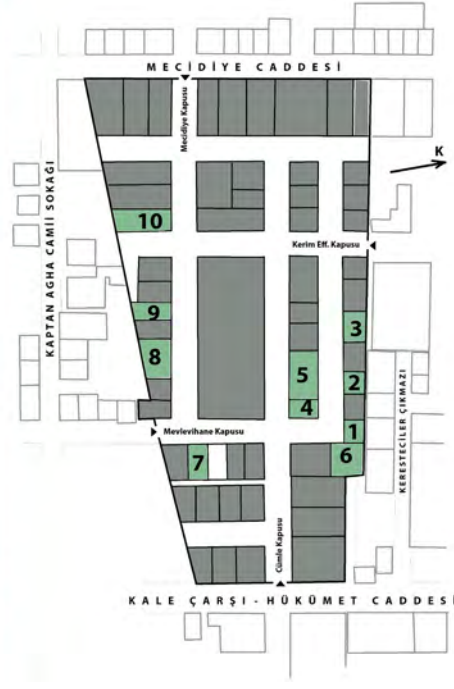
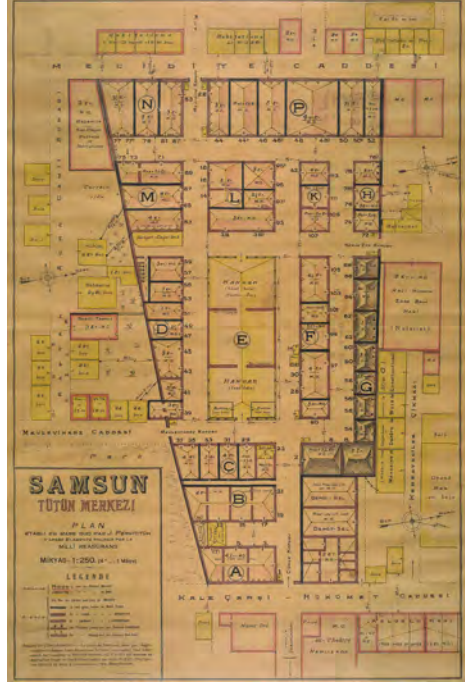
3. Duhan Çarşısı (A) ve Reji İdaresi'nin (B) kent içindeki konumu, 2021



4. Duhan Çarşısı (A), Reji İdaresi (B) ve eski Tütün İskelesi'nin (C) kent içindeki konumu

meydanların yapımı için kamuya terk etmesi sağlanarak yeni yollara uygun bir parsel düzeni oluşturulmuş; daha önce şehrin geniş açık alanlarında ve dört yol ağızlarında kurulan pazarlar için kentte Hint Pazarı, Saman Pazarı, Meyve Pazarı, Kereste Pazarı ve Duhan Meydanı adıyla beş meydan oluşturulmuştur.¹³ Bu şekilde kentin, çok erken bir tarih olan 1870'te ilk defa bir plan anlayışı içinde düzenlendiği görülür.

1870 yılında gerçekleştirilen bu düzenleme Samsun'un 1905 tarihli Coudadji haritasından takip edilebilmektedir. 1905 haritası, yangın öncesinde hazırlanan 1850 haritasından sonra, Samsun'un Cumhuriyet öncesinden kalan ikinci haritasıdır. Bu haritalar aynı bölgenin yangından önce ve sonrasında ait yerleşim düzenini ortaya koymaları bakımından önemlidir. Yangından önce mevcut olan 1850 tarihli harita "rasyonel olmayan" yol güzergahlarıyla eski tür bir yerleşim biçimine referans verir. (Resim 1) 1905 Y. Courdadji haritası¹⁴ ise geometrik ve standart genişlikteki yollarla bir ızgara ağı oluşturan yeni bir yerleşim biçimi ortaya koyar. (Resim 2) İki haritanın karşılaştırılması, kent morfolojisindeki değişimi ortaya koymasına ek olarak, Hükümet Konağı, Reji İdaresi ve Duhan Çarşısı gibi belli başlı yapıların inşasıyla mevcut kentin güneyinde ikinci bir merkezin daha oluşmuş olduğunu ifade eder.



Kaynak: SALT Acarınca "Pervititch, Jacques, 1930, Samsun Tütün Merkezi Planı", <https://archives.saltresearch.org/handle/23456789/123048> (Erişim: 15.01.2021).

5. Soldan sağa: Duhan Çarşısı'nın 1930 tarihli Pervititch planı ve bu plana göre Duhan Çarşısı'ndan günümüze kalan yapılar

1869-1919 TARİHLERİNDE SAMSUN TİCARETİNİN LOKOMOTİFLERİ

Samsun, yüksek kalite tütün üretimi ile 19. yüzyıl sonunda Trabzon vilayetinde tütün ticaretinin merkezi haline gelmiştir. 1904 tarihine gelinceye kadar ihrac edilen ürünler içinde tütünün değeri hızla artmıştır. 1904'te tütün en önemli ihrac kalemi olarak kentteki tüm ihracatın yüzde 63'ünü oluşturmaktadır.¹⁵ Tütün üretimine bağlı olarak Samsun limanının işlerliği, uzun bir dönem Karadeniz ticaretine damgasını vuran Trabzon limanına göre fazladır. Bu tarihte Samsun'un ihracat hacmi, Trabzon limanındakinin yaklaşık iki katıdır.¹⁶

Tütünün ticari değerinin fazla olması kentte tütüne bağlı inşaları da beraberinde getirir. Bu dönemde tütün depolama, işleme, satış ve nakliyesi için gerekli mekânsal inşalar ve tütüne bağlı etkinliklere işlerlik kazandıracak altyapı çalışmalarının gerçekleştirildiği görülür. Duhan Çarşısı, Reji İdaresi ve Tütün İskelesi, kente mekânsal ve sosyal açıdan damgasını vuran inşaa faaliyetleri arasındadır. (Resim 3, 4)

DUHAN ÇARŞISI

Duhan Çarşısı, bu dönemde kentte tütüne bağlı gerçekleştirilen ilk büyük ölçekli inşaa faaliyetidir. Reji, tütün depoları ve fabrikaları inşaa edilinceye kadar yaklaşık on beş yıl boyunca tütün ticaretinin en önemli merkezi olmuştur. Çarşının yapımına 1869'da Samsunlu tüccarların isteği doğrultusunda karar verilmiştir.¹⁷ Çarşı, etrafı duvarlarla çevrili kapalı birimler ve yollardan oluşan bir "arasta" biçiminde inşaa edilmiştir. İçerisinde Rusumat Dairesi ile merkezde bir duhan pazarı,¹⁸ mülkiyeti tüccarlara ait olan depoları ve kâgir mağazalarıyla, yaklaşık 12.000 m²'lik bir alana yerleşmektedir. Bunlardan Rusumat Dairesi'nin inşaa maliyeti devlet, dükkanları ise tüccarlar tarafından karşılanmıştır.¹⁹ Çarşının dört kapısı bulunmaktadır. Bu kapılar, çarşı etrafındaki 7 metre genişliğinde yollara açılır. Bu, Pervititch haritasına göre genellikle 3-4 katlı yapılardan oluşan, bazı yapıların kat adedinin 6'ya kadar çıktığı bir çarşıdır. (Resim 5)

Diğiloğlu, çarşının günlük işleyişinin duhan pazarı denilen çarşının ortasındaki meydanda tütünlerini satmaya çalışan çiftçiler ve bu meydanın etrafındaki dükkanlarında çeşitli tütün işlemlerini yapan / yaptırın tüccarlar, tütün vergilerini tahsil eden vergi memurları ile tütün satmak ya da almak isteyen tacirlerin faaliyetleriyle tanımlı olduğunu ifade eder.²⁰

Çarşının konumuna ilişkin iki önemli görsel kaynak bulunmaktadır. Bunlardan biri 1905 tarihli kent haritası, diğeri ise 1930 tarihli Pervititch sigorta haritasıdır. Pervititch haritasına göre çarşı, doğusunda (kentnin bu bölgesinde doğu, deniz yönüdür) Hükümet Caddesi, batısında Mecidiye Caddesi, kuzeyinde Keresteciler Çıkmazı (pazarı) ve güneyinde Kaptan Ağa Sokağı ile sınırlı alanda kurulmuştur. Bugün hâlâ kullanımda olan bu cadde ve sokak isimleri, çarşının konumunu belirlemek açısından önemlidir. Haritaya göre çarşının doğu yönünde Nemlizade Tiyatrosu ve Aslıoğlu Hanı yer alır.²¹ Pervititch haritasındaki çarşı, 1905 tarihli Cou-dadj planında kamusal yapılar (édifices publics) olarak kırmızıyla gösterilen bölgelerden biridir. Buna ek olarak, haritada "tütün merkezi" olarak da adlandırılmıştır. Cumhuriyet Meydanı'nın kuzeyinde yer aldığı belirlenen çarşıdaki yapılardan on tanesi günümüzde ayakta'dır.²² (Resim 6)

REJİ İDARESİ

1881'de kurulan Duyun-ı Umumiye İdaresi, Osmanlı Devleti'nde önemli bir ihracat kalemi olan tütün gelirlerini doğrudan yönetmek amacıyla 1884'te Reji şirketini kurmuştur.²³ Şirketin kurulmasıyla ülkede bandrol sisteminin uygulandığı tüm bölgelerde tütün ekimi, ticareti ve imali bu şirkete devredilmiş; bu şirketin izni olmadan ülkede tütün ekimi yasaklanmıştır.

Samsun'da Reji İdaresi'ne bağlı bir tütün fabrikasının kuruluşu 1887'lere dayanır.²⁴ Diğiloğlu, Samsun Tütün Fabrikası'nın 7000 liraya yaklaşan sermayesiyle İstanbul'daki fabrikadan sonra ikinci sırada olduğundan bahseder.²⁵ Fabrika kentte, tütün ticaretinin ekonomiye kattığı değer ölçüsünde bir yayılım gösterir. Bu, gerek bina ölçeği gerekse kentsel yerleşim biçimleri bakımından, eski kentten radikal biçimde farklılaşan bir morfoloji ortaya koyar. (Resim 7)

Reji İdaresi, Duhan Çarşısı'nın güney tarafında inşaa edilmiştir. Fabrika, depolar ve idari binalardan oluşan bir komplekstir. Yaklaşık 9320 m²'lik bir alan üzerinde konumlanan altı bloktan oluşur. (Resim 8) A bloğu sigara üretim alanlarını barındırır ve 3 katlıdır. B bloğu sigara üretim, idari birimler ve güvenlikten oluşan 2 katlı bir binadır. C, D ve E blokları depo olarak kullanılmaktadır. C ve D blokları 4 katlı, E bloğu 5 katlıdır. F bloğu idari birimleri barındırır ve 3 katlıdır.²⁶ Fabrika binasının (A ve B blokları) doğusundaki yemekhane ve kreş binalarının daha sonra yıkılarak, boşalan bu alanın bir süre otopark olarak kullanıldığı; A-B blokları arasında ve C-D blokları arasında zemin kat üstünden geçişler bulunduğu ifade edilmektedir.²⁷

Reji'nin faaliyetleri, fabrikanın düzgün bir biçimde çalışabilmesi için gerekli kentsel altyapının oluşturulması biçiminde devam eder. İskelenin inşası ve iskeleye giden yolun tadilatı, bu işler arasında önemlidir. Reji bu

dönemde kentin dönüşümünde, kısıtlı bir bütçeye sahip olan belediye için önemli bir sermaye kaynağıdır.

Reji binaları, yaklaşık aynı dönemlerde inşa edilmiş olan Saathane'deki saat kulesiyle beraber, kentte gündelik yaşamın modern anlamda işleyişini düzenlemeye yarayan önemli fiziksel müdahalelerdir. Sadece çalışma kavramına yüklediği yeni anlamlarla değil, yaşama ve tüketim faaliyetleri açısından da kentte farklı ihtiyaç ve taleplerin ortaya çıkmasını sağlar. Ancak bunlar fabrikanın çıkarlarının önüne geçemeyecektir. Bu bağlamda Reji'nin yerel ekonomiye katkısı sınırlıdır. Diğer taraftan Reji'nin tekel olarak tütün ticaretinin tüm kontrolünü elinde tutuyor oluşu ve üretici üzerinde kurduğu baskının türlü mağduriyet ve krizlere neden olduğu ifade edilmektedir.²⁸

TÜTÜN İSKELESİ

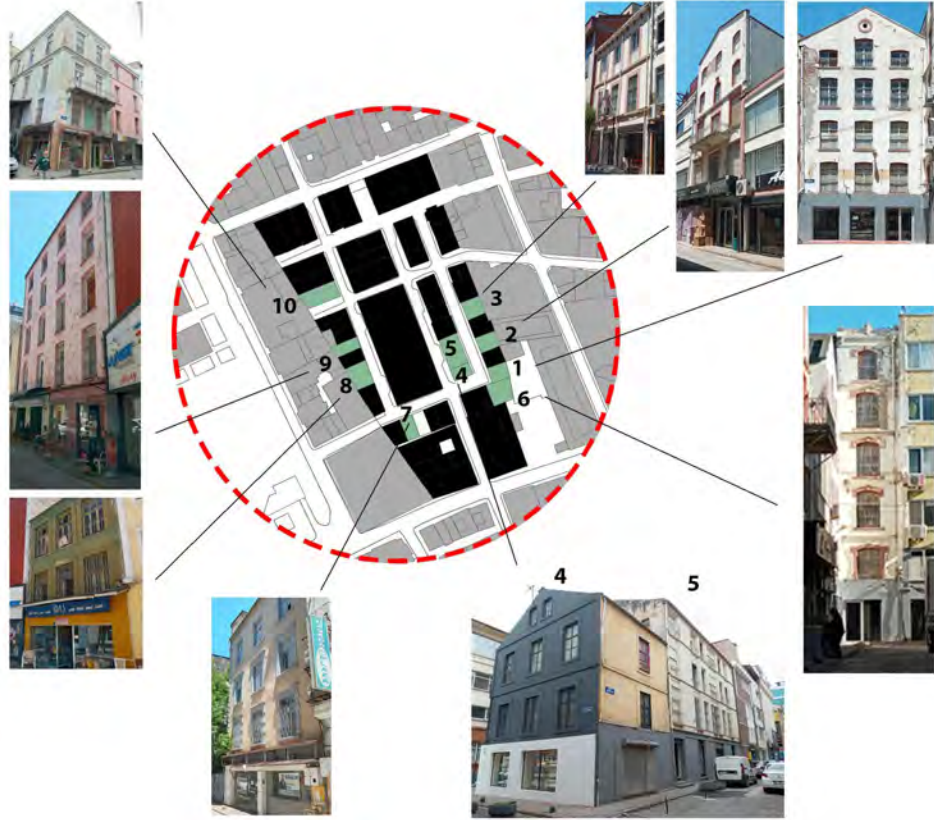
1890'a kadar şehirde sadece Büyük İskele veya Taş İskele de denilen gümrük iskelesi vardır.²⁹ 1918'li yıllara kadar kentte Yolcu İskelesi, Gaz İskelesi, Tütün İskelesi, Zahire İskelesi ve Dakik İskelesi olmak üzere beş iskele daha inşa edilmiştir.³⁰ (Resim 9, 10) Bunlardan dördü belediye adına Samsunlu tüccarlar tarafından, Tütün İskelesi ise Fransızlar tarafından inşa edilmiştir. Reji İdaresi, Samsun Tütün Fabrikası'nın sahille bağlantısını kurmak amacıyla 1891'de bir Demir İskele yaptırmak için izin istemiş, Trabzon vilayet yöneticileri de planını inceledikten sonra bunun yapılmasında bir sakınca görülmediğine dair Dahiliye Nezareti'ne bir yazı göndermiştir.³¹ (Resim 11)

Diğiroğlu'na göre Reji, kendi yaptırdığı Demir İskele'yi iki yıl sonra yetersiz bulup randımanını arttırmak amacıyla Reji iskelesine giden demir hat döşeli yola bağlanacak yeni bir demir hattın daha yapımı için izin talep etmiştir. İskele planı üzerinde yapılan incelemeler neticesinde Reji'nin planda görülen kabristan duvarını sağlamlaştırmayı kabul etmesi, yol yapım ve kaldırım masrafları ile zamanla yıpranacak olan yolun tamir ve bakımı da Reji İdaresi'ne ait olmak şartıyla demiryolunun yapılmasına izin verildiğinden bahseder.³²

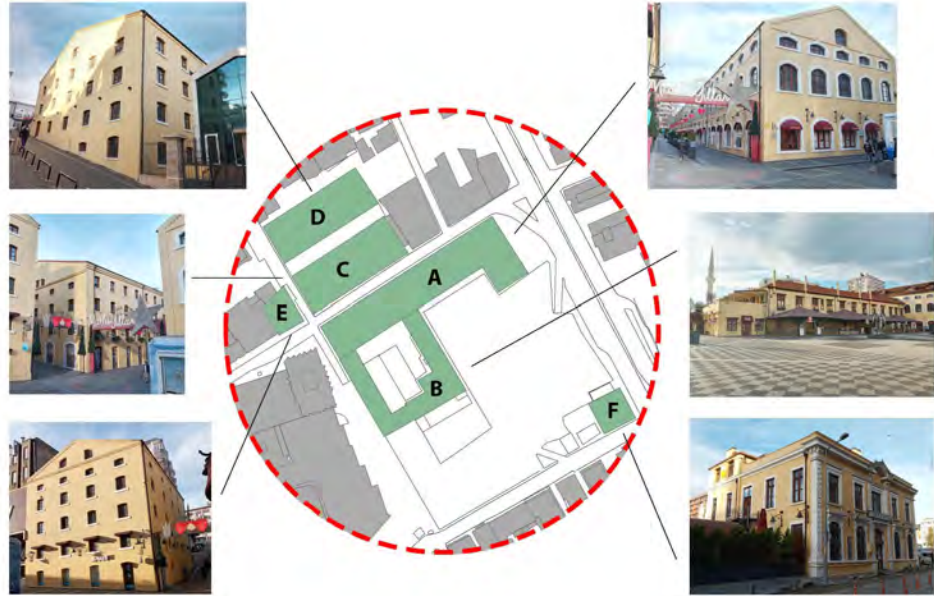
Tütün İskelesi, Saathane Meydanı ile tanımlı geleneksel kent merkezinin yakınında, yeni oluşmaya başlayan modern kent merkezi aksında yer alır.³³ Örgütsel açıdan bu bölgedeki yeni yapılarla pragmatik bir ilişki içindedir. İskelenin hemen arkasında bir demiryolu hattı, demiryolunun karşısında yaklaşık 8000 m²'lik bir alana yayılmış fabrika, depo, idare binaları ile Reji fabrika kompleksi yer alır. Yaklaşık 12.000m²'lik bir yerleşime sahip olan Duhan Çarşısı yine bu bölgede, Tütün İskelesi ve kendinden sonra inşa edilecek Reji İdaresi arasındaki aks üzerinde yer almaktadır. Kentin bu yeni merkezinde Hükümet Konağı,³⁴ meydanı ve parkı, Samsun İdadisi (19 Mayıs Lisesi) gibi Osmanlı modernleşme süreci içinde ortaya çıkan yeni mekânlar yerleşir. İskelenin hemen kuzeyindeki bu yeni merkezi, Saathane Meydanı ile çevresindeki Belediye ve çarşıların tanımladığı eski merkeze bağlayan bir Bankalar Caddesi ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Samsun, Osmanlı liman kentlerinden biridir. 19. yüzyılda artan ticaret hacmi ile beraber önem kazanmaya



6. Duhan Çarşısı'nın konumu ve ayakta kalan yapılar



7. Samsun Tekel Tütün Fabrikası yerleşkesinin vaziyet planı ve ayakta kalan yapı blokları

başlamıştır. Bununla birlikte 1869 yangını Samsun için bir dönüm noktasıdır. Yangından hemen sonra yapılan düzenlemelerle eski yol doğrultu ve genişlikleriyle buna bağlı kadastral düzen değiştirilmiş; kent, gridal bir biçimde yeniden düzenlenmiştir. Bu, 1840'tan itibaren hızla artan bir ticaret hacmine sahip Samsun'un ticaret kentine dönüşürken ihtiyaç duyduğu kentsel düzenlemelerin gerçekleştirilmesine olanak tanımıştır. Bunlar ağırlıklı olarak tütünün işlenmesi için büyük ölçekli imalathane, depo ve satış alanlarının şehir içinde konuşulmasına ve ürünün bu alanlardan demiryolu aracılığıyla

Kaynak: İpek, Nedim; Yılmaz, Cevdet; Seylan, Ali, 2016, *Boğaziçi'den Samsun'a (1919-1950)*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun, s.201. İlgili bölümler yazara aittir.



8. Reji İdaresi'ne ait Samsun Tütün Fabrikası blokları

Kaynak: İpek, Nedim; Yılmaz, Cevdet; Seylan, Ali, 2016.



10. Tütün İskelesi



Kaynak: Sansakal, 2007, s.2167.

9. Samsun iskelelerinden bir bölümünün görünümü, 1910

Kaynak: Samsun Kent Müzesi Arşivi, 2021.



11. Tütün İskelesi, ilk istasyon

iskeleye nakline imkân tanıyacak düzenlemeler olmuştur. Osmanlı modern merkezîyetçiliği çerçevesinde inşa edilen kamusal yapılarla birlikte kent, yeni bir görünüm kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde Duhan Çarşısı (1869), Hükümet Konağı (1884), Reji İdaresi (1887), Tütün İskelesi (1891), Samsun İdadisi (1892), askerî hastane klinik binası (19. yüzyılın son çeyreği) gibi yapıların inşasıyla eski kent merkezinin güneyinde yeni bir merkezin daha oluşmaya başladığı fark edilir.

Yangından yaklaşık otuz yıl sonra, 1905 tarihinde Courdadji tarafından hazırlanan harita, kentteki gridal yerleşimi ve haritanın lejantında “édifices publics” olarak geçen ve haritada kırmızı ile boyanmış olan büyük ölçekli kamusal yapıların varlığıyla kentte böyle bir modernleşme zemininin Anadolu'daki birçok kente göre oldukça erken bir tarihte tesis edildiğini gösterir. Courdadji haritasında, aralarında Hükümet Konağı, Bedesten, Cami-i Kebir, Saat Kulesi, Zahire Ambarı, Pazar Camii olan bu kamusal yapılar arasında büyük ölçekli iki yapının varlığı dikkat çeker. Bunlardan biri haritada “tütün merkezi” olarak geçen Duhan Çarşısı, diğeri “Fabriqué de la regie”, “Dépôt” ve “Dépôt de la regie” olarak üç ayrı şekilde de geçen Reji İdaresi'dir. Haritada “Échafaudage de la regie” olarak Tütün İskelesi'ne de yer verilir.

1869'dan sonra tütün ticaretinin artan hacmine bağlı gerçekleştirilen Duhan Çarşısı, Reji İdaresi ve Tütün İskelesi, Cumhuriyet'e kadar kente damgasını vurmuş olan üç büyük inşa faaliyetidir. Bunlar arasında Reji İdaresi, bilhassa yapılarının ölçeği ve toplamda kentte kapladığı alan bakımından kentin geri kalanından ayrılır. Buna ek olarak Reji'nin kentteki etkisi, yeni çalışma ve iş tanımı, ortaya koyduğu gündelik yaşam pratikleriyle

beraber yeni bir toplumsallık önerisidir. 1930'lu yıllarda Samsun'daki sokak adları arasında Reji Geçidi'nin yer alması, bu etkinin göstergelerinden biridir.³⁵ Diğer taraftan Duhan Çarşısı için hazırlanan Pervititch sigorta haritası, çarşıda gerçekleştirilen tütün ticaretinin 1930'lara kadar devam eden ekonomik değerini ifade etmesi bakımından önemlidir.

Sonuç olarak 1869-1919 tarihleri arasında kentin üretim potansiyelinin fazla olması ve liman kenti olarak erişilebilir konumu, tütün ticareti açısından Samsun'un önemini artırmıştır. Bu, hızla artan ekonomik faaliyetlere bağlı yeni inşa faaliyetleri ve altyapı çalışmalarını da beraberinde getirir. Bu inşalar, aynı zamanda modern bir kentin kuruluşunun köşe taşlarıdır.❖

NOTLAR

- 1840'lı yıllara kadar Karadeniz'de transit ticaretin en önemli noktalarından biri olan Trabzon kentinin gölgesinde kalan Samsun, serbest ticaret anlaşmalarının gerçekleştirildiği bu tarihten sonra üretim potansiyeli ve pazar olarak değer kazanmaya başlıyor, bkz: Yılmaz, Özgür, 2015, “Fransız Arşiv Belgelerine Göre 20. Yüzyılın Başlarında Samsun Limanı”, *Belleten*, cilt:LXXIX, sayı:286, ss.1039-1072.
- 1900 yılında Samsun'daki konsolosluklar için bkz: Emiroğlu, Kudret, 2008, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1900*, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara, ss.337-343.
- Samsun'da Levanten nüfusun ortaya çıkışı için bkz: Yılmaz, Cevdet, 2016, “Samsun Şehri; Kuruluş Yeri, Nüfus ve Kentsel Gelişim”, *Samsun Coğrafyası*, (haz.) Cevdet Yılmaz, Halil İbrahim Zeybek, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun.
- Ticari faaliyetlerin artışına bağlı olarak kentte gayrimüslim nüfusun artışıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz: Yolalıcı, Mehmet Emin, 1998, *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağının Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.51.
- Yılmaz, Ali; Gül, Seyfullah, 2018, “Samsun Şehrinde Tarihi Yapı Mirası ve Şehirci Koruma”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, Cilt:5, Sayı:13, ss.49-67.
- 1869-1919 tarihleri arasında kırk yıl boyunca (1873-1879 hariç) merkezinde Samsun'un yer aldığı Canik sancağı, Trabzon vilayetine bağlıdır.
- Dumont ve Georgeon'dan aktaran Sunay, Cengiz, 1996, “Belediyeçiliğin Doğuşu Sürecinde Osmanlı Mirası”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:3, sayı:1, ss.113-133. Belediye geleneksel sistemde kadı, mimar-başı, ihtisap ağası gibi aktörlerin ve vakıf örgütünün kent imarıyla ilgili görevle-

rini devralmıştır. 1869'da Samsun'da bir belediye örgütü olduğu görülüyor, bkz: Emiroğlu, Kudret, 2007, **Trabzon Vilayet Salnamesi 1869**, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara.

8. Daha fazla bilgi için bkz: Seyfi, Serpil, 2015, "Samsun'da XIX. Yüzyılda Batı Tesirli Binaların Cephe Mimarisini", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

9. Konsolosluklar 1867'de Fransız tüccarların iskelede alınan vergilere itirazı veya 1911'de bir Rus tüccarın gazhane inşa etmesi faaliyetlerinde olduğu gibi kentte merkezî hükümet ve yabancı tüccarlar arasında aracılık görevi görürler, bkz: Dıgıloğlu, Filiz, 2011, "XIX. Yüzyıl Karadeniz'inde Yeni Bir Ticari Merkez: Samsun", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, s.59 ve Aks-ı Sada'nın 7 Mayıs 1911 tarihli sayısından aktaran Sarısakal, Baki, 2007, **Samsun Belediye Tarihi**, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, s.268. Bununla birlikte konsoloslukların görevi sadece yabancı tüccarların faaliyetleri ile sınırlı değildir. 1925-34 tarihlerinde Samsun'da Fransız Konsolosu olarak bulunan Vadala, 19. yüzyılda buradaki Fransız konsoloslukunun varlığını Fransızların ticaret ve sanayi faaliyetleriyle birlikte Samsun üzerinden sürdürülen dini misyonerlik faaliyetlerine ve burada mülk edinen dinî tarikat ve gruplarına dayandırır, bkz: Vadala, Ramire-Pie-Maxime, 2016, **Samsun: Geçmiş Bugün Gelecek**, (çev.) Halil Aytekin, Ali Yağlı, Rifat Günday, (ed.) Mehmet Aydın, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, Samsun, s.101.

10. Daha fazla bilgi için bkz: Dıgıloğlu, 2011.

11. Yangından sonra Duhan Çarşısı'nın doğu tarafında plansız yapılaşmanın başlamış olduğu ve kentte acilen bir planlamaya ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir, bkz: BOA Şurayı Devlet (ŞD) kayıtlarından aktaran Sarısakal, 2007, s.114.

12. Konuyla ilgili Muhlis Paşa'nın dönemi sonrasındaki salnamelerde yer alan ifade şu şekildedir: "O tarihte ise Samsun'da kazaen zuhur eden bir harik min-cihetin mucib-i hasar olmuşken min-cihetin ahiri kasabanın bugünkü tarz-ı latif-i umranperveriye inkılabını müeddi olmuştur. Zira ol vakit Trabzon valisi bulunan Esat Muhlis Paşa merhum vuku-u hariki müteakip Trabzon'dan bir mühendis alarak Samsun'a azimle kasabanın yollarını ve ebniyesini usul-i hendeseye tevfikeyin inşa ve tanzime himmet etmiş idi. İşte Samsun kasabasının caddelerinin şimdiki vüsat ve istikamet-nazar-rübası tadil ve tevsiyenin semeresidir ki memleketin revnak ve letafetini arttırdıkça arttırmaktadır", bkz: Emiroğlu, Kudret, 2007, **Trabzon Vilayet Salnamesi 1894**, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara, ss.534-535. Salmameye göre bu tarihlerde vilayet başmühendisi Mösyö Beriyo ve Samsun yol mühendisi Mösyö Blok'tur, bkz: Emiroğlu, 2007, **Trabzon Vilayet Salnamesi 1869**. Sarısakal, bunlardan Mösyö Briyon'un (Beriyo) yol mühendisi Hırsan Efendi ile beraber, birbirini dik kesen cadde ve sokaklarıyla yeni bir Samsun planı hazırladığından bahseder, bkz: BOA ŞD kayıtlarından aktaran Sarısakal, 2007, s.110-113.

13. BOA ŞD kayıtlarından aktaran Sarısakal, 2007, s.109-110.

14. Plan üzerindeki Fransızca künye bilgisine göre plan 1905, yani 1869 yangınından yaklaşık kırk yıl sonra "Şark Ticaret Yıllığı" için hazırlanmış halihazır bir haritadır. Bununla beraber kentte bir plan ihtiyacı 1930'lu yıllar boyunca dile getirilen bir ihtiyaç olarak devam eder, bkz: Ahval gazetesi, 3 Mayıs 1939.

15. 1904 yılında Samsun'dan gerçekleştirilen ihracat rakamları için bkz: Emiroğlu, Kudret, 2008, **Trabzon Vilayet Salnamesi 1904**, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara, s.845.

16. 1904 yılında Samsun'dan ve Trabzon'dan gerçekleştirilen ihracat rakamları için bkz: Emiroğlu, 2008, Trabzon Vilayet Salnamesi 1904, s.841,845.

17. Dıgıloğlu, 2011, s.124.

18. Arapça'da "tutmek, dumanı çıkmak" anlamındaki "dahn" kökünden türemiş olan "duhân", "duman" anlamına gelir. Daha fazla bilgi için bkz: "TDV İslam Ansiklopedisi", <https://islamansiklopedisi.org.tr/duhan> [Erişim: 15.01.2021].

19. BOA ŞD kayıtlarından aktaran Dıgıloğlu, 2011, s.125.

20. Dıgıloğlu, 2011, s.126.

21. Nemlizade Tiyatrosu günümüzde banka şubesi ve ticarethane olarak kullanılmaktadır. Aslıoğlu Hanı yıkılmıştır.

22. Duhan Çarşısı'nı oluşturan yapıların büyük bir bölümü ve onları çevrele-

yen duvar günümüzde yıkılmıştır. Bu bölgede kalan az sayıdaki eski yapı, oran, konum ve kat yüksekliği açısından Pervititch haritasında kayıtlı olanlarla örtüş-tüğünden, cephe ve malzeme özellikleri açısından inşa edildiği dönemin niteliklerini taşıdığından bahsedilebilir.

23. Demir, 19. yüzyılda Osmanlı'da tütün gelirlerinden daha fazla istifade etmek için Duhan İdaresi'nin kurulmasıyla ilk defa tütün tekelinin oluşturulmaya başladığından; 1875 yılında ilan edilen moratoryum nedeniyle yabancı devletlerin alacakları hususunda Muharrem Kararnamesi'nin imzalandığından ve bu kararnameye göre devletin gelir kaynaklarından tütünün de aralarında olduğu bir bölümünün Düyun-ı Umumiye tarafından yönetilmiş olduğundan bahseder, bkz: Demir, Kenan, 2019, II. Meşrutiyet Basınında Tütün Tarımı ve Reji Şirketi, **Balkesir Üniversitesi The Journal of Social Sciences Institute**, cilt:22, sayı:41.

24. Samsun Anıtlar Kurulu Tescil Fişleri, dosya no:55-00.0 (1.4) /57,58,61,63. Dıgıloğlu bu tarihi geç bularak 1883'ü benimser, bkz: Dıgıloğlu, 2011, s.141.

25. Dıgıloğlu, 2011, s.141.

26. Fabrika bloklarının işlevi için bkz: Us, Fatih, 2014, "Bir 19. Yüzyıl Endüstri Mirasının Yeniden Kullanımı: Samsun Tekel Tütün Fabrikası'nın Bulvar Samsun Projesi'ne Dönüşümü", **Mimarlık**, sayı:377.

27. Özen, Hamiyet; Sert, Arzu, 2006, "Karadeniz'de Unutulan Endüstri Mirası", **Gazi Üniversitesi Müh. Mim. Fak. Dergisi**, cilt:21, sayı:3, ss.499-508.

28. Daha fazla bilgi için bkz: Günaydın, Gazi Giray, 2012, "Canik Mutasarrıflığı'nda Tütün Rejisi Uygulamalarına Karşı Tütün Amelelerinin Tepkileri (1908)", **Samsun Sempozyumu (13-16 Ekim 2011)**, (ed.) Mahmut Aydın, Bekir Şişman, Samsun Valiliği Yayınları, Samsun, ss.743-750 ve Sarısakal, Baki, 2003, **Bir Kentin Tarihi**, Cem Ofset, Samsun, ss.275-279.

29. Sarısakal, 2007, s.267.

30. İskelelerin fırtınaya açık, denizin sığ olması ve Kızılırmak ile Yeşilirmak'ın denize taşıdıklarıyla derinlik mesafesinin her sene değişmesi, deniz ticaretini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle 1840'lı yılların sonlarından itibaren liman inşası gündeme gelmeye başlamıştır, bkz: Yılmaz, 2015. Buna karşın Osmanlı'daki ekonomik sorunlar, 1869 büyük yangınına bağlı olarak limanın yanında kentin yeniden inşa sorununun ortaya çıkışı, Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı istikrarsız ortam başta olmak üzere uzman personel eksikliği gibi gerekçelerle ilişkili olarak bu dönemde inşa gerçekleştirilemez. Liman bundan yaklaşık yüz yıl sonra, 1950'li yıllarda inşa edilebilmiştir.

31. BOA ŞD'den aktaran Dıgıloğlu, 2011, s.63.

32. BOA ŞD'den aktaran Dıgıloğlu, 2011, s.64.

33. Günümüze kadar yapılan deniz dolgularıyla bu iskele ortadan kalkmıştır. Bununla beraber Mustafa Kemal'in 1919'da Samsun'a ayak bastığı iskele olan Tütün İskelesi, bu tarihsel niteliğine binaen dolgunun bittiği noktada yeniden inşa edilmiş ve müzeleştirilmiştir.

34. Yeni işlevlerin getirdiği bu ve benzeri resmî binalar Anadolu'nun birçok şehri için söz konusudur. Örneğin Samsun'a "uzak" bir coğrafya olan Mardin'de de idari binalar, yol genişletmeleri vs bakımından durum benzerdir. Mardin'deki bazı modernleşme dönemi yapıları ve dönüşümleri için bkz: Düzenli, Halil İbrahim; Taşar, Emin Selçuk, 2012, "Mardin'de Kat Kat Tarih, Bina ve Mimarlık: 19. Yüzyıl Hükümet Konağı'ndan 21. Yüzyıl Mimarlık Fakültesi'ne Dönüşümün Hikayesi", **Arredamento Mimarlık**, sayı:254, ss.64-78; Düzenli, Halil İbrahim; Düzenli, Evrim, 2019, "100 Yıl Önce-100 Yıl Sonra Mardin: Birinci Cadde ve Halkevi Binası Üzerinden Bir Modern Kent Okuması", **Megaron**, cilt:14, sayı:1, ss.103-121 ve Düzenli, Evrim; Düzenli, Halil İbrahim, 2020, "Mardin'de İki Modern İnşa: Mardin Kışlası (1887-1891) ve Müzey'e Dönüşümü (2008-2009)", **İdealkent**, cilt:11, sayı:30, ss.648-677.

35. 1930'lu yıllardaki sokak isimleri için bkz: Vadala, 2016, s.122.

Beylikler Dönemi Hamamının Çağdaş Anarımı: Barla Çaşnigir Paşa Hamam Müzesi

Seda Şimşek Tolacı, Mehmet Ali Karagöz

Isparta ilinin Eğirdir ilçesinde yer alan, ilk inşa edilen bölümü 14. yüzyıla tarihlendirilen Barla Çaşnigir Paşa Hamamı, içinde bulunduğu yerleşimin en eski yapılarından biri. Ait olduğu dönemin mimari özelliklerini taşıyan yapının restorasyon sürecini odağına alan yazarlar, hamam müzesi olarak yeniden işlevlendirilen yapıda “geleneksel hamam yapılarının çalışma prensibinin gözlemlenebilmesi” hedefinin çeşitli disiplinlerin çalışma alanlarına da katkı sunabileceğini belirtiyor.



1. Barla Çaşnigir Paşa Hamamı'nın konumu

Seda Şimşek Tolacı
Doç. Dr. Öğr. Üyesi,
Süleyman Demirel
Üniversitesi
Mimarlık Bölümü

Mehmet Ali Karagöz
Arş. Gör., Gebze
Teknik Üniversitesi
Mimarlık Bölümü

Kaynak: 2020 Uydur Haritası, Google Earth

Hamam sözcüğü Arapçada ısıtmak, sıcak olmak anlamlarına gelen “hamm” sözcüğünden türemiş olup günümüzde yıkanma yeri anlamında kullanılmaktadır. Suyun ısıtılması ile insanların yıkanması ve temizlenmesi için yapılmış tesislerdir.¹ İslam medeniyetinde ilk inşa edilen hamamların eski Ermeni şehri Ani’de bulunan iki Selçuklu hamamı olduğu kabul edilmektedir. Mardin, Kayseri, Kütahya, Konya, Tokat, İzmir gibi şehirlerde de 11 ve 15. yüzyıllar arasında hamamların inşa edildiği tespit edilmiştir. Selçuklu dönemi hamamlarının Roma dönemi hamamlarına oranla daha küçük, basit ve ihtiyaca yönelik oldukları bilinmekle birlikte, Osmanlı dönemi hamamlarına referans olmuşlardır.² Türk hamamları; bölümleri, yapım malzemesi ve yapım tekniği açısından birbirleriyle çok benzerlik göstermektedir. Genel olarak soyunmalık (camekân), aralık, ılıklik, sıcaklık, halvet, sıcak ve soğuk su deposu ile külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Temizlenme ve kişisel bakım işlevleri için inşa edilmiş olan bu yapılarının dış cepheleri süslemekten uzak ve oldukça sade bir görünüme sahiptir.³

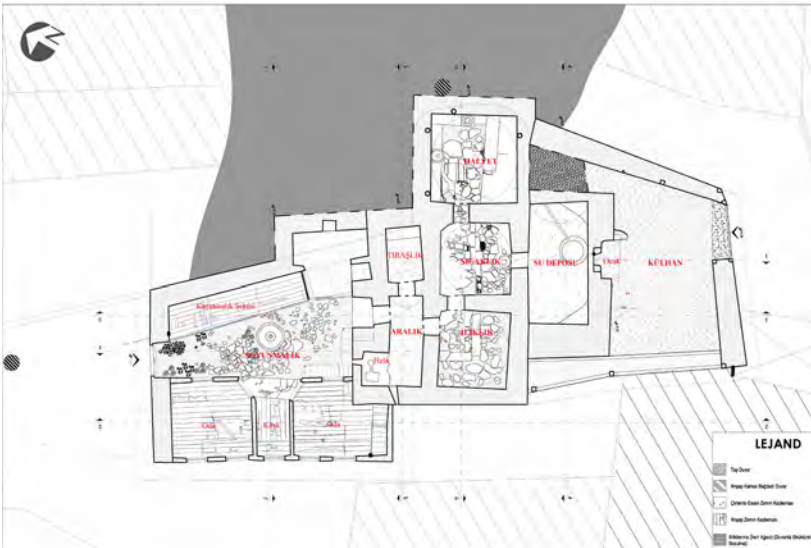
Çalışmaya konu olan Barla Çaşnigir Paşa Hamamı, ait olduğu dönemin mimari özelliklerini taşımakla birlikte, içerisinde bulunduğu yerleşimin en eski yapılarından bir tanesidir. Yapı; sahip olduğu mimari özellikleri, işlevi, tarihselliği, Türk hamam tipolojisi içerisindeki yeri nedenleriyle taşınmaz kültürel miraslar kapsamında önem taşımaktadır. Yapının kullanılabilirliğinin, fiziksel ve kültürel sürdürülebilirliğinin sağlanması için hazırlanan onarım projesi kapsamında, bozulma ve malzeme bilgilerini de içeren röleve çalışmaları ve restitüsyon projeleri hazırlanmıştır.

BARLA ÇAŞNİGİR PAŞA HAMAMI

“Çaşnigir Paşa Hamamı” ya da “Çeşmigir Hamamı” olarak da bilinen yapı, Isparta ilinin Eğirdir ilçesine bağlı Barla kasabasının Cami Mahallesi’nde bulunmaktadır. Eğimli bir arazi üzerinde, Çaşnigir Paşa (Ulu) Cami’nin güneybatısında konumlandırılmıştır. (**Resim 1**) Kitabesi ve vakfiyesi olmayan yapının tarihi ve banisi bilinmemektedir. Kenan Okan’a göre yapı Çaşnigir Paşa tarafından yaptırılmıştır. Barla’daki Çaşnigir Paşa Cami’ne yakın konumda bulunan hamamın banisinin, cami yapısı ile aynı olabileceği dolayısıyla yapıların 14. yüzyılda birlikte inşa edilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Hamamın 1992 tarihinde incelemesi yapılmış, planı çizilmiş, fotoğrafları çekilmiş ve tasvirleri yapılmıştır. Yapı, 22.01.1997 tarihli ve 3419 sayılı kararla Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescillenmiştir. Hamamın kullanım tarihine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Plan Özellikleri

Yapı “tek hamam” plan tipolojisinde olup; 13,7 x 18,4 metre ölçülerinde kuzeybatı-güneydoğu aksı üzerinde



2. Barla Çaşnigir Paşa Hamamı röleve çalışması planı

konumlanmıştır. Yapının özgün plan düzeni sırasıyla ön bahçe, soyunmalık, aralık, tıraşlık, hela, ılıklik, sıcaklık, halvet, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Semavi Eyice'nin ortaya koyduğu hamam tipolojisine göre; soğukluk, sıcaklık ve halvet mekanları “eş odalar” şeklinde olan plan tipine dahildir. (Resim 2)

Bahçeden ulaşılan giriş kapısı ilk olarak soyunmalık mekânına erişimi sağlamaktadır. Soyunmalık mekânında bulunan iki adet odanın arasında ana zeminden daha yüksek kotta bir köşk mekânı yer almaktadır. (Resim 3, 4) Kurutmalık sekisi mekânın ana zemininden daha yüksek kotta olup ahşap korkuluğu mevcuttur. Hamamcı mekânı, soyunmalık ana mekânından ahşap bir paravanla ayrılmıştır. Arazinin eğimli yapısı nedeniyle toprak altında kalan bu mekânın dış sınırları, yapının beden duvarından ötede sonlanmıştır. Yapının tarihi araştırılırken edinilen bilgiler ve görsellerde soyunmalık mekânı merkezinde devşirme taş malzeme kullanılarak imal edilmiş bir şadırvan elemanı mevcutken, rölöve çalışmalarının yapıldığı 2016 yılında şadırvan elemanının yerinde olmadığı tespit edilmiştir. (Resim 5)

Aralık mekânının kuzeydoğusuna tıraşlık mekânı, güneybatısına hela konumlandırılmıştır. Aralık mekânından hamamın ılıklik mekânına, buradan sıcaklığa ve sıcaklıktan halvet mekânlarına geçilmektedir. (Resim 6) Bu üç mekânın da planı kareye yakın bir formdadır. Mekânlarda taş seki mevcut olup, sıcaklıkta bir, halvette iki adet devşirme sütun başlığının kurna taşı olarak kullanıldığı görülmüştür. (Resim 7, 8) Sütun mermer elemanın işlenmesiyle elde edilen kurnaların tümünün Bizans dönemine ait olduğu belirlenmiştir. Bezemesiz olan kurna elemanları, 6.yüzyıldan itibaren Bizans dönemi bezemelerin azalmasıyla ilişkilendirilmiştir. (Resim 7) Yapının güneybatısına konumlandırılmış olan külhan mekânına, hamam ana girişinin zıt yönünde olan başka bir girişten ulaşılmaktadır. Bu mekânda hamamın sıcak su ihtiyacını karşılamak için bir ocak, ocak ateşi üzerinde ısı geçirgenliği yüksek olan ve depodaki suyu ısıtan metal bir eleman mevcuttur. Su deposu ocağın bulunduğu beden duvarının arkasında yer almaktadır. Küçük bir pencere açıklığıyla sıcaklıkla ilişki kurar. Ocaktan ve su deposundan başlayarak ana mekânlar olan su sıcaklık, ılıklik ve halvet mekânların zemin kotu altında yer alan, ısı ve dumanın içerisinde dolaştığı “cehennemlik” alanı mevcuttur. (Resim 4, Resim 8)

Yapısal Özellikler

Hamamın iki farklı yapım sistemiyle inşa edildiği görülmüştür. Yapının aralık, tıraşlık, ılıklik, sıcaklık, halvet ve külhan mekânlarının benden duvarları ve soyunmalık



3. Soyunmalık mekânı-hamamcı mekânı ve köşk



4. Barla Çarşınır Paşa Hamamı rölöve kesiti

mekânının kuzeydoğu beden duvarı taş yığma, soyunmalık mekânı güneybatı beden duvarları ve oda duvarlarında ahşap karkas sistem kullanılmıştır. (Resim 2) Yapının inşasında yığma duvarlarda moloz taş, kaba yonu taş kullanılırken, cephede bezeme amaçlı devşirme taşlar ve zeminde kayrak taşının kullanıldığı görülür. Duvarlarda kireç esaslı harç malzemesi, ılıklik ve sıcaklık mekânlarının iç mekân duvar yüzeylerinde ise horasan harçlı siva kullanılmıştır. Yapının kubbe ve tonoz elemanları kare formda tuğla malzemesi kullanılarak örülmüştür. Daha geç dönemde inşa edildiği tespit edilen soyunmalık ve külhan mekânlarının üzeri ahşap karkas çatı ile kapatılmıştır. Çatı alaturka kiremitle kaplıdır. (Resim 9) ılıklik, sıcaklık ve halvet mekânlarının örtülerinde, kare formdan kubbeye geçiş elemanları olarak pandantif ve Türk üçgeni kullanılmıştır. Bu mekânların aydınlatması kubbe üzerinde mevcut olan fil gözleri ile sağlanmıştır.

Cephe Özellikleri

Hamam yapısının cepheleri oldukça sade bir kurguya sahiptir. Kuzeybatı cephesinde giriş kapı kasasına bitişik olan templon payesi (2 numaralı) ve arşitrav parçası olduğu anlaşılan 2 adet taş olmak üzere toplam üç adet devşirme malzeme kullanılmıştır. Arşitrav parçalarından bir tanesi palmet ve lotus bezemeleriyle (1 numaralı), diğeri (3 numaralı) ise yüzeyinde silmelerle



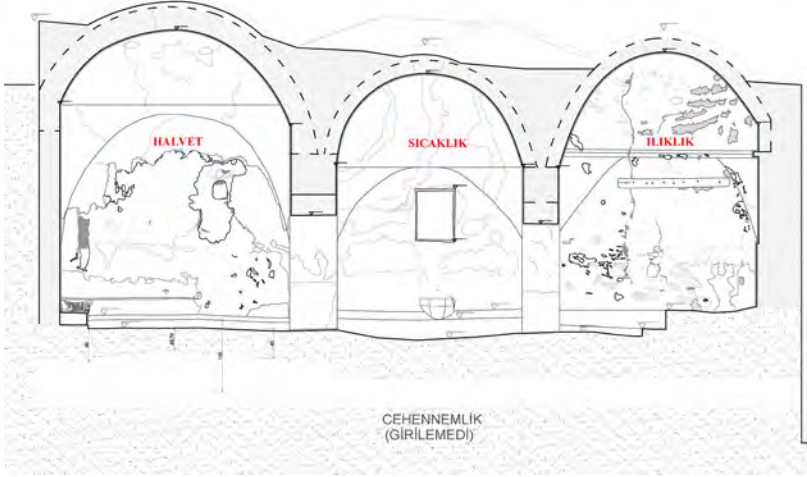
5. Soyunmalık mekânı şadırvanı



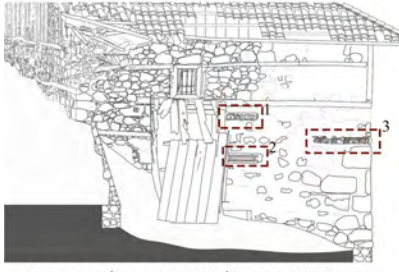
6. Halvet-sıcaklık-ılıklik mekânları



7. Devşirme kurna taşları (sıcaklık-halvet)



8. Rölöve çalışması kesiti



KUZEY CEPHESİNDE YER ALAN DEVSİRME TAŞLARIN KONUMLARI



DEVSİRME LOTUS VE PALMET BEZEMELİ TAŞ (1)

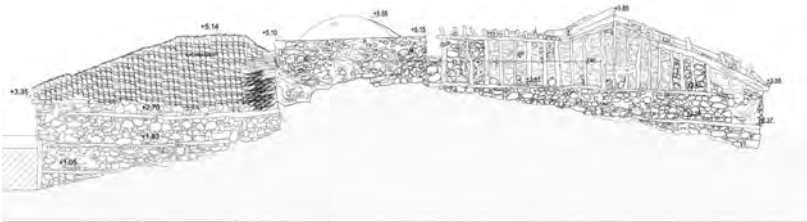


DEVSİRME ARSİTRAV PARÇASI (3)



DEVSİRME TEMPLON PAVESİ (2)

11. Kuzeybatı cephesi



13. Kuzeydoğu cephe rölöve çalışması

sınırlandırılan yürek ve dilimli palmet motiflerinin dönüşümlü olarak yinelenmesiyle bezenmiştir. (Resim 10, 11) Yapının kuzeydoğu cephesinin büyük bir bölümü toprak altında kalmıştır. Cephenin zeminden yüksekliği 2 ile 4 metre arasında değişmektedir. Yapının bu cephesinde açıklık mevcut değildir. Soyunmalık mekânının üst örtüsü olan kırma çatının kalkan duvarı, halvet mekânının duvarı ve kubbesi, küllhan mekânının duvarı ve çatısı bu cephenin bileşenlerini oluşturmaktadır. (Resim 12, 13) Yapının güneybatı cephesini oluşturan duvar yüksek bir subasman üzerine oturmaktadır. Cephenin zeminden yüksekliği 6 ile 9 metre arasında değişmektedir. Yapının bu cephesinde soyunmalık mekânına ait 5 adet giyotin pencere mevcut olup ahşap cephe kaplaması dikkat çekmektedir. (Resim 14, 15) Hamam yapısının



9. Barla Çaşnigir Paşa Hamamı



10. Kuzeybatı cephesi

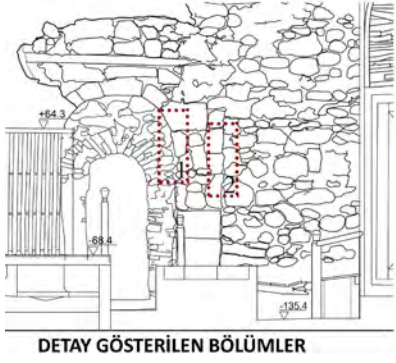


12. Kuzeydoğu cephesi

güneybatı cephesinde küllhan mekânının girişi mevcuttur. Arazi ve mekânların kot farklılıkları nedeniyle bu cepheyi; yapının küllhan, ılıklik, sıcaklik mekânları beden duvarları, kubbe elemanları ve soyunmalık mekânı bazı bölümleri oluşturmaktadır. (Resim 16)

Yapıda Tespit Edilen Bozulmalar

Barla Çaşnigir Paşa Hamamı'nın restorasyon projesi çalışmaları kapsamında yapıdaki bozulmalar strüktürel ve malzeme bozulmaları olmak üzere ayrı ayrı ele alınmıştır. Yapının en büyük strüktürel problemleri üst örtüler ve ana beden duvarlarında tespit edilmiştir. Yapıyı çevre etmenlere karşı savunmasız bırakan bu hasarlar, tüm mekânların yapı elemanı ve malzemelerinde oluşacak bozulmalara ortam sağlamıştır. Ahşap elemanlar çürümüş, sıvalar ve boyalar dökülmüş; taş malzemelerde çirçiklenme, tuzlanma, çatlama ve malzeme kayıpları meydana gelmiştir. Yaklaşık olarak yapının ortasından gövde veren incir ağacı, yapıda "bitkilendirme" başlığında olmakla birlikte strüktürel bir bozulma olarak kabul edilmiştir. Ağacın özellikle gövde ve kökleri ılıklik mekânı kubbe elemanı, soyunmalık mekânı döşemesi ve yapının bazı beden duvarlarında dağılma, çatlama,



DETAY GÖSTERİLEN BÖLÜMLER



1 NUMARALI DETAY

2 NUMARALI DETAY

18. Barla Çarşnigir Paşa Hamamı 2. dönem restitüsyon kararını destekleyen iç mekân sıva izi

insanın yıkanması için düşünüldüğü ve buna göre boyutlandırıldığı, küçük ölçüde tek hamam örneklerinin, “özel hamamlar” adıyla ayrı bir gurup teşkil ettiği ve bu guruptaki bazı örneklerde soğukluk veya helaların bulunmadığı, sıcaklıkların da bir veya iki hacimden ibaret olduğu” bilgileri ile karşılaşılmıştır. Yapı bu bilgileri desteklemektedir. Yapının “özel hamam” olarak kullanıldığı dönemde var olduğu bilinen, mevcut durumda soyunmalık mekânına açılır konumda olan hela penceresi plansal nitelikte bir iz olarak kabul edilmiştir.

Yapıya ait tipoloji çalışmaları sırasında dönem, mekânsal kurgu, malzeme kullanımı, taşıyıcı sistem özellikleri, ölçek benzerliği ve söz konusu yapıya konum olarak da yakın olması dolayısı ile “Barla Göçeri İbrahim Paşa Hamamı” değerlendirmeye alınmıştır. Hamam kuzey-güney doğrultuda uzanmakta ve özgün plan düzenine göre soyunmalık, ılıklik, sıcaklık, halvet, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Halvetler kare planlıdır. Daha önce yapılan çalışmalar kapsamında yapının soyunmalık mekânına ait iz bulunamamış olması, ölçek benzerliği ve daha erken dönemde işlevini yitirmiş olması, bu yapının da özel-tek hamam tipolojisine dahil olması sebepleri ile her iki yapının da erken dönem plan kurgularının benzerlik göstereceği düşünülmektedir.

Yapı kendi plansal özellikleri kapsamında değerlendirildiğinde, aralık mekânına dair “Anadolu’daki 12. ve 13. yüzyıl hamamlarında tonoz veya kubbe elemanı ile örtüldüğü, soyunma bölümünden soğukluğa, hela ve tıraşlık mekânlarına geçiş sağladığı, erken dönem hamamlarının en önemli özelliği olan bu mekânların zamanla küçüldüğü ve 16. yüzyılda yerini soğukluğa bıraktığı, ahşap kapı kullanımı ve kapı üzerinde (ılıklik tarafında) buhar ve ısı kontrolünü sağlamak için ‘buhar yaşmağı’ da denilen külahın bulunması” özelliklerinin tümü Barla Çarşnigir Paşa Hamamı’nda gözlemlenebilmiştir.

Çoğunlukla ılıklik bölümünde bulunan tuvalet / hela mekânları bazı hamamlarda yapıdan ayrı olarak inşa edilmiştir. Barla Çarşnigir Paşa Hamamı’nda da özel hamam olarak kullanıldığı dönemde hela mekânın dışarıda olduğu daha sonraki dönemde yapıya eklendiği düşünülmektedir. Yapıya dair ele alınan tüm verilerin birlikte değerlendirilmesiyle aralık, tıraşlık, ılıklik, sıcaklık, su deposu ve açık külhan alanının 1. dönem olarak kabul edilen plan kurgusunu oluşturduğu görüşüne ulaşılmıştır.

Yapının 2. döneminin 15-16. yüzyıllara tarihlendiği düşünülmektedir. Bu döneme ait alınan restitüsyon kararlarının en büyük verileri yapı üzerinde bulunan izlerdir. Aralık mekânının kuzeydoğu duvarındaki ikinci cidardan, hamamcı mekânının bu dönemde inşa edildiği anlaşılmaktadır. (Resim 17) 3. dönem eki olarak kabul edilen mekânların, çatı örtüsünün yerleştirilmesi için yükseltelen kuzeybatı cephe duvarı ve hamamcı mekânında toprak altında kalan bazı yapı elemanları, aralık mekânı giriş kapısı yanında bulunan iç mekân sıva izi (Resim 18) ve örülen yeni duvarda kullanılan malzemenin farklı olması (moloz taş yerine kaba yonu taş kullanımı) bu görüşü desteklemektedir.

Mevcut durumda hamamcı bölümünde bulunan, yapım sistemi diğer yığma duvarlardan farklı olan bağdadi sistemle inşa edilmiş kemer elemanı ve diğer duvarlardan daha ince bir ebatla eklenen tuvalet mekânı duvarı ve bu duvara açılan pencerenin dış mekâna açılması gerekliliği ele alınarak, küçük bir hamamcı ve soyunmalık mekânının eklenmesi ile küçük ölçekli soyunmalık mekânı olan bir hamam yapısı haline getirilmiş olduğu düşünülmüştür. Birsen Erat, “Aralık mekânına ilişkin doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülüdür. İki yuvarlak ışık gözü ile aydınlanan mekânın kuzeyi sivri kemerli nişle genişletilmiştir ve hela olarak değerlendirilmiştir” söylemi de bu kararı desteklemektedir.

Belirlenen 3. döneme ait mekânlarının 16-18. yüzyıllarda inşa edildiği düşünülmektedir. (Resim 17) Bu kararın destekleyici bilgilerini, öngörülerini ve çıkarımlarını şunlar oluşturmaktadır: 16. yüzyıldan itibaren “kapalı avlulu, soyunmalıklı” hamamların tarihlenmeye başlaması, kamuya açılan yapı için nüfusla orantılı olarak daha büyük bir soyunmalık mekânına ihtiyaç duyulmuş olabileceği, son dönem inşa edilen mekânların daha önceki yığma sistemli mekânlarla kurduğu yapısal ilişkinin zayıflığı, geç dönemde eklenen mekânların özelliklerinin 18. yüzyıl Barla sivil mimari örnekleri ile benzeşmesi ve külhan alanlarının geç dönemde kapalı mekân haline gelmiş olmasıdır.

Türk hamamlarında en büyük hacme sahip olan bölüm soyunmalıklıdır. Bu mekânın duvar kenarlarında 1-1,20 m yükseklikte taştan veya ahşaptan bir seki üstünde sedir dolaşır. Bu kısımlara mekânın bir-iki yerinden basamaklarla çıkılır. Bu sedirlerin altına ayakkabı ve nalınları koymak için 16. yüzyıldan itibaren küçük nişler yapılmıştır. Çarşnigir Hamamı’nda da belirtilen yüksekliklere yakın ve aynı malzemelerle inşa edilmiş oturma sekilerin bulunduğu bir soyunmalık mekânı mevcuttur. Söz konusu üretimin tarihi, diğer bölümlerden farklı bir malzeme ve teknikle üretilen mekânların yapının 3. dönemine tarihlendirilmesi için destekleyici bir bilgi olmuştur.

Önerilen Restorasyon Müdahaleleri

Önleyici ve sürekli bakımının sağlanabilmesi için Barla Çarşnigir Paşa Hamamı yapısının, tarihsel sürecine “hamam müzesi” işleviyle devam etmesine karar verilmiştir. Bu işlev; en az müdahale ile yapının özgün fiziksel özelliğini ve sürekliliğini korumasına, özgün işlevinden tamamen koparılmadan işlevin yapısal, mekânsal ve kurgusal özelliklerinin, kullanılan araç-gereçlerle

birlikte tanıtılması yoluyla aktarılmasına, dolayısı ile yapının kültürel sürekliliğinin devam etmesine katkı sağlayacaktır. Yaklaşık 700 yıllık olan yapının, nitelikli bir tarihî eser olarak taşıdığı tüm fiziksel özellikler; dönemlerini yansıtır nitelikteki plan kurgusu, taşıyıcı sistemi ve malzeme kullanımı ile “kendisinin de bir sergi elemanı olarak değerlendirilmesi” fikri de yeni işlev seçiminde etken olmuştur. Önerilen müze işlevinde dünyadaki günümüz modern müzecilik anlayışı olan “deneyimleme imkânı yaratmak” kavramı üzerine mekânsal kurgular düzenlemeye çalışılmıştır. Ziyaretçilerin hamam yapılarının ısınma sistemini açıkça görebilmeleri ana hedefler arasındadır.

Barla Çarşnigir Paşa Hamamı restorasyon projesi hazırlanırken çağdaş restorasyon kuramının gereklilikleri kabul edilmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda, yapının tüm ölçeklerde mümkün olan en özgün halinin açığa çıkarılması, en az müdahale ile onarılması ve çağdaş malzeme ve tekniklerin kullanılması sağlanmıştır. Açığa çıkarılan her özgün detayın, yeni işlevi güçlendireceği, yapının sosyo-kültürel ve mekânsal sürdürülebilirliğini ve sürekliliğini destekleyeceği bilinciyle işlev ve onarım kararları verilmiştir.

Plan Kurgusu Kapsamında Yapılması Önerilen Müdahaleler

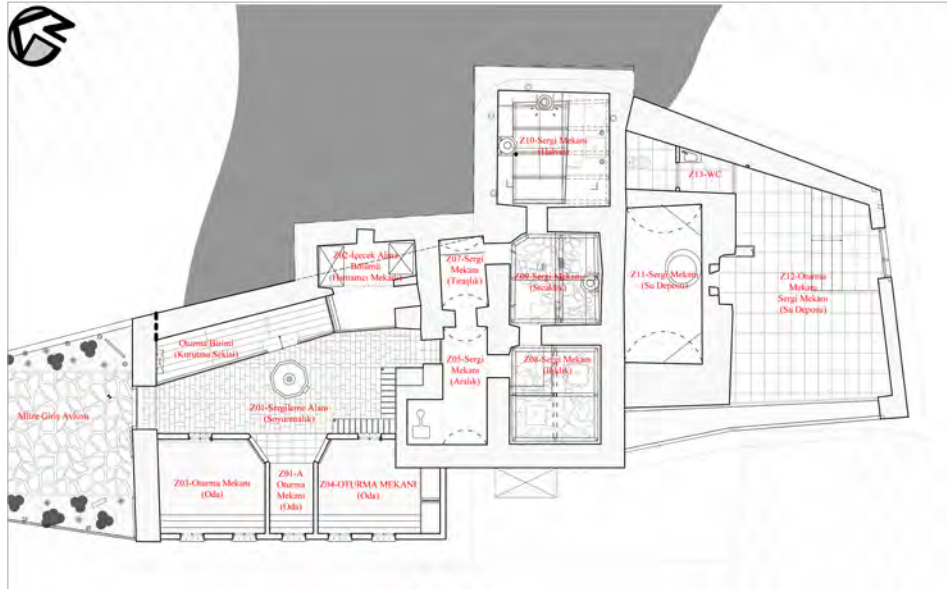
Yapının plan ölçeğindeki tüm önerileri 3. dönem restorasyon projesi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında hamam müzesi olarak yeniden işlevlendirilen yapının mevcut mekânları; ek yapı ya da yeni mekân eklenmeksizin, olduğu gibi, yeni işleve uyum sağlaması için gerekli en az müdahale ile yeni işlevlerine atanmıştır. (Tablo 1, Resim 19) Her mekân için sahip olduğu özellikler ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Soyunmalık mekânının sergileme alanı işlevinde kullanımının önerilmesinde en büyük neden mekânsal derinlik açısından uygun olmasıdır. (Resim 20) Özgün olan kurutma sekisi ve oturma/dinlenme elemanlarının da onarılarak tekrar kullanılabilmesi amacı ile “oturma/dinlenme imkânı karşılama birimi” olarak düşünülmüştür. Hamamcı mekânının içecek standına dönüştürülmesi bu mekânda yıkanma sonrasında yemek yeme/soğuk içecek tüketme alışkanlığına ilişkin bir hatırlatma sağlayacak, ziyaretçilere yapıda daha fazla zaman geçirme, yapıyı, hissettirdiklerini daha uzun süre ile deneyimleme şansını sunacaktır. Aralık bölümü olarak isimlendirilen üç mekân da sergi/teşhir birimi olarak değerlendirilecektir. Tıraşlık (Z07) bölümünde bulunan yüksek seki teşhir birimi yerleştirme olanağı sağlamıştır. Yapının bulunduğu çevreye göre oldukça erken döneme tarihlenen hela mekânı, yekpare taşı temizlenerek olduğu gibi bırakılarak sergilenmiştir.

Hamam yapısı sıcaklık bölümünün tüm mekânları (ılıklik, ana sıcaklık ve halvet mekânı) sergi alanı olarak kurgulanmıştır. Bu önerinin en kuvvetli sebebi; bu hacimlerde bulunan Bizans Dönemine ait devşirme malzemelerdir. Sütun başlıklarının oyulması ile elde edilmiş olan bu elemanların buldukları konumda sergilenmesi gerekmektedir. (Resim 22) Sekiler üzerindeki cam teşhir birimlerinde Barla Çarşnigir Paşa Hamamı'na ait bulunan eski eşyalar, yapı elemanları (alan çalışması sırasında bulunan kapı tokmağı, takunyalar, kandil, kapı kilidi

Mekân Adı	Yeni İşlevi	Eski İşlevi
Giriş avlusu	Giriş avlusu	Giriş avlusu
Z01	Sergileme alanı	Soyunmalık
Z01A	Oturma / dinlenme mekânı	Köşk
Z02	İçecek standı	Hamamcı mekânı
Z03-Z04	Oturma / dinlenme mekânı	Soyunmalık odaları
Z05	Sergileme mekânı	Aralık
Z07	Sergileme mekânı	Tuvalet ve tıraşlık mekânı
Z08	Sergileme mekânı	Ilıklık
Z09	Sergileme mekânı	Sıcaklık
Z10	Sergileme mekânı	Halvet
Z11	Sergileme mekânı	Su Deposu
Z12	Kıraathane ve okuma bölümü	Külhan
Z13	Tuvalet-lavabo	Külhan mekânı içerisinde

1. Hamam mekânlarının özgün ve yeni işlevleri



19. Restorasyon projesi planı



20. Soyunmalık mekânı restorasyonu sonrası

nemlik bölümü ve hamam ısıtma prensibi gereği birlikte çalışan mimari elemanların olduğu gibi muhafaza edilmesi ve bir sergi ögesi olarak kullanılmalıdır. Başta cehennemlik bölümünde olmak üzere, sergi mekânları, kurnalar, diğer eleman ve ürünlerin teşhiri için yeni işlevin gerektirdiği tüm aydınlatma detayları düşünülmüştür.

Restorasyon Projesi Öneri Cepheleri ve Onarım Sonrası

Barla kasabası yerleşimi eğimli bir araziye sahiptir. Yapılarının bu arazi üzerindeki konumlanması kasabaya özgü bir silüet meydana getirmiştir. Restorasyon projesi hazırlanırken, kent dokusunun kimlik ögesi olarak kabul edilebilecek olan bu özellik; cephe açıklıkları, malzemeleri ve yapının özgün gabarisini korumaya yönelik kaygı geliştirmiştir. Tüm cepheler özgün kurgu ve malzemelerine uygun olarak onarılmıştır. (Resim 23, 24) Mekânın girişinin algılanabilmesi ve üretilen ahşap kapı elemanlarının korunabilmesi için hamam ana girişinde ve külhan mekânı girişinde metal zincirlerle asılan temperli cam saçak tasarlanmış, ancak daha sonra bu elemanlar kurul önerisi ile ahşap çatıklı, tek eğimli, üzeri alaturka kiremit kaplı bir saçak elemanına dönüştürülmüştür.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Eğirdir'de yer alan Barla Çaşnigir Paşa Hamamı'nın restorasyon projesinin hazırlama sürecinde, özel hamam kullanımından kamusal kullanım niteliğine bürünmesi dolayısı ile farklı dönemlerde yeni mekân ekleri aldığı görülmüştür. Bu ekler hamamların plansal gelişim süreçleri, malzemeleri ve taşıyıcı sistemleri ile birlikte değerlendirildiğinde özgün kabul edilmiş ve yapı için 3 dönem restitüsyon projesi hazırlanmıştır. Yapının restorasyon projesi, farklı dönem özelliklerini içerir olması, muhdes mekân barındırmaması ve yeni işlevi karşılayabilecek mekânsal niteliğe sahip olması nedenleri ile 3. dönem restitüsyon projesi kapsamında hazırlanmıştır.

Yapı, plan kurgusu, mekânsal özellikleri, yapı elemanları, malzemeleri ve çalışma / ısıtma sistemi ile özgündür. Farklı dönem özelliklerini taşıması, hamam tipolojisine sağladığı katkı ve devşirme malzemeleri gibi kendine özel nitelikleri ele alındığında, yapının kendisi "sergilenmeye layık bir eser" olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle yapı, birincil teşhir ögesi kendisi olan bir hamam müzesine dönüştürülmüştür. Proje onayı sonrasında başlayan ve onarım bitene kadar geçen uygulanma sürecinde, onarım kararlarını etkileyebilecek olan yeni detay, malzeme ve yapı elemanlarının ortaya çıkma olasılığı ve projeye uygun onarımın yapılabilmesi adına şantiye düzenli olarak takip edilmiştir.

Bu projenin ve restorasyon çalışmalarının en önemli yanı; bölge ve çevresi için tarihî değer taşıyan bir yapının tekrar hayata döndürülmesi olmuştur. Mevcut durumda kullanılmayan yapı; yeni işlevi sayesinde yerleşimde aktif olan turizm rotasında yeni bir destinasyon



23. Kuzeybatı cephesi-restorasyon sonrası



23. Kuzeydoğu cephesi restorasyon sonrası

oluşturacaktır. Yapının yeni işlevinin hedeflerinden olan "geleneksel hamam yapılarının çalışma prensibinin gözlemlenebilmesi" amacıyla, çağdaş restorasyon kuramı çerçevesinde yapılan tüm müdahalelerin, turistik ziyaretlerin dışında, mimarlık camiası, farklı disiplinlerden olan akademisyenler ve birtakım eğitim kurumlarının da dikkatini çekebileceği düşünülmüştür. Müzeyi ziyaret eden kişilerin hamamların çalışma prensibi, kullanılan özel mimari elemanlar ve malzemelerini anlaması sağlanacaktır. Çok sayıda hamama sahip olan bölgede yapıların özgün işlevlerinde kullanılmasının tercih edilmesinden dolayı, hamam ısıtma sisteminin / prensibinin gözlemlenebildiği bir başka örnek mevcut değildir. Yeni işlevin, yapı kullanıcı sayısını artıracacağı, yapıyı daha bilinir kılacağı, terk edilmesini engelleyeceği, sürekli bakım onarım kapsamına alınmasını sağlayacağı planlanmış, bu durumun yapının fiziksel ve kültürel sürdürülebilirliğini sağlaması hedeflenmiştir. ❖

* Yapının bulunduğu yerleşime dair araştırmalar, literatür araştırmaları, yapı özelinde gerçekleştirilen alan çalışmaları ve laboratuvar (İstanbul Büyükşehir Belediyesi-KUDEB) test sonuçları göz önünde bulundurularak hazırlanan Barla Çaşnigir Paşa Hamamı Müzesi Projesi, 2018 yılında Antalya Mimarlar Odası tarafından düzenlenen "14. Batı Akdeniz Mimarlık Sergisi ve Ödülleri-2018" etkinliğinde "Proje Dalı" ödülüne layık bulunmuştur.

NOTLAR

1. Eyice, Semavi, 1960, "İznik'de 'Büyük Hamam' ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", **Tarih Dergisi**, cilt:11, sayı:15, İstanbul, s.108. Taşçıoğlu, Tülay, 1998, **Türk Hamamı**, Unilever - Duran Ofset, İstanbul.
2. Yılmazkaya, Orhan, 2002, **Türk Hamamı**, Çitimbik Yayınları, İstanbul.
3. Demirci, Doğan, 2015, "Isparta-Gönen'deki 'Eski Hamam' Üzerine Bir Değerlendirme", **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, cilt:2, sayı:3, ss.42-65.
4. Okan, Kenan, 1962, **Isparta'daki Tarihi Eserler**, Altıntuğ Matbaası, Isparta.
5. Doğan, Nermin Şaman, 2008, **Isparta'da Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimarisi**, Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Isparta.
6. Böke, Hasan; Akkurt, Sedat; İpekoğlu, Başak, 2004, "Tarihi Yapılarda Kullanılan Horasan Harcı ve Sivalarının Özellikleri", **Yapı**, sayı:269, ss.90-95.
7. Önge, Yılmaz, 1988, "Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar", **Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, cilt:1, İstanbul, s.409.
8. Demirdal, Mehmet, 2014, "İstanbul'da İşlev Değişikliğine Uğramış Mimar Sinan Hamamları: Ortaköy Hamamı Örneği", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi FBE, İstanbul, ss.11-51.
9. Asatekin, Gül, 1978, "The Eski Hamam in Ankara", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ FBE, Ankara.
10. Erat, Birsen, 1997, "Anadolu'da 14. Yüzyıl Türk Hamam Mimarisi", yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, ss.287-292.
11. Aru, Kemal Ahmet, 1949, **Türk Hamamları Ettüdü**, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Modern Mimarinin Korunması Üzerine: İzmir AKM

Ali Muzaffer Tunçağ

Eski İnşaat Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Kentlerin hızla büyüdüğü zamanlarda yaşıyoruz. İnsanlar yeni ufuklara açılırken deneyimlerinden kopmak, onları anılarından silmek istemiyorlar. Yakın geçmişte oynadığımız plastik oyuncakların müzelerde sergilendiğini görünce şaşırıyor, biraz da hayflanıyoruz. “Keşke çocukken oynadığımız o plastik ‘şeyleri’ saklasaydım, çöpe atmasaydım” diye geçiyor içimizden. Yakın geçmişimizde tanıdığımız binalar için de benzer bir durum söz konusu. İçinde yaşadığımız ya da önünden geçtiğimiz zamanın ruhunu yansıtan binaların bir toplumsal hazine gibi korunması, yüzlerce yıl öteden bize emanet kalan zenginlikler denli önemli değil mi? Bence önemli. Ancak büyüme hırsı, geçmiş emanetlerin kolayca harcanmasını, tüketilmesini de getirebiliyor.

Menderes döneminde büyük caddeler açmak uğruna İstanbul’da birçok tarihî emanetin tüketilmesi kente karanlık bir anı oldu. İzmir’de de başta Sarıkışla olmak üzere Kemeraltı’nda birçok emanet hoyratça yok edildi. Şimdilerde deprem bahane edilerek çağdaş mimari değerlerimiz yıkılmak isteniyor. Ulusal yarışmalarla elde edilmiş Valilik ve Büyükşehir Belediye binaları için yıkım ihaleleri hazırlanıyor ne yazık ki. Sıranın, 2000’li yılların başında aralarında benim de bulunduğum sanatseverlerin direnişiyle yıkılmaktan kurtulmuş olan Resim-Heykel Müzesi’ne geldiği söyleniyor. (Resim 1) 2018 yılında Büyükşehir Belediye Meclisi İmar Komisyonu’nda görev yaparken müzenin güçlendirilmesi konusunda bakanlık yetkilileriyle görüşmüştüm. Güçlendirme ihalesine çıkmak için yapıya sonradan eklenmiş bir bölümün ruhsatlarını arıyorlardı. Şimdi ne oldu da binanın yıkımı gündeme geldi? Çağdaş kentlerde resim-heykel müzeleri o kentin kalitesinin birer göstergesidir. İzmir’in bir değeri olan iki katlı binanın, içindeki zengin resim ve heykel koleksiyonunu korumasız bir yere taşınarak

deprem bahanesiyle yıkılmak istenmesi affedilmez bir girişim olur. İnşaat mühendisliği biliminin yönetmeliklere de geçmiş “güçlendirme” diye bir uygulaması var. Bu yöntemi denemeden, neden yıkıp yok ediyoruz?

İzmir kamuoyunun, geleceği hakkında tedirgin olduğu bir bina daha var Konak’ta: Ege Üniversitesi’ne bağlı Atatürk Kültür Merkezi. (Resim 2) Prof. Dr. Muhlis Türkmen ve İnal Göral’ın 70’li yılların başında Resim-Heykel Müzesi ile birlikte tasarladıkları binanın İzmir Emniyet Müdürlüğü için mimarisinde değişiklik yapılacağına ilişkin haberler tedirginlik yarattı. (Resim 3) Konak’ın neredeyse simgesi durumuna gelmiş yapının içinde 650 kişilik 2 konser salonu ve 340 kişilik bir küçük salon, EGEART gibi ulusal, hatta uluslararası sergilerin, etkinliklerin düzenlendiği hacimler bulunuyor. 30 Ekim 2021 tarihindeki Sisam Depremi sonrası valiliğin bazı birimleri de burada çalışmaya başlamıştı. Sanatseverler endişeli. Çünkü AKM’nin elden gitmesiyle kimi konserler yapılamayacak, İzmir’de sanatın bir kolu kesilecek. Ya tiyatrolara ne demeli? Özellikle İzmir dışından gelen tiyatro topluluklarının, koltuk sayısı nedeniyle tercih ettiği bir mekândır AKM.

Bundan 15 yıl kadar önce AKM yöneticileri İstanbul’a gidip engelliler için ve dekor taşıma amaçlarıyla dıştan bir asansör yapmak üzere binanın tasarım müelliflerinden mimar İnal Göral’dan olur almıştı. Şimdiyse kimseye sormadan binanın mimarisi değiştirilmek isteniyor. Mimarlar Odası başta olmak üzere meslek odalarının, İzmir Tiyatroları Derneği’nin başını çektiği sanatseverlerin, bazı İzmir milletvekillerinin güçlü karşı çıkışıyla bu değişikliğin önüne geçilecektir, eminim. Değerli olan geçmişe sahip çıkarak korumak ve yaşatmak mı yoksa yapı güvenliğini gerekçe göstererek yıkmak mı? Yıkarak yenileme anlayışı egemen olsaydı tüm çağdaş ülkelerin yönetmeliklerine giren “güçlendirme uygulamalarına” gerek olmazdı. Değil zamanımızın ruhunu yansıtan binalar, yüzyılları aşan yaşıyla hiçbir tarihî ve kültürel yapı korunamazdı. Bir inşaat mühendisi olarak güçlendirme yöntemi denenmeden, zamanının ruhunu yansıtan mimari yapıtların keyfi kararlarla yıkılmasına karşı durulması gereğine inanıyorum. ❖

* Yazı yayıma hazırlanırken Emniyet Müdürü, AKM’den vazgeçtiklerini açıkladı. Ancak kamuoyunun güçlü karşı duruşuyla kazanılmış bu ‘zafer’ geçici de olabilir.



1. Resim Heykel Müzesi ile Atatürk Kültür Merkezi

Askerî Mimari Mirasa Çatalca'dan Bakmak: Çakmak Hattı*

Melik Efeoğlu, Kemal Kutgün Eyüpgiller

Savunma yapıları insanlık tarihi kadar zengin bir birikime sahiptir. Tarihsel süreç içerisinde çeşitli tehlikelerden korunmak isteyen insan, içinde yaşadığı dönemin şartlarına uygun savunma yapıları inşa etmiştir. İnşa edilen ilk savunma yapılarından modern olanlara kadar teknik ve teknolojik gelişmeler, savunma yapılarının tasarımlarına yön vermiş ve farklı örneklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

İstanbul'un batısında yer alan ve yüz ölçümü açısından en büyük ilçesi olan Çatalca, farklı dönemlere ait savunma yapılarına sahip olması nedeniyle bu yapılardaki değişimi ve dönüşümü günümüze yansıtan önemli yerlerden biridir. Tarih boyunca İstanbul'un savunulmasında başat bir rol üstlenen Çatalca, 5. yüzyılda inşa edilmiş ve yaklaşık 500 yıl boyunca batıdan gelecek saldırıları engellemek amacıyla kullanılmış Anastasios surlarına, 19. yüzyılda inşa edilmiş Osmanlı tabyalarına ve İkinci Dünya Savaşı sürecinde inşa edilmiş askerî koruganlara sahiptir.

Bu çalışma kapsamında, 20. yüzyılda dünyanın birçok yerinde ve Çatalca'da inşa edilmiş betonarme savunma yapılarının tarihsel süreç içerisindeki yeri özetlenmeye çalışılmıştır. Bunun için, İkinci Dünya Savaşı önlemleri dâhilinde Büyükçekmece ve Terkos gölleri arasında 1940'ta yapımına başlanan savunma hattı ele alınmıştır. Yazılı kaynaklarda "Çakmak Hattı" olarak bilinen bu hattın inşa edilmesine neden olan tarihî olaylara, buradaki yapıların mimari özelliklerine, yapım tekniklerine ve malzemelerine çalışmada yer verilmiştir.

20. yüzyıl askerî mimari mirasının temsilcisi olan Çakmak Hattı, günümüzde farklı koruma sorunları ile karşı karşıyadır. Bu bağlamda, savunma hattındaki yapıların mimari ve tarihî değerlerini ön plana çıkarmak ve bozulmalarına yol açan nedenlere dikkat çekmek amaçlanmıştır. Çalışmanın ayrıca, günümüze kadar bütüncül ve kapsamlı koruma çalışmalarına konu olmayan bu savunma hattının korunmasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik farkındalığın artırılmasına katkı sunması umulmaktadır.

BİR SAVUNMA YAPISI TÜRÜ: KORUGANLAR

Gelişen savaş teknolojisi ve değişen taktikler tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan ve uzunca bir süre toplumların etkin savunma gücü olarak kullanılan surların, kalelerin, kulelerin ve hisarların kullanım alanını daraltarak yeni savunma yapılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 14. yüzyılda topçuluğun gelişmesi ve ateşli silahların kullanımının yaygınlaşması "müstahkem mevki" olarak bilinen savunma tekniğinin gelişmesine ve "tabyalı tahkimatlar"ın inşa edilmesine yol açmıştır.¹ 1900'lerin başında nitratlı patlayıcı, uçaksavar, tanksa-

uluslararası rekabetin ve toplumlar arası güç yarışının hızlandığı İkinci Dünya Savaşı sırasında dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi İstanbul Çatalca'da da savunma yapıları görülür. Yazar buradaki "Çakmak Hattı"nı ve özellikle askerî koruganları, mimari koruma potansiyelleri açısından ele alıyor.

var, roket ve havan topları üretilmeye başlanmış; askerî terminolojiye "konvansiyonel harp" ve "nükleer harp" kavramları girmiştir.² Teknolojik ve taktiksel gelişmeler 19. yüzyılın sonuna kadar aktif bir şekilde kullanılan tabyalı sistemlerin işlev dışı kalmasına ve ağır topçu atışlarına dayanabilecek yeni savunma yapılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yabancı kaynaklarda "casemate", "bunker" ya da "pill-box" olarak bilinen ve Türkçedeki karşılığı "korugan" olan bu yapılar, kalın betonarme duvarlara ve döşemelere sahip, cephelerinde çok az açıklığı bulunan, belirli bir süre içinde askerlerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde tasarlanmış, tekil betonarme savunma yapılarıdır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, tek ya da iki hacimli sığınaklar olarak inşa edilmeye başlanan bu savunma yapıları, 1940'ların sonuna kadar yüzlerce farklı plan tipinde üretilmiştir. Dönemin güçlü silahlarının entegre edilmesiyle koruganlar, savunmanın yanı sıra, devletlerin saldırı gücüne de dönüştürülmüştür. Monolitik betonarme hacimlerden oluşan bu yapılar, arazide açılan çukurlara demir donatılı kalıpların yerleştirilmesi ve beton dökülmesiyle inşa edilmiştir. Düşman birlikler tarafından fark edilmemek ve ateşli silahlara hedef olmamak için büyük bir bölümü toprak altında kalan yapıların atış yapmaya olanak sağlayan mazgalları bulunmakta ve girişleri dışında tüm cepheleri sağır duvarlardan oluşmaktadır. Yaklaşık 2 metre kalınlığında duvarlara ve döşemelere sahip bu savunma yapılarının, 220 milimetrelilik toplara ve 500 kilogramlık bombalara dayanabilecek güçte olması amaçlanmıştır.³

Birçok devlet, ortaya çıkan bu yeni savunma yapılarından binlercesini inşa ederek gelecek saldırılara karşı savunma hatları oluşturmuştur. Sovyetler Birliği 1927'de batıdan gelecek bir saldırı karşısında etkin savunma yapmak ve ona karşılık vermek için, ağır silah mevzilerinden ve makineli tüfek barınaklarından oluşan bir savunma hattını, Baltık Denizi ile Karadeniz arasında yaklaşık olarak 4500 km boyunca inşa etmiştir. Stalin hattı olarak bilinen bu hattın 320 km batısında da bir tampon bölge oluşturmak adına 1939'da Molotov hattını oluşturmuştur.⁴ Almanlar 1944'te Fransa'nın kuzeyin-

* Bu makale İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı'nda hazırlanmış olan "Çatalca Bölgesi Savunma Yapıları ve Koruma Sorunları" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Melik Efeoğlu
Arş. Gör.,
Adana Alparslan
Türkeş Bilim ve
Teknoloji Üniversitesi
Mimarlık Bölümü

Kemal Kutgün
Eyüpgiller
Prof. Dr.,
İstanbul Üniversitesi
Mimarlık Bölümü

de yaklaşık olarak 630 km uzunluğa ve 18 bin savunma yapısına sahip Siegfried savunma hattını inşa etmiştir. Yine Almanlar tarafından 1944'te inşa edilen Atlantik Duvarı savunma hattında da 4000'i büyük, 9300'ü topçu sığınağı olmak üzere toplam 15 bin savunma yapısı inşa edilmiştir.⁵ Bu savunma hatları dışında, Almanların Hindenburg (1916) ve Rhine (1944), Fransızların Maginot (1940) ve İngilizlerin Tunus'ta inşa ettiği Mareth (1943) hatları, yakın tarihlerde inşa edilmiş benzer yapılara sahip farklı savunma hatlarıdır. J. Lake, savunma hatlarını oluşturan ve 250'den fazla farklı tipe sahip bu yapıların doğru bir şekilde sınıflandırılmasının gerçek bir uzmanlık alanı olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu yapılar "kıyı savunması", "deniz ve liman savunması", "iç savunma ya da derinlemesine savunma", "havaalanları ve hava sahası savunması", "uçaksavar savunmaları" ve "altyapı sistemleri" olmak üzere altı kategoride değerlendirilebilir.⁶ (Resim 1-3)

ÇAKMAK HATTI, KISA TARİHÇESİ VE KONUMU

1 Eylül 1939'da Polonya'nın Almanya tarafından işgal edilmesi ve iki gün sonra İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş açması, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına ve neredeyse tüm dünya ülkelerinin bu savaşa dâhil olmasına neden olmuştur.⁷ Bu süreçte Türkiye dış politikasının ana hedefi, her ne pahasına olursa olsun ülkeyi savaştan uzak tutmak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünü korumak olmuştur.⁸

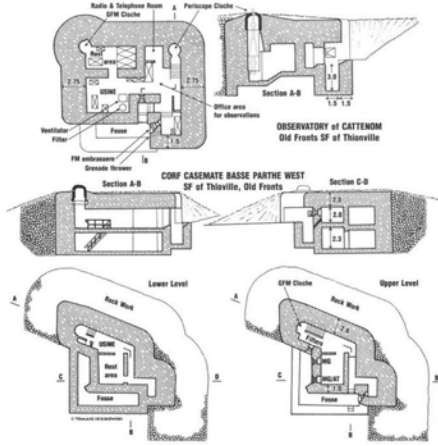
Türkiye Cumhuriyeti İkinci Dünya Savaşı'na girmemesi olmasına rağmen, dönemin hükümeti ülke güvenliği açısından problem oluşturacak gelişmelere karşı önlem

almış ve çeşitli uygulamalarda bulunmuştur. 1938 yılına kadar kadroları küçük olan ordu müfettişlikleri, ordu komutanlıklarına dönüştürülmüş ve ordudaki asker sayısı artırılmıştır. Ayrıca Birinci Ordu'ya bağlı İstanbul Boğazi, Çatalca ve Kırklareli; İkinci Ordu'ya bağlı Çanakkale, İzmir ve Bolayır ile Üçüncü Ordu'ya bağlı Erzurum ve Kars müstahkem mevkiileri güçlendirilmiştir.⁹ Dönemin hükümeti, İstanbul ve Trakya'nın boşaltılmasını, İstanbul'daki birçok kamu kuruluşu ile eğitim kurumlarının da farklı illere taşınmasını gündeme getirmiştir.¹⁰ Alınan önlemlere ek olarak yurdun stratejik açıdan önemli yerlerine yeni savunma yapıları inşa edilmiştir.

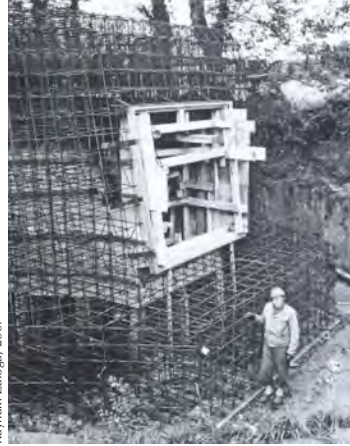
Çatalca'daki betonarme savunma yapıları da İkinci Dünya Savaşı öncesinde alınan tedbirler kapsamındadır. Batıdan gelecek olası saldırıları engellemek amacıyla, daha önce 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı ve 1912-13 Balkan Savaşları sırasında Büyükçekmece ve Terkos gölleri arasında oluşturulmuş "Çatalca savunma hattı"nın bulunduğu bölgede, dönemin silah teknolojisine uygun yeni bir savunma hattının inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. İnşa edilmeye başlanacak bu savunma hattı 3 Ekim 1939'da "Çakmak Hattı" olarak adlandırılmıştır.¹¹ Türkiye'nin yeterli sayıda zırhlı aracı ve hava desteği olmadığı için bu savunma hattı inşa edilirken ülkenin demir ve çimento olanaklarının neredeyse tamamına yakını kullanılmış ve çok sayıda işçi ve asker inşaatta çalışmıştır.¹² 9 Mart 1940 tarihli Cumhuriyet Arşivi belgesinde bu savunma hattı için 7.301.742 lira'nın ayrıldığı, ancak bu paranın tek seferde değil belirli aralıklarla ödeneceği, ilk ödemelerin de Nisan ayı içinde 2.301.742 lira olarak gerçekleştirileceği belirtilmiştir.¹³ Çatalca'da inşa edilecek savunma hattı için 22 Mayıs 1940'ta 70 kilometrelik yolun gizli pazarlıkla yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁴ Savunma hattının hızlı bir şekilde tamamlanması amacıyla Milli Müdafaa ve Maliye vekâletlerinin önerileri doğrultusunda inşaat işleri özel firmalara ve müteahhitlere ihale edilmiş, acemi askerlerin de bölgede çalıştırılmasına karar verilmiştir.¹⁵ 20 Temmuz 1940 tarihinde Milli Müdafaa Vekâleti'nin Maliye'ye havale ettiği yazıda üç inşaat şirketinin ve altı müteahhidin ismi geçmektedir.¹⁶ (Resim 4, 5)

Çatalca müstahkem mevkinin projesine ait 47 bin m³ demirli betonu içinde bulunduran 83 adet betonarme yapının on farklı tipe olması istenmiştir. Ayrıca bu yapılara ait 30 bin m³ "tank manı" (özel bariyer) ile hendekler için de 500 bin m³ toprak kazı işinin, Nafia Vekâletince tanınmış ve tavsiye edilmiş mühendis gruplarına verilmesi istenmiştir. Bu iş için 2,5 milyon liranın ayrılması, işleri yapacak teknik büronun giderlerinin Nafia Vekâletince, çalıştırılacak memur ve mühendislerin ücretlerinin ise Milli Müdafaa Vekâletince karşılanması için İcra Vekilleri Heyetinden karar alınmak istenmiştir.¹⁷ 23 Temmuz 1940 tarihli kararnamede ise belirtilen işlerin yapımı için isimleri verilen müteahhit ve inşaat şirketlerinden eksiltmeye gidilmek şartıyla İcra Vekilleri Heyetince karar çıkmış ve bu karar, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul edilmiştir.¹⁸ (Resim 6) Ayrıca Çatalca'da müteahhitlere yaptırılan savunma hattı inşaatı kapsamında arazi haritalarının hazırlanması, detay çizimlerinin yapılması, uygulama ve kontrol işlerinde çalıştırılmak üzere beş aylık yeni kadro, 10 Eylül 1940'ta Milli Müdafaa ve Maliye vekâletlerinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince kabul edilmiştir.¹⁹

Kaynak: Kaufmann, J., E., Kaufmann, H., W., 2006, *Fortress France, The Maginot Line and French Defenses in World War II*, Greenwood Publishing Group, London.



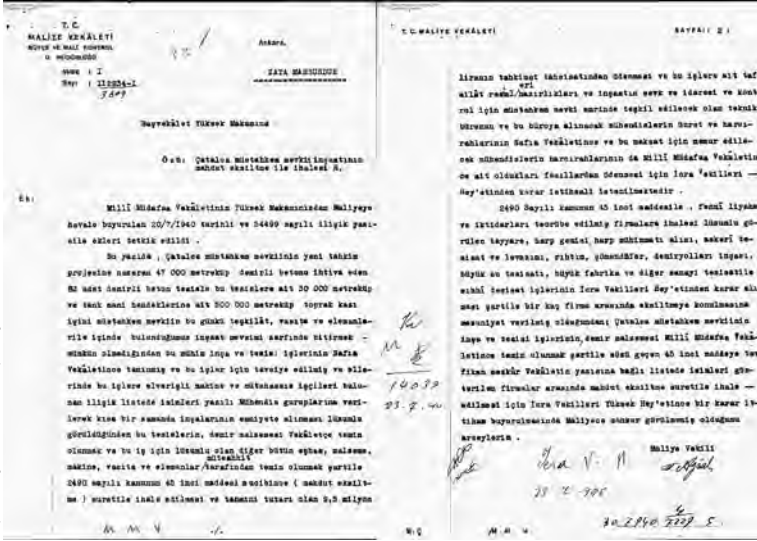
1. Maginot Hattı'na ait bir koruganın plan ve kesitleri



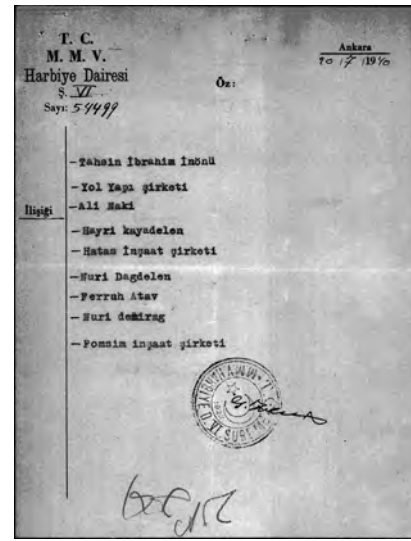
2. Atlantik Duvarı Savunma Hattı'nda inşa edilen bir korugan



3. Atlantik Duvarı'na ait bir korugan



4. 20 Temmuz 1940 tarihli resmî yazı



5. 20 Temmuz 1940 tarihli resmî yazının ek sayfası



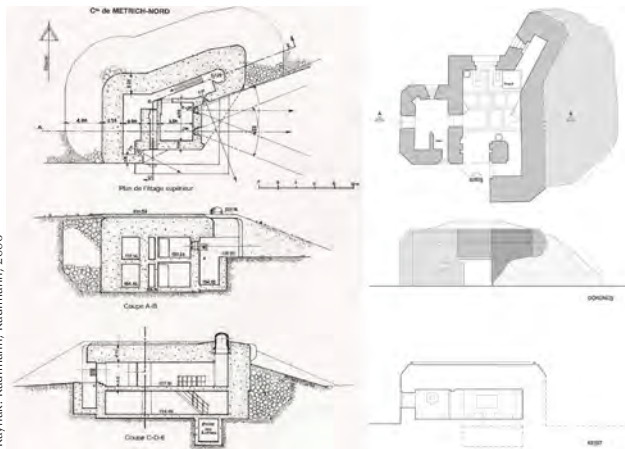
6. 23 Temmuz 1940 tarihli kararname

20 Temmuz 1940 tarihli resmî yazıda, savunma hattı için 83 betonarme yapının inşa edilmesinin kararlaştırıldığı ve bu kararın uygulamaya başlandığı anlaşılmaktadır. Ancak bölgede yapılan saha çalışmalarına ek olarak tarihî hava fotoğraflarından ve güncel uydu görüntülerinden elde edilen veriler ışığında, Büyükçekmece ve Terkos gölleri arasında 95 adet betonarme korugan tespit edilmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nün 21 Eylül 2018 tarihli raporunda da bölgede inşası devam eden yeni otoyol güzergahları üzerinde 63 koruganın kaldığı ve bu koruganlardan 59'unun kaldırıldığı yazılmaktadır.²⁰ Bu bilgiler sonucunda Çatalca bölgesinde, 1940 tarihli belgede belirtilen 83 yapıya ek olarak, süreç içinde daha fazla yapının inşa edildiği ve inşa edilen savunma yapısının 150'ye yakın olduğu anlaşılmaktadır.



7. Çakmak Hattı koruganları güzergahı

İkinci Dünya Savaşı önlemleri kapsamında oluşturulan Çakmak Hattı, tarih boyunca İstanbul'un savunulmasında stratejik öneme sahip bir bölgede inşa edilmiştir. Bölgenin Karadeniz ve Marmara Denizi'ne kıyısının bulunması ve İstanbul'a yakın bir mesafede olması, savaş dönemlerinde bölgedeki askerî birliklere lojistik desteğin sürekli ve hızlı bir şekilde sağlanmasını olanaklı kılmıştır. Olası saldırılarda kent savunmasının 65-70 km batıda başlaması kent merkezinin güvenliği açısından da önemlidir. Çakmak Hattı'nı oluşturan savunma yapıları günümüzde yerleşim alanlarının, tarım arazilerinin ve ormanlık alanların içinde kalmıştır. Yaklaşık 40 km uzunluğa sahip bu savunma hattı, Büyükçekmece Gölü'nün doğu kıyısından başlayarak kuzeyde Terkos Gölü'nün güney kıyısında sonlanır. Takip ettiği rotada kuzeye doğru sırasıyla Karaağaç, Bahşayış, Nakkaş, Örcünlü, Kestanelik, Çanakça, Dağyenice ve Yazlık mahallelerinden geçmektedir. (Resim 7)



8. (soldan sağa) Maginot Hattı'na ait bir korugan ve Çakmak Hattı'na ait bir korugan, 604 parsel, Kestanelik, Çatalca

MİMARİ ÖZELLİKLER, YAPIM TEKNİĞİ VE MALZEME

Çatalca'da 1940'da yapımına başlanan Çakmak Hattı, aynı dönemde dünyanın birçok şehrinde de inşa edilmiş savunma hatlarıyla benzer yapı gruplarından oluşmaktadır. Betonarme koruganlar, avcı çukurları, tüneller, gözetleme kuleleri, siperler ve zırhlı araçların geçişini engellemek amacıyla düzenlenmiş bariyerler;

tüm bunlar, dönemin karakteristik askerî yapı gruplarıdır. Bu askerî yapılar, yapım tekniğinden malzemesine, iç mekân özelliklerinden cephe biçimlenişine kadar birçok açıdan benzer özellikler taşımaktadır. (Resim 8)

İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli savaş / savunma araçlarına dönüşen bu yapıların oluşturduğu savunma hatları, çok fazla yapı malzemesinin ve finans kaynağı-



9. Çakmak Hattı koruganları



10. Çakmak Hattı korugan örneği



11. Çakmak Hattı iç mekânları



12. Çakmak Hattı'ndaki avcı çukurları



13. Çakmak Hattı'ndaki betonarme bariyerler

nin kullanılmasına neden olmuştur. En bilinen örneklerden olan ve 1930-35 yıllarında Fransa'nın kuzeydoğusunda Almanya, Lüksemburg ve Belçika sınırında inşa edilen Maginot hattı için 12 milyon m³ kazı işi, 100 km tünel, 450 km karayolu ve demiryolu yapılmış, 1,5 milyon m³ çimento ve 150 bin ton çelik kullanılmıştır. Tüm bu işler için 1929 yılı ülke bütçesinin neredeyse iki katı olan 5 milyar Frank harcanmıştır.²¹ Benzer şekilde, 1940'larda bu kez Nazi Almanyası tarafından inşa edilen Atlantik Duvarı savunma hattı için 17 milyon m³ çimento, 1,2 milyon ton çelik ve 3,7 milyar Alman Markı harcanmıştır.²²

Çatalca'daki savunma hattının yapımı için toplam 47 bin m³ betonarme yapının, 30 bin m³ bariyerin (tank mani) ve 500 bin m³ kazı işinin yapıldığını ve bu işler için 2,5 milyon liranın ayrıldığını tarihî resmî belgelerden öğrenmekteyiz. Ancak yapılan alan / saha çalışmalarına göre bölgede inşa edilmiş yapı sayısının, 1940 tarihli resmî belgelerde yazılan yapı sayısından yaklaşık olarak iki katı kadar fazla olması, yapılan işler için kullanılan yapı malzemesinin ve maliyetin de en az aynı oranda artmış olduğunu göstermektedir.

Savunma hattında bulunan yapılar üç temel yapı malzemesiyle, taş, çimento ve demirin kullanımıyla inşa edilmiştir. Bölgedeki koruganlarda, avcı çukurlarında ve bariyerlerde çimento ve demir; tünellerde ise bu malzemelere ek olarak düzgün kesme taşlar kullanılmıştır.

KORUGANLAR

Çatalca'daki koruganlar, çağdaşları gibi, cephelerinde çok az açıklığı bulunan, oldukça kalın duvar ve döşemelere sahip, kompakt betonarme yapılardır. Demir donatının ahşap kalıplara yerleştirilmesi ve betonun dökülmesiyle inşa edilen bu yapılar, temelden üst örtüsüne kadar bir bütün olarak tasarlanmışlardır. Arazi toprağında taban alanlarına göre açılmış çukurlara tek kütle olarak gömülü olduklarından, ek bir temel sistemine gerek kalmadan, doğrudan zemine otururlar. Düşman güçler tarafından görülmemek ve hedef olmamak amaçlandığından, yapıların zemin üstünde kalan kısımları da arazi toprağı ile örtülmüştür. Bu yapılar 1-1,5 metre kalınlığında perde duvarlara ve 1,5-2 metre kalınlığında döşemelere sahiptir. Girişlerin sağlandığı kapı boşlukları dışında, ateşli silahlar için kademelendirilmiş dikdörtgen açıklıklar ve mekândaki hava sirkülasyonunu sağlamak amacıyla 20-30 cm çapındaki dairesel delikler dışında, cephelerin tamamı sağırdır. 25-30 m²'lik iç mekânlara sahip koruganlar, iki katlı olarak inşa edilmiştir.

Giriş katında güçlü ateşli silahların yerleştirildiği betonarme ayaklar, askerî teçhizat boşlukları ve bir hela bulunmaktadır. Çalışma alanında yapılan tespitlerde koruganların alt katları su ya da çöp atıklarıyla dolu olduğundan içlerine girilememiştir. Aslan, alt katların depolama ve pis su tahliyesi için kullanıldığını, ayrıca bu katlarda bir hava temizleme ünitesinin olabileceğini aktarmaktadır.²³ Virilio, tamamen işlevsel nedenlerle tasarlanan betonarme koruganları, hayatta kalma makinesi olarak betimlemiştir.²⁴ (Resim 9-11)

AVCI ÇUKURLARI VE BARIYERLER

Betonarme koruganların yakın çevresinde ve genellikle batısında olacak şekilde konumlandırılmış avcı çukurları, sadece bir askerin içine girebileceği ve ateş edebileceği şekilde tasarlanmıştır. 1m²'lik bu çukurların tamamı betonarmedir ve neredeyse tamamı yere gömülüdür.

Tarihî resmî belgelerde "tank mani" olarak adlandırılan ve zırhlı araçların geçişini engellemek amacıyla tasarlanmış bariyerler, piramidal betonarme bloklardır. Yere gömülü olan ve zemin seviyesinden 1-1,2 metre yüksekliğe sahip bu betonarme blokların orta noktasında, dışarı taşmış demir "I" profilleri yer almaktadır. Avrupa'daki örneklerde "ejderha dişi" olarak bilinen bu bariyerler, birbirine paralel olacak şekilde, önemli geçiş güzergahları üzerinde bulunurlar. Çatalca'da da 0,64 m²'lik taban alanından yukarı doğru daralarak yükselen ve 40x40 cm boyutlarına ulaşan betonarme bloklar, birbirine paralel iki aks şeklinde düzenlenmişlerdir.²⁵ (Resim 12, 13)

TÜNELLER

Savunma hattının en önemli bileşenlerinden olan tüneller ise yer altında, koruganlar arasında geçişin sağlanması ve en önemlisi koruganlara mühimmat taşınması amacıyla tasarlanmıştır. Çatalca'nın Dağyenice Mahallesi'nde 426 numaralı parselde önce tek kol olarak başlayan, ardından üç kola ayrılan bir yeraltı tüneli bulunmaktadır.²⁶ 6 metre genişliğinde ve 10 metre yüksekliğindeki giriş mekânından sonra tünelinin esas girişine ulaşılmaktadır. 1,5 metre genişliğe ve 3 metre yüksekliğe sahip tünellerin duvarları betonarme, tavanı ise kesme taş beşik tonozdur. (Resim 14)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yapımı için çok fazla demir ve çimento kullanılarak, yüklü bütçeler ayrılan Çakmak Hattı, günümüzde farklı koruma sorunlarına sahip olsa da varlığını sürdüren ve savunma tarihimizde yeri olan önemli bir savunma hattıdır. İnşa edildiği dönemin askerî mimarisini ve savunma stratejisini temsil eden Çakmak Hattı aynı zamanda, endüstri devrimiyle başlayan sürecin, küresel ölçekte savunma yapıları üzerindeki etkisini de günümüze yansıtmaktadır. İkinci Dünya Savaşı önlemleri kapsamında inşa edilen bu savunma hattı, ülkemizin savaşa katılmamış olmasından dolayı aktif bir şekilde kullanılmamıştır. Ancak tehditlere karşı caydırıcı bir rol üstlenmesi ve potansiyel bir güç olması, bu hattın değerini artıran faktörlerdir. Büyük bir bölümünün günümüzde de varlığını sürdürmesinin en temel sebebi, yakın tarihe kadar bölgenin askerî yasak bölge olmasıdır. Ancak savunma hattındaki yapılar, çeşitli koruma sorunlarına bağlı olarak hızlı bir şekilde bozulmaya başlamıştır.

Yapıların bozulmalarına neden olan faktörleri iç ve dış nedenler olmak üzere iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Bölgede yapılan tespit çalışmalarında, yapıların birçoğunda betonun farklı zamanlarda dökülmüş olmasından dolayı soğuk derzlerin oluştuğu ve betonun içindeki agrega büyüklüklerinin çok farklı, yüzeylerinin ise pürüzsüz olduğu anlaşılmıştır. Bozulmaya yol açan bu iç nedenler süreç içerisinde, yapı yüzeylerinde derin çatlakların ve boşlukların oluşmasına yol açmıştır. Yağmur suyunun çatlaklar yoluyla yapının bünyesine girmesi demir donatıların korozyona uğramasını ve betonun parçalanmasını kolaylaştırmıştır. (Resim 15, 16)

Bozulmalara yol açan çeşitli dış nedenler de mevcuttur. Yapıların terk edilmesi ve sonrasında bakım ve onarımlarının yapılmaması yapılarındaki bozulma hızını artırmıştır. Kaderine terk edilen savunma yapılarının uzun süre doğal etkenlere (yağmur, kar, şiddetli rüzgar vb) doğrudan maruz kalması, bu yapıların ana yapı elemanlarında ve bağlayıcı malzemelerinde aşınmalara, kopmalara ve parçalanmalara yol açmıştır. Çakmak Hattı yapılarının sayıca az bir kısmı günümüzde yasal olarak koruma altına alınmıştır.²⁷ İlgili koruma kurulu tarafından tescillenerek koruma altına alınmış olmalarına rağmen, bölgede devam eden "Kuzey Marmara Otoyolu Projesi" ve Üçüncü Havalimanı bağlantı yolları inşaatı ile yapılması planlanan "Kanal İstanbul Projesi" gibi büyük ölçekli bayındırlık faaliyetleri, savunma yapılarını tehdit eden bir koruma sorunudur. Ayrıca bölgedeki yapıların bozulmalarına yol açan bir başka koruma sorunu da kötü kullanım ve uygun olmayan müdahalelerdir. Alan çalışmaları sırasında koruganlara ait metal kapıların uygun olmayan yöntemlerle söküldüğü, birçoğunun ahır olarak kullanıldığı ya da içlerinde ateş yakıldığı tespit edilmiştir. Bozulmaya etki eden nedenlere kalıcı çözümler bulunamazsa bu askerî mimari mirası temsil eden yapıların sayısında yakın gelecekte ciddi bir azalma olması kaçınılmazdır.

Savaş sonrası dönemde özgün işlevlerini kaybeden bu yapılar, günümüzde farklı amaçlar için uygun işlevler kazandırılarak yeniden kullanılabilirler. Dönemin politik yapısını sembolize eden bir anıta, müzeye, kısa süreli konaklamalar için düzenlenmiş bir mekâna dönüştürülerek veya bulunduğu yerin ihtiyaçları doğrultusunda işlevlendirilerek kent ya da peyzaj alanla-



14. Çakmak Hattı tünelleri



15. İç nedenlere bağlı bozulmalar, uygun olmayan malzeme kullanımı ve işçilik



16. Dış nedenlere bağlı bozulmalar, odunsu bitkiler, bayındırlık etkileri ve uygun olmayan müdahaleler



17. Schoenenbourg savaş bloğuna ait görseller



18. Bunker 599



rında varlıklarını devam ettirebilirler. Fransa'daki Maginot hattına ait Fermont, Hackenberg, Schoenenbourg, Sait-Roch ve Saite-Agnes koruganları günümüzde hem eğitim amacıyla hem de yılın belirli dönemlerinde ziyaret edilebilen bir müze olarak kullanılmaktadır.²⁸ Hollanda'nın Gelderland kentinde "Bunker 599" ismiyle tanınan korugan bölgenin önemli anıtlarından birine, Vuren kasabasındaki korugan ise günümüzde küçük bir konaklama birimine dönüştürülmüştür. (Resim 17-19) İkinci Dünya Savaşı dönemine ait betonarme savunma yapılarının yeniden kullanımlarına yönelik uluslararası koruma otoritelerince de kabul görmüş benzer koruma uygulama örneklerinin sayısı çoğaltılabilir.

Çakmak Hattı, ülkemizdeki İkinci Dünya Savaşı savunma yapılarının yeniden işlevlendirilmesi amacıyla ele alınabilecek ender örneklerden biridir. Bu bağlamda, seçmeci bir yaklaşımdan uzak, bütüncül koruma yaklaşımıyla, bölgenin ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak, betonarme savunma yapılarının korunmalarına yönelik uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. ❖

** Görseller aksi belirtilmedikçe yazara aittir.

NOTLAR

1. Parker, Geoffrey, 2014, **Cambridge Savaş Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.7; Lendy, Auguste Frédéric, 1862, **Treatise on Fortification or Lectures Delibered to Officers Reading for The Staff**, W. Mitchell, Military Bookseller 39, Charing Cross, Londra, s.490.
2. Erendil, Muzaffer, 1994, **İkinci Dünya Harbi'nden Sonra Oluşan Sistemlerin Taktik ve Stratejiye Etkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
3. Zaloga, J., Steven, 2011, **Defense Of The Rhine 1944-45**, Osprey Publishing, Oxford, UK.
4. Short, Neil, 2008, **The Stalin And Molotov Lines, Soviet Western Defences**

5. Virilio, Paul, 1994, **Bunker Archeology**, Princeton Architectural Press, New York, s.62.
6. Lake, Jeremy, 2003, **Twentieth-Century Military Sites, Current Approaches To Their Recording And Conservation**, English Heritage Publishing Department, Wiltshire.
7. Hart, Basil, Liddell, 2009, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
8. Weisband, Edward, 2000, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul.
9. Tekeli, İlhan; İlkin, Selim, 2014, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, İletişim Yayınları, İstanbul, s.403.
10. Çetin, Sabit, 2013, "İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'nın Tahliye Edilmesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:52, Ankara, ss.771-802.
11. BCA, Kutu No:88, Gömlek:97, Sıra:6, Miladi: 03.10.1939
12. Tekeli, İlkin, 2014, ss.402-406.
13. BCA, Kutu No:90, Gömlek:23, Sıra:2, Miladi: 09.03.1940
14. BCA, Kutu No:91, Gömlek:48, Sıra:10, Miladi: 22.05.1940
15. BCA, Kutu No:91, Gömlek:61, Sıra:4, Miladi: 24.06.1940
16. BCA, Kutu No:92, Gömlek:73, Sıra:19, Miladi: 23.07.1940
17. BCA, Kutu No:92, Gömlek:73, Sıra:19, Miladi: 23.07.1940
18. BCA, Kutu No:92, Gömlek:73, Sıra:19, Miladi: 23.07.1940
19. BCA, Kutu No:92, Gömlek:86, Sıra:3, Miladi: 10.09.1940
20. Sayı No: 92207046-160.02.01-E.800464; Konu: Kuzey Marmara Otoyol Projesi.
21. Allcorn, William, 2003, **The Maginot Line 1928-45**, Osprey Publishing, Oxford, UK.
22. Zaloga, Steven J., 2007, **The Atlantic Wall (1) France**, Osprey Publishing, Oxford, UK.
23. Aslan, Deniz, 2004, "Özellikle Büyükçekmece Koruganları", **Betonart**, Sayı:4, s.55.
24. Virilio, 1994, s.61.
25. Günümüzde, İzzettin Mahallesi'nin 130, Kestanelik Mahallesi'nin 445, Çanakça Mahallesi'nin 198, Yazlık Mahallesi'nin 93 ve 559 no.lu parsellerinde betonarme bariyerler (tank mani hattı ve siperler) tespit edilmiştir.
26. Bu tünelin Dağyenice Mahallesi 432 ve 421 parseldeki üç koruganla bağlantısının olduğu düşünülmektedir.
27. İstanbul I Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun almış olduğu, 13.08.2015/1479, 23.06.2016/1938, 10.11.2016/2115, 29.12.2016/2193, 09.02.2017/2272, 02.03.2017/2310, 09.03.2017/2332 ve 22.02.2018/3208-1 tarihli ve numaralı kararlarla tescillenmiş yapılar
28. Allcorn, 2003, ss.60-61

Kaynak: "b-ild converts an old concrete bunker into a holiday home" <https://www.designboom.com/architecture/b-ild-holiday-home-in-a-bunker-12-22-2014/> [Erişim: 10.03.2021]



19. Konaklama birimi olarak bir korugan



Korun(a)mayan Kolektif Hafıza ve Kaybedilen Bir Yapıdan Daha Fazlası: Antalya Talya Otel

İkbal Erbaş

Günümüzde modern mimarlık örneklerinin korunması, üzerinde çokça tartışılan bir konu olsa da yerel otoritelerce ve kimi yapı sahiplerince bu yapıların kent ve kentli için önemi, kentsel hafızadaki yeri çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Kamuoyunun ve sivil toplum kuruluşlarının tüm çabalarına rağmen yıkılmaktan alıkonulamayan bu yapılara her geçen gün bir yenisi eklenmektedir.

Kapandığı 2013 yılından beri hukuki gerekçelerle yıkılmamış (!) olan Talya Otel, 2021 yılı Nisan ayı itibarıyla kendisini bekleyen sonla yüzleşti. Turizm şehri olan Antalya'nın ilk "beş yıldızlı oteli" olma özelliğini taşıyan ve kent için gerek modern mimarlık geçmişi gerekse turizm tarihi açısından önemli bir değere sahip olan yapı, yerine yenisi yapılmak üzere (!) yıkıldı. Tıpkı İstanbul Atatürk Kültür Merkezi gibi Talya Otel de bir kentin belleğinden sessizce silinen ne ilk yapı olmuştur ne de son yapı olacaktır. Bu yıkımın ardından kaybedenin kim ya da kimler olduğunun, kaybedilenin yalnızca bir yapı mı yoksa daha fazlası mı olduğunun tartışılması önem kazanmaktadır. Talya Otel kent hafızasındaki yeriyse geçmişin izlerini taşıırken yapının yıkımı, taşıdığı izlerin silinmesine ve gelecek nesillere aktarılmasına engel olmuştur.

ANTALYA'NIN KENTSEL GELİŞİMİ VE TALYA OTELI

Erken Cumhuriyet döneminde kentin mimari ortamının şekillenmesinde tarımsal yaşam tarzından gelen yerel gelenek etkili olurken¹ takip eden yıllara oranla 1950'li yıllarda oldukça az bir nüfusa sahip olan Antalya, Kaleiçi bölgesi etrafında şekillenen bir yapılaşmayla 1960'larda gelişmeye başlamıştır. 1970'lerde ise artan nüfus oranı ile tarım ve ticarete dayalı ekonominin getirisindeki yetersizlik, kent halkının farklı iş alanlarına yönelmesine neden olmuştur. Bu yönelimin ilk rotasını turizm sektörü oluşturmaktadır. Gerek Antalya kenti ölçeğinde alınan kararlar gerekse Türkiye genelinde uygulanan turizm politikaları Antalya'nın bir turizm kenti olarak şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Antalya'da en etkili kimlik dönüşümü, devletin turizm geliştirme planlarının ardından 1960'lı yıllardan sonra yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde uygulanan turizm politikasının temel amacı bölgede modern bir turizm merkezi oluşturmaktır. Bunun sonucunda kentsel çevrenin kullanımında yerel uygulamalar değişmiş ve kentin şekillenmesinde turizm potansiyeli temel belirleyici haline gelmiştir.²

O dönemlerde turizm faaliyetlerini önemli ölçüde şekillendiren, yerel ve ulusal politikalar olmuştur:³ 1953 Turizm Endüstrisi Teşvik Yasası, 1960 yılında yapılan 5 Yıllık Kalkınma Planı'nda "turizm" kavramına geniş ölçüde yer verilmesi ve bu konuda özel sektör yatırımcılarının teşvik edilmesi bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca 1969 Bakanlar Kurulu kararıyla Antalya-Çanakkale arasında-

1960'lı yıllardan sonra bir turizm şehri olan Antalya'nın ilk "beş yıldızlı oteli", Erözü ve Loebermann'ın projelendirmesiyle Antalya Otel adıyla açılır. Daha sonra Talya Otel adını alan bu yapı, kapandığı 2013 yılından 2021 Nisan ayına kadar yıkımı bekler. Yazar bu taze kaybı ve modern mimarlık mirası meselesini, kolektif hafıza ve kent belleği açılarından değerlendiriyor.

ki kıyı şeridinde kıyıda 3 km kadar içeriye doğru olan kısmın "Turizm Gelişme Bölgesi" olarak ilan edilmesi, 1973'te Turizm Bakanlığı tarafından İskandinavya Planlama ve Geliştirme Örgütü'ne (SPDA) Antalya'nın "master" planlarının hazırlanması ve aynı yıl Antalya Turizm Nazım Planı'nın tamamlanması bu kapsamda değerlendirilebilir. 1975 Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi, Side Turizm Gelişim Projesi ve Kaleiçi - Yat Limanı Düzenlenmesi Projesi olmak üzere Antalya'nın turizm odaklı gelişmesine önemli katkı sağlayan 3 önemli projenin uygulanması da bu politikaların ürünüdür. Başlangıçta küçük ölçekli bir sahil şehri olan Antalya bu gelişmelerle birlikte yüzünü, turizm anlayışının yerli turistlerle sınırlı olduğu küçük ölçekli pansiyon ve motellerden, yabancı turiste hizmet veren ve döviz girdisi sağlayan daha büyük otel işletmelerine dönmüştür.

Tam da bu gelişmelere paralel olarak Antalya'nın ilk beş yıldızlı oteli 1970 yılında Metin Erözü ve Harald Loebermann tarafından projelendirilmeye başlanmış, 17 Kasım 1975 tarihinde Antalya Otel adı altında işletmeye açılmıştır. (Resim 1) Turizm alanında yabancı sermayenin de kullanıldığı ilk turizm yapılarından biri olan otel, TATAŞ Türk-Alman Turizm A.Ş. tarafından gerçekleştirilen yatırımla 20.000 m² inşaat alanı üzerine inşa edil-

İkbal Erbaş
Doç. Dr., Akdeniz
Üniversitesi
Mimarlık Bölümü

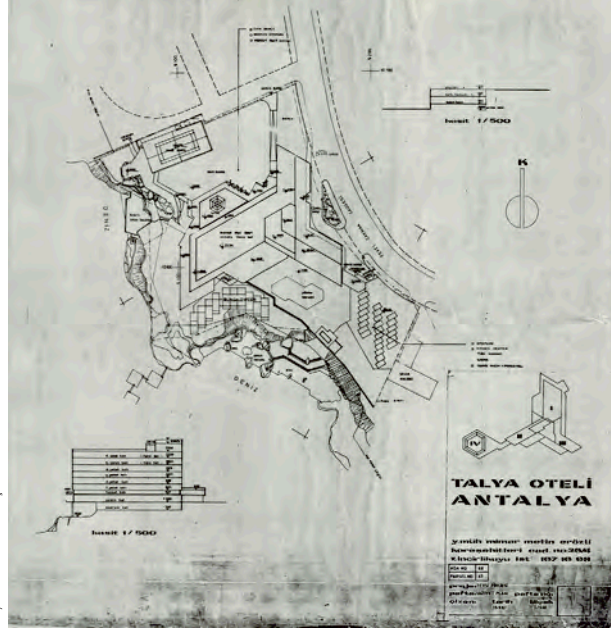


1. Talya Otel, 1980'li yıllar

miştir.⁴ Açılışından 2 yıl sonra Talya Oteli adı altında hizmete devam etmiştir.

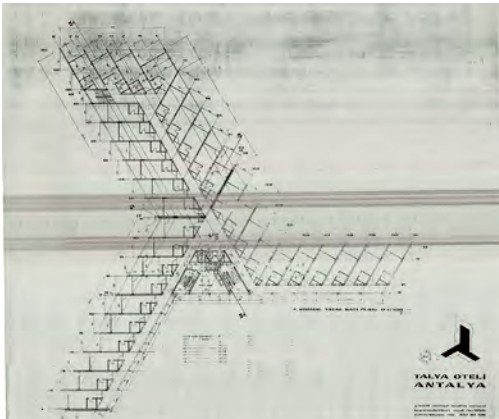
Cumhuriyetin ilanıyla birlikte ülke genelinde kalkınma ve ilerleme atağının bir gereği olarak inşa edilecek yeni yapılarla kentlerin, çağdaşlığın ve yeniliklerin göstergesi olacak biçimde şekillenmesi hedeflenmiştir. Bu yaklaşım Anadolu'daki diğer kentlerde olduğu gibi Antalya'da da kendini göstermiştir.⁵ 70'lerde Antalya'da apartman kültürünün yaygınlaştığı bölge olan Işıklar Caddesi'nin batısında kalan yapı, yanındaki Şehir Kulübü'nün adını aldığı Kulüp Caddesi üzerinde yer almaktadır. Işıklar Caddesi, Kaleiçi ve çeperini Akdeniz'le buluşturan bir aksla Antalya kent merkezinin güneye doğru uzanmasını sağlamıştır. Talya Oteli'nin inşasından sonra bu bölgenin gelişimi de hız kazanmıştır. Bir ana gövde ve iki kattan oluşan yapı, yönünü Beydağları'na ve Akdeniz'e dönmüştür.⁶ Yapı, holding kurucusu Vehbi Koç'un 1996 yılında bu otelde vefat etmesi nedeniyle Koç grubu için de büyük bir öneme sahiptir. Vehbi Koç'un vefat ettiği 609 numaralı oda daha sonra hizmete kapatılmıştır.

1976 yılında otelin deniz cephesine bakan bölümünde mevcut yemek salonunu genişletmek, toplantı ve kongrelerin yapılabilmesine imkan tanımak amacıyla Abdurrahman Hancı, Yalçın Çıkınoğlu ve Yüksel Karapınar tarafından tasarlanan restoran ve toplantı salonu yapıya



Kaynak: Cem Erözü arşivinden

2. Tevsi projede yer alan vaziyet planı



Kaynak: Cem Erözü arşivinden

3. Tevsi projede yer alan yatak kat planı



Kaynak: Barış Erayşkin arşivinden

4. Yapının arkasında kalan Kulüp Caddesi, 1978



Kaynak: Barış Erayşkin arşivinden

5. Yapının yanında bulunan Şehir Kulübü, 1978

ilave edilmiştir. 1987 yılında Metin Erözü tarafından yapı tekrar projelendirilmiş ve iki yatak katı ilavesi yapılmak suretiyle otel kapasitesi artırılarak diğer mekânlarda da esaslı bir tadilat gerçekleştirilmiştir. (Resim 2, 3)

Yapı, modern mimarlık döneminin yalın çizgilerini üzerinde taşımaktadır. İki farklı yöne konumlandırılan yatak katları Akdeniz'i farklı perspektiflerde görür nitelikte tasarlanmıştır. Diğer taraftan, yatak katları Kulüp Caddesi'ne tamamen sırtını dönmüştür. (Resim 4, 5) Yakın dönemlerde inşa edilen diğer şehir içi otellerin aksine (The Marmara Taksim, Ceylan Intercontinental gibi) sahip olduğu konum itibarıyla yatayda büyüyen bir plan şemasına sahiptir. Bir bant halinde cephede yatay sürekliliği sağlayan balkon parapetleri yapının yataydaki hatlarını daha da belirginleştirmektedir. Rasyonel bir tasarımla sadeliği ön planda tutan yapı, bu anlayışın izlerini sade rengiyle de belli etmektedir. Balamir'e göre bu dönemde turizm sektöründeki planlı gelişmelerle birlikte artan otel ve tatil köyleri, mimarlar için yeni bir deneyim alanı olmuştur.⁷ Bu bağlamda Talya Oteli hem şehir içindeki denize doğrudan ulaşılabilen konumu, hem de yatayda gelişen kurgusuyla dönemi içinde beş yıldızlı otel olarak ara bir tipolojinin özgün örneğini oluşturmaktadır.

İnşa edildiği dönem açısından Talya Oteli'nin projelendirilmesini, turizm alanında Antalya ölçeğindeki hızlı gelişmelere verilen ilk cevap olarak değerlendirmek mümkündür. Özellikle Antalya'nın "turizm gelişme alanı" olarak ilan edilmiş olması, bölgedeki içe dönük naif turizm anlayışının geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Dışa açık yeni turizm anlayışına uygun olarak ve beş yıldızlı otel gerekliliği nedeniyle sahip olduğu mekânlarla yapı kısa sürede ilgi odağı haline gelmiş ve kendisinden sonra inşa edilecek bu tür turizm tesislerine de olumlu bir örnek teşkil etmiştir. Kapan ve Timor bu dönemi Antalya turizmi için "temel atma dönemi" olarak tanımlamaktadır.⁸ Talya Oteli, Antalya turizminin gelişimine ve dışa açılmasına katkı sağlayan ilk temsilcilerden olması nedeniyle oldukça önemli bir konuma sahiptir.

KOLEKTİF KENT HAFIZASI VE YIK - YENİSİNİ YAP İLİŞKİSİ

21. yüzyıla birlikte gelişen teknoloji ve ihtiyaçlar, toplumları üreten olmaktan uzaklaştırmış, daha çok tüketen ama tükettiğini yerine koy(a)mayan nesiller yaratmıştır. Bu gelişme kendini kentin yeni düzeninde de göstermiştir. Kentsel dönüşüm kavramının gelişimiyle birlikte

eski konut dokuları, mahalle-sokak, sokak-konut ilişkileri yerini rant kaygısıyla şekillenen yüksek katlı yapılara bırakmıştır. Kimileri tarafından “kent yenilenen yüzü” olarak adlandırılan bu değişim ve dönüşüm, aslında çoğu zaman mevcut dokunun silinerek yerine yeni bir yüzün yapılandırılmasından ibaret olmuştur.

Bu süreçte temelinde yıkılan sadece bir yapı ya da yapı grubu olarak görülse de aslında kaybedilenler, bir kent ve o kentin sahibi olan kentli için çok daha fazlasını içermektedir. Yapının geçmişten günümüze taşıdığı sosyo-kültürel izler ile kentsel hafızayı ayakta tutan yaşanmışlıklar, o yapıyla birlikte yıkılan ama bu yıkım sonrasında yeniden inşa edilemeyen, yerine konulamayan değerlerdir.

Talya Otelı de Antalya’da kentsel hafızada önemli bir yere sahip ancak bu yerini koruyamamış bir yapı olarak 2021 yılı Nisan ayında, taşıdığı izlerle birlikte kaybedilmiştir. 2013 yılından bugüne kapalı olan otel, hakkında yürütülen davaların sonuçlandırılmasının ardından karar alınarak yıkılmıştır. (Resim 6) Beş yıldızlı bir otel olmanın ötesinde bu yapının ayakta tutulmasını gerekli kılan en önemli değer aslında Antalyalılarda bıraktığı izdir. Bunun gibi izler, kolektif kent hafızasını oluşturmaktadır. (Resim 7)

Kolektif hafıza, sahip olunan inanışların, bilgilerin, sosyal yaşanmışlıkların sürekli olarak güncellenmesidir. Bu hafıza dışardan (kolektiften) bireye doğru yapılan çeşitli hatırlatmaların anılara form kazandırması yoluyla ayakta kalır. Sosyal çerçeve, dil, zaman ve mekân da bu sürecin bir parçasıdır. Diğer taraftan, toplumları tanımlayan ortak kolektif bir kimliğin oluşturulması için kolektif hafızanın ayakta tutulması zorunludur. Kolektif hafızayı bireysel hafızaların toplamı olarak tanımlamak mümkün değildir. Kolektif hafıza birbirlerini besleyen ve belirleyen hafıza biçimleridir.⁹ Dolayısıyla kolektif hafıza ait olduğu toplum için ortak bir değere sahiptir ve bireysel deneyimlere dayanan bir hafıza olmadığı için bu değerini kuşaktan kuşağa aktarılması da mümkündür.

Maurice Halbwachs 1925 yılında yazdığı Les Cadres Sociaux de la Mémoire (Hafızanın Sosyal Çerçevesi) isimli kitabında “kolektif hafıza” terimine farklı bir bakış açısı getirmiştir. Onun bakış açısına göre geçmiş, bireysel bellekte korunamaz; ancak “parçalar” orada varlığını sürdürür ki onlar da tam olarak tek başlarına hatıraları tanımlayamaz. Geçmişte yaşananları gerçek anı yapan şey, kolektif temsillerdir. Kolektif hafıza, bilinçli birey tarafından geçmişin tutarlı bir görüntüsünü yeniden oluşturmak için kullanılan “araçlardan” oluşur.¹⁰ Halbwachs ayrıca hafızanın hiçbir şekilde tüm geçmiş deneyimlerin deposu olmadığını savunmuştur. Ona göre zamanla anılar, genelleştirilmiş “imgeler” haline gelir ve bu tür imgelerin korunmaları için sosyal bir bağlam gerekir. Bu anlamda anılar, bireylerin mülkiyeti olduğu kadar, kamuya açık olan sembollerin, anlatıların ve bunları depolamak ve iletmek için kullanılan sosyal araçların da ürünleridir.¹¹

Halbwachs’a göre bir grubun özel doğası ve kolektif hafızasını şekillendiren, kolektif deneyimdir.¹² Grubun yaşadığı deneyimin kendine has yapısı, paylaşılan bir hafıza ve kimlik yaratır. Böylece her grubun kendi ko-



Kaynak: Yazarm arşivinden

6. Nisan 2021 yıkım çalışmaları



Kaynak: Barış Erşkin arşivinden

7. Talya Otel önü, 1984, henüz kat ilavesi yapılmamış

lektif hafızası oluşur ve bu kolektif hafıza, diğer grupların kolektif hafızasından farklıdır.¹³ Kent ölçeğinde değerlendirildiğinde her kentin sahip olduğu kolektif hafızanın biricikliğini ve kendine özgü yapısını bu anlayışla açıklamak mümkündür. Bu bakış açılarından ki kentin sahipleri ile kentin yabancısının zihninde o kente ait imgeler farklı farklı tezahür eder. Eski kent merkezinin daracık sokaklarından ulaşılan kentin ilk sineması ya da sokak fırını o kentli için “eski” bir sinemadan ya da fırından çok daha fazlasıdır. Onları kıymetli yapan, kolektif hafızadaki yerleridir.

Russell’in aktardığına göre Halbwachs,¹⁴ tarih ya da “geçmişin soyut bilgisi” olarak adlandırdığı önemli olaylara ait tarihlerin bir listesini bilmek ile bellek adını verdiği geçmiş deneyimin yeniden inşası arasında bir ayrım yapar.¹⁵ Bu tanıma göre kolektif hafıza, grubun kendi geçmiş deneyimlerinin ürünü olduğu için belirli bir gruba yakından bağlıdır. Halbwachs’ın geçmişteki deneyime odaklanması ve grup kimliğinin bir parçası olarak kolektif hafızayı tanımlaması ilişkilidir. Çünkü kişisel kimlik bu tür hafızaya yakından bağlıdır. Bir grup ancak kendi geçmişinin farkında olarak kimliğinin bilincine varır. Diğer bir deyişle bir grubun kimliği ve varlığı, kendi geçmişinin bu özel kolektif hafızasına bağlıdır. O grubun kolektif hafızasının doğası değiştiğinde, grubun kendisi var olmaktan çıkar. Grubun üyeleri yeni bir kimlikle yeni bir grup oluşturur. Halbwachs bu vazgeçiş söylemlerini tanımlar: “Tanım gereği, [toplumsal hafıza] bu grubun sınırlarını aşmaz. Bir çağ, kendisini takip eden çağla ilgi-

lenmeyi bıraktığı zaman, geçmişinin bir kısmını unutan bu iki grup artık aynı değildir: Aslında birbirini izleyen iki grup vardır.”¹⁶

Tanıma göre aslında geçmiş ve geleceği birbirine bağlayan ve bu bağlantıyı anlamlı kılan, hafızadır. Basa özellikle tarihî bir niteliğe sahip olan kamusal alanların sahip oldukları aktarım gücü ve akışkanlığına da bağlı olarak kolektif kentsel hafızada yoğun bir yere sahip olduğunu işaret ederken, benzer şekilde anlam yüklenemeyen diğer alanların, hafızanın zayıfladığı ya da zayıflamasında sorun görülmeden “imtiyazsız” bölgeler olarak görüldüğüne dikkat çekmektedir.¹⁷ Bu bağlamda Talya Oteli gibi görünürde kolektif hafızada yer almadığı düşünülen, diğer bir deyişle imtiyazsız olan pek çok yapı kolayca gözden çıkarılabilmektedir.

MODERN YAPILARIN KOLEKTİF KENT HAFIZASINDAKİ YERİ

Modern yapıların korun(a)maması tartışmaları son dönemde oldukça fazla yüz yüze kalınan bir sorundur. Bir taraftan hangi grup yapıların, hangi gerekçelerle korunması gerektiği üzerinde tartışılırken bir taraftan da yapılar her geçen gün teker teker kaybedilmektedir. Bu yapıların korunmasını gerekli kılan en temel hususlardan biri, kentlinin belleğindeki izleri ayakta tutan kolektif hafızaya katkılarıdır. Yıkıp yenisini yapmanın korumaktan daha kolay ve daha kârlı (!) olduğu bir anlayış içinde, hele ki kentsel dönüşüm uygulamalarının hızlandığı ve teşvik edildiği bir dönemde, bu tür yapıların korunması da oldukça güçleşmektedir.

Halbwachs'ın tanımından yola çıkıldığında kolektif hafızanın oluşturulmasında ve korunmasında modern mimarlık ürünleri, geçmişin görüntüsünü yeniden oluşturmak için kullanılan “araçlardır”.¹⁸ Bu araçlar teker teker yıkıldığında kolektif hafızanın da ayakta kalması ve takip eden nesillere aktarılması mümkün değildir. Talya Oteli'nin ayakta kalma çabasına benzer bir çaba göstermesine rağmen 2006 yılında yıkılan Balıkesir Kervansaray Otel, benzer bir örnektir. Mimarlar Odası Balıkesir Şubesi 2004 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Çanakkale Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na, mülkiyeti Vakıflar Müdürlüğü'ne ait Kervansaray Oteli'nin tescillenmesini önermiştir. Kurulun 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun ilgili maddesine uygun olmadığı kararı üzerine yapı yıkım kararına açık hale getirilmiş, mevzuatta yeri bulunan “özgün bir değere sahip” olmaması (!) nedeniyle 2006 yılında yıkılmıştır.¹⁹

2863 sayılı kanunun 6. maddesinde bir yapının korunması için 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış olması, belirtilen tarihten sonra yapılmış olması halindeyse yapının önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmasına gerek görülmesi şart koşulmuş ve yapılan tespitlerin Koruma Bölge Kurulu kararıyla tescil olunacağı (md.7) hüküm altına alınmıştır. Koruma kurullarınca mimari, tarihî, estetik, arkeolojik ve diğer önem ve özellikleri bakımından korunması gerekli bulunmadığı karar altına alınan taşınmazlar, “korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı” olarak sayılmazlar (md.6). Kanunda modern yapıların hangi özellikleri açısından korunması gerektiği ya da korunması gerekli yapıların zaman aralığına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır.

Modern yapıların korunması hususunun açık bir şekilde mevzuat kapsamına alınmaması bu yapıların korunmasını da güçleştirmektedir. Oysa buna ilişkin zaman aralığı pek çok ülkede yasal olarak tanımlanmaktadır. DOCOMOMO 2004 yılında ABD'de gerçekleştirilen “Savaş Sonrası Modernizmi” konulu kongrede başlangıç sınırını 1975 olarak tanımlamıştır.²⁰ Detaylı bir şekilde tanımlanmış değerlendirme kriterleri ve gerekçeli olarak tanımlanmış zaman sınırı, modern mimarlık yapılarının korunması için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Bu gerekliliği yerine getirmek de hiç şüphesiz kamu otoritelerinin görevidir.

20. yüzyıl yapılarının çoğunun çeşitli gerekçelerle kısmen ya da tamamen yok edilmesinin en temel sebeplerinden biri, bu eserlerin toplumun farklı kesimleri tarafından kültürel miras olarak algılanmamasındandır. Oysa bu yapılar modern mimarlık hareketinin, yapıldığı dönemde toplumun yaşama biçiminin ve estetik algısının kanıtı olma niteliğini taşıyan tarihî belgelerdir.²¹ Şekerci ve Örmecioğlu'nun Antalya'daki Cumhuriyet dönemi endüstri mirasını değerlendirdikleri çalışma sonuçları²² Antalya'da kolektif alginın kentte sanayiyle ilgili bir geçmişin olmadığı; kentin, tarım ve turizm kenti olduğu şeklinde bir alginın bulunduğunu ortaya koymuştur. Çünkü kent içinde bulunan farklı ölçekteki endüstri mirası terk edilmiş, rant ve kentsel dönüşüm baskısı altında yıllar önce büyük bir oranda tahrip edilmiş, sonrasında da yıkılmıştır. Söz konusu çalışma sonuçları da göstermektedir ki bu tür “imtiyazsız” modern yapıların yıkımı kolektif kent hafızasından da bir dönemin izlerinin silinmesiyle eşdeğerdir.

Modern yapıların bireyler üzerinde yarattığı mekân algısı kolektif hafızanın sürdürülebilirliği açısından da oldukça önemlidir. Mekânın algılanması sırasında bireyin, sahip olduğu tüm zihinsel ve deneysel edinimlere ilişkin bir çağrışıma imkan sağlayan mekânsal uyarınlar, mekânın bellekte bıraktığı izleri oluşturmaktadır.²³ Dolayısıyla mekânı tekrar tekrar deneyimleme imkanı bulan bireyler mekâna ilişkin hafızalarını da koruyabilecek ve bu hafızayı, kolektif hafızayı ayakta tutacak nitelikte, gelecek nesillere de aktarabileceklerdir.

Döneminde bir ilk olması nedeniyle Talya Oteli'nin kentlilere farklı mekânsal deneyimler yaşattığını ve bu mekânsal deneyimlerin toplumsal hafızada farklı yansımalar oluşturduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal hafıza açısından değerlendirildiğinde yapı, birçok otel çalışanı için o dönemde sadece bir işyeri olmaktan çok Antalya'da yeni bir iş kolu olarak turizm sektörünün deneyimlendiği bir okul niteliği taşımıştır. Diğer taraftan alternatifi olmadığı için ve yapı ile onun üzerinde yer aldığı Kulüp Caddesi kentin elit yüzünü oluşturduğundan, kentli açısından da oteli deneyimleyebilmek o dönemde bir ayrıcalık olarak görülmüş, sahip olunan deneyim bir ilki yaşamaları nedeniyle bireyler üzerinde önemli bir iz bırakmıştır. Talya Oteli'nin toplumsal, mekânsal ve kolektif hafızadaki yeri günümüze kadar her daim güçlü olmuştur.

SONUÇ YERİNE

Öyleyse bu yapıları “imtiyazlı” kılacak olan kim ya da kimlerdir? Bu tür yapıların kent ve kentli hafızasındaki imtiyazlı yeri oldukça açıktır. Zira bu yapılar kolektif hafızanın sosyal bağlamını oluşturur. Ancak ne yazık ki sivil

toplum girişimleri bu yıkımların engellenmesi için hiçbir zaman tek başına yeterli olamamıştır. Gelenen tarihte bu yapıları imtiyazlı kılacak olan, başta yatırımcılar ve yerel otoritelerdir. Unutulmamalıdır ki taşıdığı değerle Talya Oteli ve benzeri yapılar sadece mülkiyet hakkına sahip kişi ya da kişilere ait olmaktan çıkmıştır. Bu yapılar kent temsil, geçmiş ve gelecek arasındaki bağıdır. Bu yönüyle kent hafızasında yeri olan yapıların yıkılması, bu hafıza katmanlarının da zarar görmesine neden olur; tarih kitaplarında yer almayan ancak hafızalarda bulunan dönemsel izleri siler.

Elbette bir yatırımcı için mevcut yatırımını büyütmek ve genişletmek bir önceliktir. Ancak bir misyona sahip yapılarla ilgili olarak alınacak kararlarda bu önceliğin yerini başka ve çok daha kıymetli değerler almalıdır. Bu değerlerin başında da yapının kolektif kent hafızasındaki yeri gelir. Kolektif hafızayı temsil eden modern mirasın korun(a)maması Türkiye için önemli bir sorundur ve en kısa sürede çözümlenmelidir. Bu yapıların korunabilmesi için mümkün olan en kısa sürede değerlendirme, seçim ve koruma kriterleri belirlenerek mevzuat kapsamına alınmalıdır.

Uzaktan bakıldığında Talya Oteli gibi Antalya kentinin hafızasına katkı sağlayan bir yapının yıkımı, bir yapının yaşam döngüsünün alışlagelmiş sonu gibi görünse de Antalyalılar için aynı zamanda hafızalarının da bir yıkımıdır. Çünkü bir Antalyalı için Karaalioğlu Parkı'nda yer alan "mirador"lar park içindeki bir seyir terasından, (**Resim 8, 9**) Mermerli Plajı eski bir plajdan, şelale akan bir sudan, (**Resim 10**) Talya Oteli ise yıkılan bir otelden çok ama çok daha fazlasıdır.

"Ey genç Antalyalılar / Ateşi biz yaktık / Yemeği siz pişirin / Geçmiş biz yaşadık / Geleceğe siz götürün / Unutmayın / Ene'siyle, gari'siyle / Örfüyle, adetiyle / Portakal çiçeği kokan / Antalya'yı / O kültürü biz yaşadık / Geleceğe siz / Götürün"²⁴ ❖

* Aksil belirtilmedikçe çeviriler yazar tarafından yapılmıştır.

** Kişisel arşivlerini paylaşarak çalışmaya katkı sağlayan Sayın Cem Erözü'ne ve Sayın Barış Eraškin'a teşekkürlerimi sunarım.

NOTLAR

1. Bölükbaş Dayı, Esin, 2019, "The Formation of a Modern City: Antalya, 1920s-1980s", doktora tezi, ODTÜ, Ankara.
2. Bölükbaş Dayı, 2019, s.232.
3. Esengil, Recep, 2015, "Antalya'nın Son Yüz Yılı", <https://antalyakent yazilari.blogspot.com/2015/12/antalyann-son-yuz-yl-mimar-recep-esengil.html> [Erişim: 26.06.2021]
4. Erözü, Metin; Loebermann, Herald, 1979, "Antalya Oteli", **Arkitekt**, cilt:3, sayı:375, ss.83-87.
5. Barbaros Akay, Emine; Örmecioğlu, Hilal Tuğba, 2018, "Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Olarak Değerlendirilmesi: Antalya Tekirova Maden İşleme Tesisi Örneği", **Journal of International Social Research**, cilt:11, sayı:60.
6. Erözü; Loebermann, 1979.
7. Balamir, Aydan, 2003, "Mimari Kimlik Temrinleri - II: Türkiye'de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili", **Mimarlık**, sayı:314, ss.18-24.
8. Kapan, Kaan, 2018, "Turizm Faaliyetlerinin Şehrsel Gelişmeye Etkileri: Antalya Örneği", **Coğrafya Dergisi**, sayı:37, ss.47-56.
9. Halbwachs, Maurice, 1994, **Les Cadres Sociaux de la Mémoire**, Albin Michel, Paris; Tuğrul, Saime, 2014, "AVM'li Hatırlama ve Unutma...", **Moment**, cilt:1, sayı:2, ss.16-33.



Kaynak: Yazarın arşivinden

8. Tornacı İzzet Karayel ile kardeşi Şerife Nermin Karayel, Karaalioğlu Parkı orta miradorda. Manzarasıyla kentli için adeta bir doğal stüdyo olan "Aşıklar Ağacı", bir diğer adıyla "Artiz Ağacı" yani, 1950'li yıllar



Kaynak: Barış Eraškin arşivinden

10. Şelale



Kaynak: Barış Eraškin arşivinden

9. Karaalioğlu Parkı orta mirador

10. Marcel, Jean-Christophe; Mucchielli, Laurent, 2008, "Maurice Halbwachs's 'Mémoire Collective'", **Cultural Memory Studies: An Interdisciplinary Handbook**, (ed.) Astrid Erll, Ansgar Nünning; De Gruyter; Berlin, New York, ss.141-150.

11. Olick, Jeffrey K., 1999, "Collective Memory: The Two Cultures", **Sociological Theory**, cilt:17, sayı:3, ss.333-348.

12. Halbwachs, 1925.

13. Russell, Nicolas, 2006, "Collective Memory Before and After Halbwachs", **The French Review**, ss.792-804.

14. Russell, 2006, s.797.

15. Halbwachs, 1925.

16. Russell, 2006, s.797.

17. Basa, İnci, 2015, "Kentsel Hafızanın Sürdürülebilirliği: Bir Mimarlık Stüdyosu Deneyimi", **Sanat ve Tasarım**, cilt:1, sayı:15, ss.27-42.

18. Marcel; Mucchielli, 2008.

19. Birol, Gaye, 2007, "Bir Kentin Kimliği ve Kervansaray Oteli Üzerine Bir Değerlendirme", **Arkitekt**, cilt:514, sayı:1, ss.46-54.

20. Polat, Elvan Ebru; Cengiz, Can, 2008, "Modern Mimarlık Mirası Kavramı: Tanım ve Kapsam", **Megaron**, cilt:3, sayı:2.

21. Şanlı, İrem; Örmecioğlu, Hilal Tuğba, 2018, "20. Yüzyıla Ait Nitelikli Kültürel Miras Örneklerinin Korunması Sorunu: Olbia Kültür Merkezi Örneği", **Journal of International Social Research**, cilt:11, sayı:60.

22. Şekerci, Yaren; Örmecioğlu, Hilal Tuğba, 2018, "Bir Erken Cumhuriyet Dönemi Endüstri Mirası: Antalya Elektrik Fabrikası", **Journal of International Social Research**, cilt:11, sayı:60.

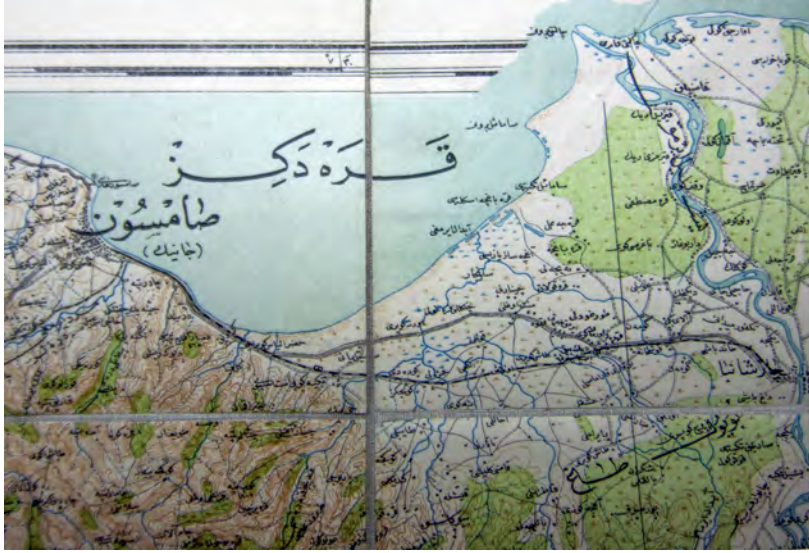
23. Avcioğlu, Seçil Sayar; Akin, Oya, 2017, "Kolektif Bellek ve Kentsel Mekân Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Köyü Koruma Bölgesi'nin Mekânsal Değişiminin İrdelenmesi", **idealkent**, cilt:8, sayı:22, ss.423-450.

24. "Antalya'nın ilk mimarı" Tark Akıltopu'nun (1918-2004) "Unutmayın" başlıklı şiiri.

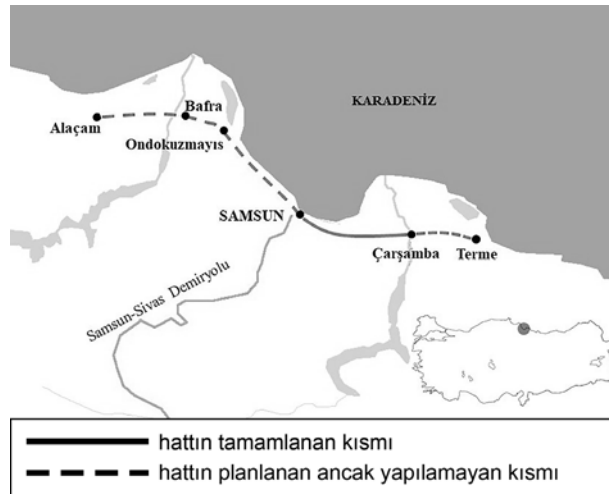
Erken Cumhuriyet Döneminin Kayıp Mirası: Samsun Sahil Demiryolu

Serap Faiz Büyükçam, Şengül Yalçinkaya

1926 yılında işletilmeye başlanan Samsun Sahil Demiryolu İstasyonları, yerli sermayeyle yapılan ilk demiryolu olması ve döneminin sosyolojik ve mekânsal izlerini yansıtmaları nedeniyle önemli bir örnek olarak karşımıza çıkıyor. 1955 yılından itibaren atıl durumda olan demiryolu hattını ele alan yazarlar, “erken Cumhuriyet dönemi politikalarının birer temsilcisi olan ve hem kent belleğinde hem de demiryolu tarihinde yer etmiş, var olduğu dönem kent ve toplumsal yaşamın değişimine neden olmuş bu hat ve mimari öğeleri”nin korunmasının önemine dikkat çekiyor.



1. 1925 tarihli haritada Samsun Sahil Demiryolu hattı



2. Samsun Sahil Demiryolu

Serap Faiz Büyükçam
Dr. Öğr. Üyesi,
Ondokuz Mayıs
Üniversitesi
İç Mimarlık Bölümü

Şengül Yalçinkaya
Doç. Dr., Karadeniz
Teknik Üniversitesi
İç Mimarlık Bölümü

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarının siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik yapılanmasında ortaya çıkan mekânsal gereksinimler, dönemin düşünsel yapısına uygun anlayışla giderilmeye çalışılmıştır. Ülkede kalkınmayı ve gelişimi destekleyecek yoğun bir yapılaşma sürecine girilmiş; yeni yerleşim yerleri, fabrikalar, sinemalar, yönetim binaları kurulmuş, bu süreçte ulaşım ağının güçlendirilmesi ve üretim-tüketim merkezlerinin birbirine bağlanması adına demiryolları önemli bir görev üstlenmiştir. Osmanlı devletinden kalan ve yurdun batısında yoğunlaşan mevcut demiryollarına ek olarak Anadolu'yu doğu-batı doğrultusunda geçen ve limanlarla bağlantılı yeni hatların yapımına başlanmıştır.

Cumhuriyetin ilanı ile yeni rejimin siyasi simgesi olması hedeflenen demiryollarının taşradaki örneklerinden Samsun Sahil Demiryolu erken Cumhuriyete tarihlenmesiyle dikkate değerdir. Söz konusu hattın, bölgenin ekonomik ve sosyo-kültürel yaşamında göz ardı edilemez bir önem taşımasına karşın 1955 yılında kapanması², Cumhuriyet dönemi ulusal politikasının değer kaybetmesine ve güzergahtaki demiryolu yapılarının atıl kalmasına neden olmuştur. Hem demiryolu mirası ve Cumhuriyet dönemi mimari mirası olması hem de Samsun'un doğusuna uzanarak Doğu Karadeniz'e açılan bir güzergah niteliğinde olması söz konusu hattın önemini artırmaktadır. Bugün artık kullanılmayan ama var olduğu dönemde bulunduğu bölge için ekonomik ve sosyal yaşam açısından çok yönlü bir anlam taşıyan Samsun Sahil Demiryolu'nun fiziksel birer izi olan istasyon alan ve yapıları çalışmaya konu alınmıştır. Çalışmada ülke ve bölge tarihinde önemli bir döneme tanıklık etmiş bugün yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan bu tarihî demiryoluna dikkat çekmek amaçlanmıştır. Diğer taraftan bu çalışma, Samsun Sahil Demiryolu'nu ele alan araştırmalar olmakla birlikte konuya ilişkin sınırlı sayıda çalışma olması açısından literatüre veri kazandırma adına da önem arz eder.

DEMİRYOLU MİRASI VE ERKEN CUMHURİYETTE DEMİRYOLLARI

Sanayi devrimiyle gelişim gösteren demiryolu ulaşım sistemi ilk örneklerini 1830'lu yıllarda başta İngiltere olmak üzere Avrupa'da birden çok ülkede vermiş ve hızla tüm dünyaya yayılmıştır. Osmanlı devletinde ise demiryolu yapım çalışmaları 1850'li yılları bulmuş ve bu yolların tamamına yakını yabancı devletlerin imtiyazında yapılmış ve işletilmiştir.³ Demiryolları, endüstrileşmeye önemli bir ivme kazandırmış ve döneminin etkin ulaşım sistemi olmuştur. Bugün mimari ya da tarihî öneme sahip demiryolu hat ve yapıları korunmakta olup demiryolları; yolcu binası, depo ve lojman gibi yapılardan kentsel ve kırsal alandaki tüm altyapı sistemlerine, demiryolu taşıtlarından mobilya ve arşiv gibi taşınır her türlü nesneyi içeren geniş bir yelpazede ve endüstri mirası kapsamında değerlendirilmektedir.⁴

Erken Cumhuriyet (1923-1938)⁵ döneminde, savunmayı kolaylaştırmak, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak⁶ ve ulaşım ihtiyacını karşılamak amacıyla en etkili ve güvenilir⁷ çözüm olarak demiryolu ulaşımı benimsenmiştir.⁸ Dönemin demiryolu programına ilişkin olarak yeni demiryollarının yapımı, yabancıların imtiyazındaki demiryolu ulaşım ağının ulusallaştırılması ve işletmenin örgütlenmesi siyaseti uygulanır.⁹ Bu noktada yabancıların imtiyazındaki İstanbul, İzmir ve Aydın gibi kentlerdeki mevcut yollar devlet tarafından satın alınırken ülkeyi her noktadan bağlayabilecek stratejik hatlar olarak¹⁰ Sivas, Samsun, Kayseri, Malatya ve Diyarbakır gibi önemli kentler inşa faaliyetleriyle Ankara'ya bağlanır.

1850'lerden 1918'e değin, Avrupa, Anadolu ve Mısır dahil Arap topraklarında Osmanlı devleti sınırlarında inşa edilmiş demiryolu şebekesinin 12 bin kilometreyi aştığı ancak sadece 4 bin km'lik bir bölümünün Anadolu topraklarında olduğu bilgisi¹¹ Cumhuriyetin erken döneminde benimsenen demiryolu ulaşım politikasını özetler niteliktedir. Genç Cumhuriyet ulaşım sorununu en önemli bayındırlık işi olarak kabul eder ve kuruluşundan 1940 yılına kadar ulusal demiryolu politikasını uygular.¹² Yeni devlet, yurt bölgelerini birbirine bağlamak¹³ ve böylece işgücünün ulaşımı, sanayinin kurulması ile kültür, sanat ve eğitimin yaygınlaşmasının sağlanması gibi modern yaşama ilişkin değerlerin ülkeye yayılmasında demiryollarını aktif olarak kullanır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1940 yılına kadar 14 demiryolu hattı¹⁴ ve onlarca istasyon inşa edildiği düşünüldüğünde, demiryollarına atfedilen önem bir kez daha görülür. 1940'lı yıllarda eski hızını kaybederek duraklama devrine giren demiryolu siyaseti, 1950'lerde karayolu taşımacılığının gelişmesiyle önemini yitirmiş ve bazı demiryolu hatları bakımsızlık nedeniyle kapatılmıştır. Bu hatlardan biri de Samsun'dan Çarşamba'ya uzanan Samsun Sahil Demiryolu'dur. Söz konusu hat yerli sermayeyle gerçekleştirilen ilk demiryolu hattı olması¹⁵ nedeniyle erken Cumhuriyetin demiryolu politikasını yansıtan önemli örneklerindedir.

ERKEN CUMHURİYETİN İLKLERİNDEN: SAMSUN SAHİL DEMİRYOLU

Samsun limanının hinterlandındaki ovalarla olan bağlantısının düzenli yollarla sağlanması ihtiyacı, Samsun sahil demiryolu yapımını gündeme getirmiştir.¹⁶ 1840'lı yıllarda Osmanlı devleti zamanında planlanan¹⁷ hattın yapımı Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilebilmiştir. Çarşamba ve Bafra ovalarını Samsun limanına bağlayan yaklaşık 150 km uzunluğunda 75 cm genişliğindeki dar demiryolunun yapım imtiyazı Cumhuriyetin demiryolu politikası gereği yerli bir şirkete verilmiştir.¹⁸ Nemlizade Mahdumları ile 6 Aralık 1923 tarihinde imtiyaz sözleşmesi imzalanan hattın, Samsun'un doğusundan Çarşamba ve Terme'ye, batısından ise Bafra ve Alaçam'a kadar uzanması planlanmıştır.¹⁹ Anlaşma gereğince öncelikle Samsun - Çarşamba hattının yapımı kararlaştırılmış diğer kısımların yapımı ise ilgili şirket isterse ve imkanları elverirse yapılmak üzere anlaşma sağlanmıştır.²⁰ Yaşanan maddi olumsuzluklar karşısında hattın Bafra ve Terme bağlantısı gerçekleştirilememiştir. (Resim 1, 2)

Samsun Sahil Demiryolları Türk Anonim Şirketi tarafından inşa ve işletmesi üstlenilen demiryolunun, 37 kilo-

metrelik²¹ kısmını oluşturan Samsun - Çarşamba hattının temel atma töreni 21 Eylül 1924 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün katılımıyla gerçekleştirilmiş²² ve 29 Ağustos 1926'da işletmeye açılmıştır.²³ Bu kısa mesafeli ve dar demiryolu hattı, imtiyaz sahibi şirket tarafından 1933 yılına kadar çalıştırılmıştır. Yeterli sayıda yolcu ve yük talebi olmadığı gerekçesiyle zarar eden hat 1933 yılında Devlet Demiryolları tarafından satın alınarak 1955 yılına kadar işletilmiştir.²⁴ Aynı yıl Samsun kent merkezindeki raylarının bir kısmı sökülerek özgün güzergahı değiştirilen hat, Samsun - Sivas Demiryolu²⁵ İstasyonu'na bağlanmıştır. Bu değişiklikten sonra kısa süreliğine tekrar işletilen hat bir süre sonra kapatılmıştır. 1980 yılında yeniden işletmeye açılmasına rağmen karayollarındaki hızlı gelişme karşısında gereken ilgiyi görememiş ve 2003 yılında yolcu ve yük seferleri tamamen kaldırılmıştır.²⁶ (Resim 3-5)

Samsun Sahil Demiryolu hattı her ne kadar Yeşilirmak Deltası'nda yetiştirilen ürünlerin nakliyatı ile ticari tarımın gelişmesi ve böylece üretimin artırılması gibi ekonomik amaçlar doğrultusunda yapılmış olsa da, özellikle güzergahtaki kasaba ve köylerde yaşayan öğrencilerin öğrenimlerini sürdürmek ve köylülerin ürünlerini satmak amacıyla kent merkezlerine ulaşımını kolaylaştırmış²⁷ ilkbahar ve yaz aylarında kıra gitme ihtiyacı duyan halk tarafından da yoğun olarak kullanılmıştır.²⁸ Samsun



3. İstasyonun temel atma töreni ve işletmeye açıldığı ilk yıllar: Samsun-Çarşamba demiryolunun temel atma töreninde Atatürk ilk kazmayı vururken



4. İstasyonun temel atma töreni ve işletmeye açıldığı ilk yıllar: Samsun Sahil Demiryolu istasyonunun denizden görünüşü



5. Samsun Sahil Demiryolu (dar hat) ve Samsun-Sivas Demiryolu kavşağı, 1928'ler

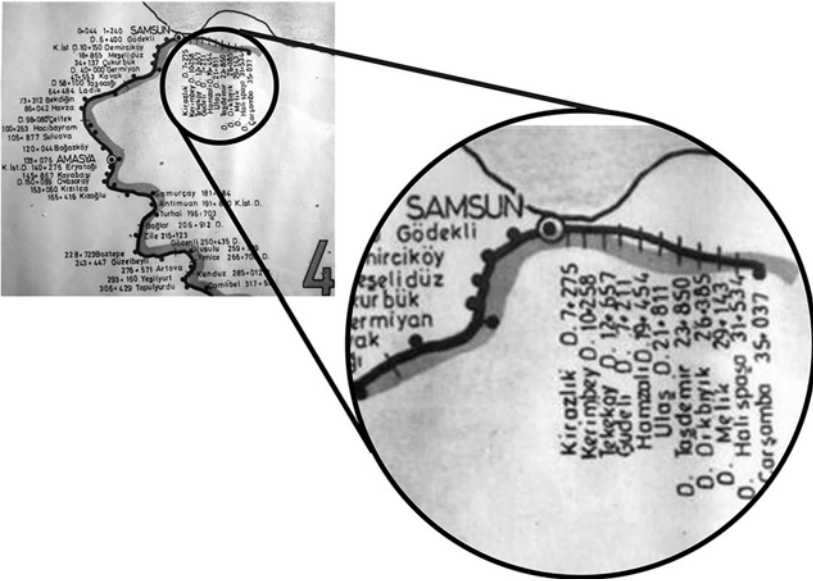
Kaynak: Embiya Sancak, 2020.

Kaynak: Adil, 1928.

Kaynak: http://www.turkey.com/ftp/pe/4779/Ahmed_Baye_zid_110120.jpg [Erişim: 15.06.2020]



6. Kirazlık İstasyonu, Çarşamba İstasyonu 1950'ler, Ulaş Durağı 1960'lar
Kaynak: <http://wovturkey.com/forum/viewtopic.php?t=155041&start=20>
[Erişim: 20.06.2020] <http://wovturkey.com/forum/viewtopic.php?t=50758&start=45>
[Erişim: 15.06.2020] <https://www.facebook.com/Saatci-AVN%C4%B0-USTA-225062874544602/photos/908317982885751>
[Erişim: 13.01.2020]



7. Samsun Sahil Demiryolu güzergahındaki istasyon ve duraklar

- Çarşamba arasındaki 37 km'lik bu yol yaklaşık iki saat sürmekte olup günde karşılıklı dört sefer düzenlenirdi. O dönemde kara yollarının gelişmemiş olması diğer taraftan tren yolculuğunun daha rahat, güvenli ve ucuz olması yerel halk tarafından tercih edilmesine neden olmuştur.²⁹ (Resim 6)

Samsun Sahil Demiryolu İstasyonları

Samsun - Çarşamba arasındaki bu demiryolu hattı üzerinde yer alan istasyon yapılarının yapım tarihleri kesin olarak bilinemese de hattın 1924 yılında yapımına başlandığı ve 1926 yılında işletmeye açıldığı dikkate alınır, yapıların birçoğunun da bu tarihler arasında inşa edildiği sonucuna varılır. İşletmeye açıldığı ilk yıllar Samsun, Tekkeköy, Hamzalı, Dikbıyık ve Çarşamba İstasyonlarından oluşan³⁰ hat güzergahına ilerleyen yıllarda yeni ara istasyonlar ve duraklar eklenmiştir.³¹ Samsun - Çarşamba seferini yapan katarların gündelik kalkış / varış saatlerinin yazılı olduğu 1937 yılındaki tarifeye³² göre Kirazlık İstasyonu'nun eklendiği ve yılın muhtelif dönemlerinde Samsun - Kirazlık seferlerinin yapıldığı anlaşılmaktadır.

TCDD 41. Yol Bakım Onarım Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilen Samsun Sahil Demiryolu vaziyet planına³³ göre Kirazlık, Tekkeköy, Hamzalı, Ulaş³⁴, Dikbıyık ve Çarşamba istasyonlarındaki yapıların varlığı dikkat çekmektedir. Güzergahta yer alan Kerimbey, Güdeli, Taşdemir, Melik ve Halispaşa ise trenin kısa süreli dur-

duğu, yolcu yoğunluğunun az olduğu duraklardır. Samsun istasyonundan önce yer alan Derbent ise sadece lokomotif için su alınan bir istasyon olarak kullanılmıştır. (Resim 7) Diğer taraftan Derbent ile Samsun istasyonu arasında yer alan iki tünel 1956 yılında karayolunun açılması ile tüneller kaldırılmış ve demiryolu ise deniz kenarına çekilmiştir.³⁵

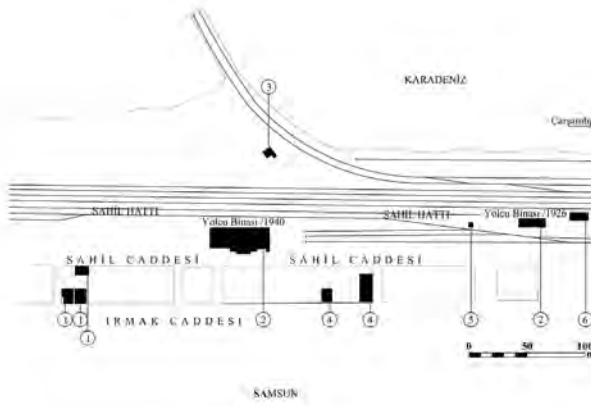
Bugün Samsun Sahil Demiryolu işletmeye kapalıdır. 37 km'lik bu hat yer yer sökülümüş, istasyon alanlarının bazıları imar çalışmaları ile yok olmuş, istasyon bina ve tesislerinin birçoğu çürümeye terk edilmiş veya yıkılmıştır. Söz konusu istasyon yerleşkelerinin ve yapıların mevcudiyetine dair vaziyet planları, mimari projeleri ve fotoğrafları önemli birer belgedir. Bu belgelerin günümüzde sağlıklı bir şekilde değerlendirilip geleceğe aktarılması ise hem demiryolu mirası hem de Cumhuriyet dönemi mimari mirası açısından önem taşır. Günümüzde hat üzerindeki köylerde yaşayanların ve sanayi kuruluşlarında çalışan işçilerin ulaşımının kolaylaştırılması amacıyla hattın açılması ile ilgili çeşitli istek, düşünce ve çalışmalar zaman zaman dile getirilmektedir.

İstasyon Kurgusu ve Yapılar

Trenlerin program gereği durabildikleri yerler olan istasyonlar, yolcu veya yük taşımacılığı ile işletme hizmetlerinin sağlanması için gerekli yapı topluluklarından oluşur. İstasyon alanlarında, yolcu ve yük yoğunluğu ile trenin teknik ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla yolcu binası (gar), depo, atölye, işçi barakası, lojman, su deposu ve kuyu gibi farklı yapı türleri bulunur. Bu yapılar istasyonların büyüklük, yoğunluk ve fonksiyonları ile ilgili bilgiler vermektedir. Şehir merkezlerine inşa edilen büyük istasyonların yanı sıra köy veya kasabalara nispeten küçük ve birkaç yapıdan oluşan istasyonlar ile sadece yolcu hizmeti veren duraklar inşa edilir.

Samsun Sahil Demiryolu'nun Samsun İstasyonu'na ilişkin ulaşılan fotoğraflarda istasyon binası ve ambar yapısının varlığı görülmektedir. Samsun Sahil Demiryolu'nun 1955 yılından sonra bağlandığı Samsun - Sivas Demiryolu'nun 1940 yılında yapılmış olan Samsun İstasyonu ise asker, mühimmat, göçmen sevkiyatı ile ithalat ve ihracat açısından oldukça önemli bir konumda olup denizle ve Anadolu'nun iç kesimleriyle ilişkisinden dolayı oldukça yoğundur. TCDD 41. Yol Bakım Onarım Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilen vaziyet planına göre kent merkezinde büyük bir alana yayılmış olan bu istasyonun; gar binası, lojmanlar, amele barakaları, revizörlük, şube şefliği, şarj evi, depo, yemekhane, lokomotif deposu, tuvalet, vagon tamirevi, makasçı ve bekçi kulübeleri, personel lokali, çayhane ve demirspor kulübü gibi çeşitli idari, teknik ve sosyal birimlerden oluşan büyük bir kompleks olduğu görülmektedir. Günümüzde bu yapıların büyük bir kısmı yıkılmış, bir kısmı ise farklı işlevlerde kullanılmaktadır. Samsun Sahil Demiryolu tarafından kullanılmış olan iki yolcu binası da karayolu genişletme çalışmaları nedeniyle yıkılmış olup 1996 yılında üçüncü yolcu binası yapılmıştır. (Resim 8-10)

Hat üzerindeki ikinci büyük istasyon ise güzergahın uç istasyonu olan Çarşamba İstasyonu'dur. Bu istasyon yolcu binası, lojmanlar, amele barakası, yatakhane, büfe, kömürlük, su deposu ve tuvalet yapılarından oluşmaktadır. Günümüzde bu özgün yapıların birçoğu



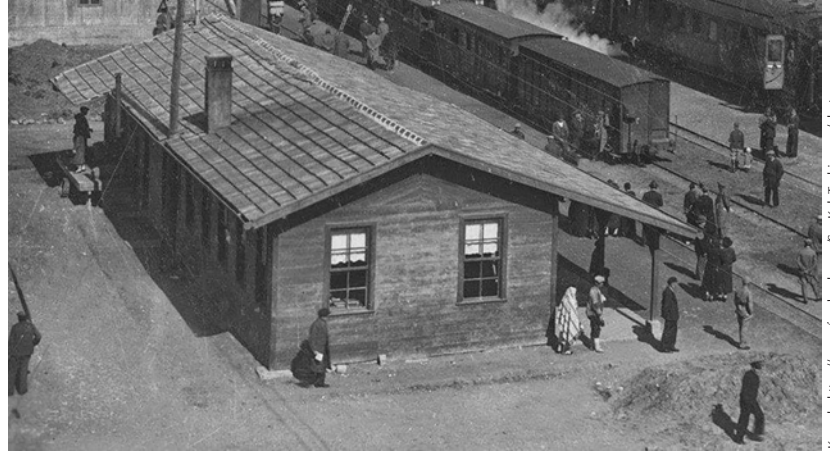
8. Samsun İstasyon yerleşkesi, yolcu binası ve yakın çevresi: 1) lojmanlar, 2) yolcu binası, 3) makasçı evi, 4) idare binası, 5) tuvalet, 6) ambar

yıkılmış, kent merkezindeki demiryolu rayları ise sökül- müştür. (Resim 11)

Tekkeköy, Hamzalı ve Dikbıyık İstasyonları ise büyüklük ve yoğunluk olarak Çarşamba İstasyonu'nu takip eder. Kirazlık İstasyonu ve Ulaş Durağı ise nispeten düşük yoğunluklu ve az sayıdaki yapı ile hizmet vermiştir. Güzergahtaki bu ara / geçiş istasyonlarında yolcu binası yerleşkenin merkezî bir konumunda yer alırken diğer yapılar yolcu binasına göre konumlandırılmıştır. Lojman veya amele barakası demiryolu çalışanlarının konaklama ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüm istasyonlarda bulunurken genellikle diğer istasyon yapılarından uzakta bir konumdadır. Ayrıca Çarşamba İstasyonu'ndaki lojman yapılarının çokluğuna rağmen ayrı bir yatakhane yapısının bulunması dikkat çekicidir. Bu müstakil konaklama yapılarına ilave olarak bazı istasyonların yolcu binalarının bir kısmının yine lojman olarak kullanıldığı görülmüştür. Güzergahtaki tüm istasyonlarda umumi tuvalet yer alırken makasçı evi, idare binaları, hangar, ambar, büvet / büfe, çeşme, çamaşılık gibi yapıların varlığı ise yolcuların, istasyon ve istasyon çalışanları ile trenlerin gereksinimlerine göre çeşitlilik göstermektedir. Kuyu, su deposu ve kömürlük gibi yapılar ise trenin teknik ihtiyaçlarının karşılandığı birimler olarak bazı ara istasyonlarda yer almaktadır. (Resim 12)

Yolcu Binaları: Trenlerin yolcu veya yük alıp / bırakmak için düzenli olarak durdukları, yolcuların istasyona giriş, bilet alma, bagaj verme, tren bekleme gibi eylemlerinin karşılandığı yapılardır. Samsun - Çarşamba güzergahındaki 6 istasyondan 5'inin 6 duraktan ise 1'inin yolcu binası planına ulaşılmıştır.

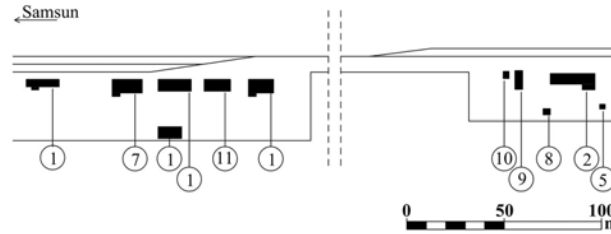
Samsun Sahil Demiryolu'nun işletmeye açılmasıyla hizmet vermeye başlayan Tekkeköy, Hamzalı ve Dikbıyık İstasyonlarındaki yolcu binaları benzer plan tipinde yapılmıştır. Dikdörtgen plan şemasına sahip olan bu yapıların uzun kenarı demiryolu hattına paralel olarak inşa edilmiştir. Bu istasyonlardaki yolcu binaları zemin ve I. kat olmak üzere iki kattan oluşmakta olup plan şemaları farklılık göstermektedir. Yapıların, yazihane ve bekleme salonu gibi işlevlerin yer aldığı orta bölümü iki katlı ve kare formlu olup ambar veya lojman için ayrılmış tek katlı olan diğer bölümlerinden, ön ve arka cephelerden yaklaşık 50 cm kadar taşırılarak belirginleştirilmiştir. Tekkeköy ve Dikbıyık yolcu binalarının zemin katında yolcu hizmetlerinin karşılandığı; yazihane, bekleme sa-



9. Samsun Sahil Demiryolu Samsun İstasyonu, 1928 - 1929



10. 1940 yılında yapılan ve Samsun Sahil Demiryolu'nun 1955'ten sonra kullandığı Samsun İstasyonu



11. Samsun Sahil Demiryolu Çarşamba İstasyonu: 1) lojmanlar, 2) yolcu binası, 5) tuvalet, 7) amele barakası, 8) kömürlük, 9) büfe / büvet, 10) su deposu, 11) yatakhane

lonu ve eşyayı tüccariye ambarının yanı sıra ulaşımı arka cepheden sağlanan lojman birimleri bulunmaktadır. Birinci kata çıkış hem yazihane mekânından hem de arka cepheden ulaşılan yarım döner merdiven ile sağlanmıştır. Hamzalı ve Dikbıyık yolcu binalarında birinci kata çıkan bu merdivenin zemin kattaki boşluğunda tuvalet bulunmaktadır. Oda/ lar, mutfak, banyo veya tuvalet mekânlarından oluşan birinci katın lojman olarak kulla-



İstasyonlar	Yapı stoku														
	Lojman	Yolcu Binası	Makasçı Evi	İdare Binası	Umumi Hela	Anbar	Çeşme	Kömürük	Amele	Hangar	Kuyu	Büvet/Büfe	Su Deposu	Çamaşılık	Yatakhane
Samsun*	X	X	X	X	X	X									
Kirazlık	X	X			X		X	X	X						
Tekkeköy	X	X			X				X	X	X				
Hamzalı	X	X			X		X		X	X	X	X			
Ulaş	X	X			X										
Dikbiyik		X			X			X						X	
Çarşamba	X	X			X		X	X			X	X			X

*1955'ten sonra kullanılan istasyon. Yolcu binası ve yakın çevresi ele alınmıştır.

12. Samsun Sahil Demiryolu hattındaki istasyonlar ve yapı çeşitliliği

nıldığı görülmektedir. Yapıların özellikle iki kattan oluşan bölümünün ön cepheleri simetrik düzenlenmiş olup demiryolunu dik kesen birinci kat cepheleri sağırdır. Tek ve iki katlı birimlerden oluşan bu yapılar beşik çatılıdır. (Resim 13)

Kirazlık İstasyonu ve Ulaş Durağı yolcu binaları ise tek katlı, lineer bir düzende ve beşik çatılı yapılardır. Kirazlık yolcu binasında makasçı için oda ve arka cephesine bitişik inşa edilmiş ayrı bir lojman birimi bulunmaktadır. Çarşamba İstasyonu yolcu binasının ise hem plan tipi hem de mekân çeşitliliği açısından farklılaştığı görülmüştür. Tek katlı ve ambar kısmının arka cepheye doğru genişletilmesiyle L plan tipinde olan bu yapı; yolcu hizmetlerinin sağlandığı bölüm ile istasyon şefinin bulunduğu idari bölümlerden oluşmaktadır. (Resim 14)

Samsun - Çarşamba güzergahındaki yolcu binaları tek veya iki katlı olarak inşa edilmiş olup uzun kenarları demiryolu hattına paraleldir. Bu binaların yolcu ihtiyaçlarının yanı sıra istasyon şefi veya makasçı için konut olarak da kullanıldıkları plan şemaları ve mekân isimlerinden anlaşılmaktadır. Yapıların birçoğunda yazıhane, bekleme salonu ve eşyayı tucariye ambarı ortak mekânlar olarak karşımıza çıkmıştır. Güzergahtaki en büyük yolcu binası, zemin katı 178 m² ikinci katı 92 m² olmak üzere toplamda 270 m²'lik bir büyüklüğe sahip olan Tekkeköy yolcu binasıdır. Tekkeköy'ü yaklaşık 150 m² ile Dikbiyik, 130 m² ile Kirazlık ve 120 m² ile Hamzalı izler. Çarşamba ve Ulaş yolcu binaları lojman işlevinin yer almamasından kaynaklı daha küçük m²'lerde hizmet vermiştir.

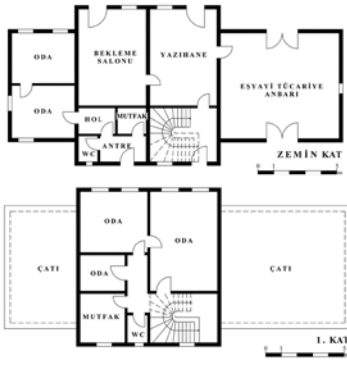
Lojman, Amele Barakası ve Diğer Konaklama Yapıları:

İstasyon şefi, makasçı ve amele gibi demiryolu çalışanlarının konaklaması için istasyon alanlarında müstakil veya yolcu binası ile ilişkili lojman, makasçı evi, amele barakası veya yatakhane yapıları yer alır. Samsun - Çarşamba güzergahındaki istasyonlarda yolcu binalarına bitişik inşa edilmiş lojman veya odaların yanı sıra müstakil konaklama yapıları da bulunmaktadır. Tek katlı ve beşik çatılı bu yapılara girişler arka veya yan cephelerden sağlanmış olup demiryoluna paralel uzanan cephelerinde pencere dizileri yer almaktadır. Tekkeköy ve Dikbiyik amele barakalarının farklı çalışan gruplarının aynı yapı içinde konaklamasına imkan verecek şekilde organize edildiği görülmektedir. Bu amaçla yapıların farklı cephelerinden girişler verilmiş ve her biri bağımsız çözülmüştür. Çarşamba İstasyonu amele barakasında ve Ulaş Durağı'ndaki lojmanda böyle bir ayırım bulunmamaktadır. (Resim 15)

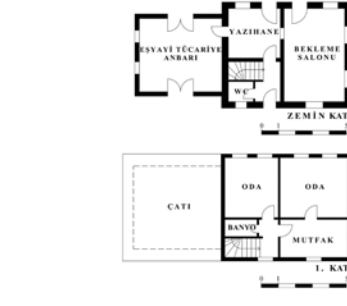
Umumi Tuvalet: İstasyon alanlarındaki umumi tuvalet, yolcu binası ile demiryolu hattına yakın ve müstakildir. Tekkeköy, Hamzalı ve Dikbiyik istasyon alanlarındaki tuvaletler aynı plan şemasına sahip olup ortalama 10 m² büyüklüğündedir. Kadın ve erkek kullanıcılar için iki ayrı girişi olan ve 3 kabinden oluşan bu yapılarda mahremiyetin sağlanması için giriş holü oluşturulmuştur. Kirazlık istasyonundaki tuvalet ise 2 kabinden oluşmakta olup yaklaşık 3 m²'dir. (Resim 16)

Büvet / Büfe: Büvet / büfe yolcuların tren beklerken yiyecek - içecek ihtiyaçlarını karşıladıkları mekânlardır. Bu birimler bazen yolcu binasının içinde olabileceği gibi bu binalardan bağımsız müstakil yapılar olarak da

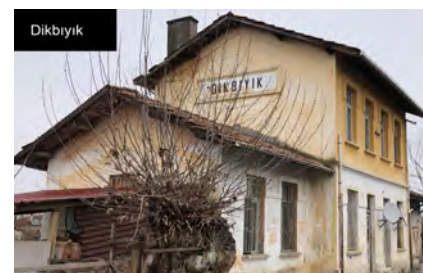
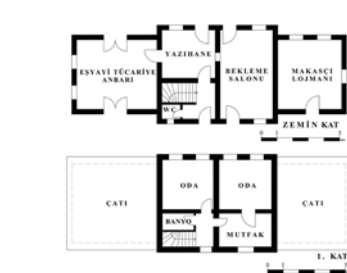
Kaynak: Tekkeköy yolcu binası fotoğrafı TCDD 41. Yol Bakım Onarım Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilmiştir. (Tekkeköy yolcu binasının lojman olarak kullanılan birinci katının erken tarihlerde yıkıldığı mimari profesinin üzerine yazılmış nottan anlaşılmaktadır.)



Kaynak: Hamzalı ve Dikbiyik yolcu binası fotoğrafı yazarların arşivinden alınmıştır.



Kaynak: TCDD 41. Yol Bakım Onarım Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilen planlar, özgün form, boyut, ölçü ve mekân isimlerine sadık kalarak yazılar taratından çizilmiştir.



13. Tekkeköy, Hamzalı ve Dikbiyik yolcu binaları

istasyon alanlarında yer almaktadır. Dikdörtgen plan şemasına sahip bu yapıların dar kenarı demiryolu hattına paralel konumlandırılmış olup tek katlıdır. Çarşamba'ya ait bütet planlarına göre yaklaşık 30 m² büyüklüğündeki bu yapı kahve olarak adlandırılmış genişçe bir alan ile daha küçük boyutlarda ve hat tarafında bulunan bütet mekânlarından oluşmaktadır. (Resim 17)

Diğer Yapılar: Güzergahtaki istasyonlarda; ambar, çeşme, kömürlük, hangar, kuyu, su deposu ve çamaşırılık gibi hem yolcuların hem demiryolu çalışanlarının hem de trenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için çeşitli yapı türleri de bulunmaktadır.

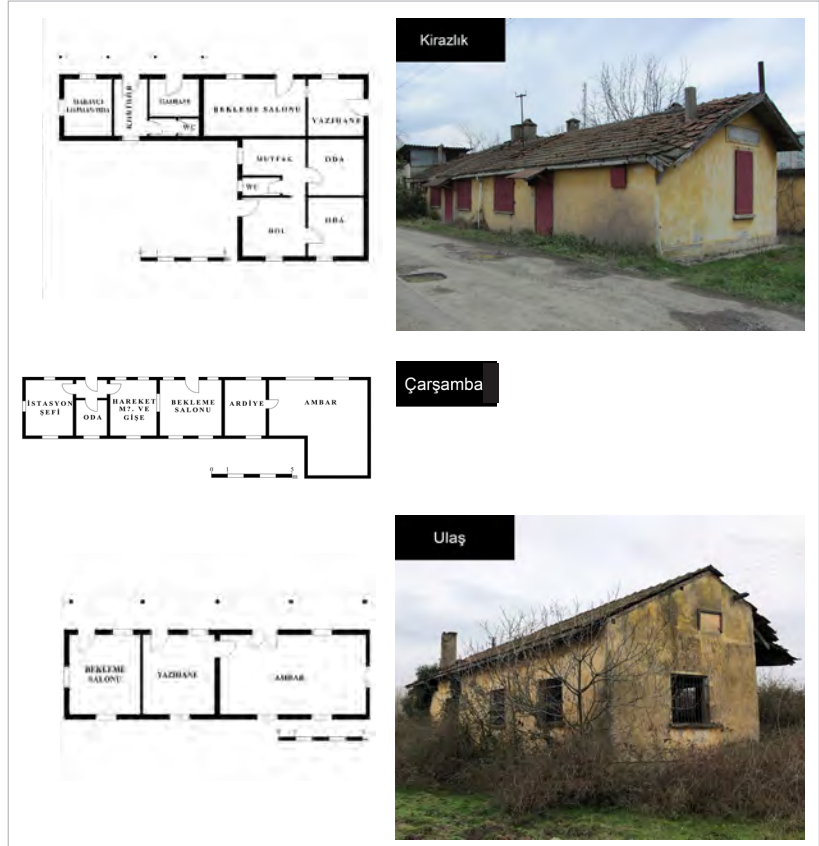
Genel şemaya bakıldığında bütün istasyonlarda, yolcu binası, umumi tuvalet ile demiryolu çalışanlarının konaklama ihtiyacını karşılamak amacıyla lojman veya amele barakasının bulunmaktadır. Samsun ve Çarşamba uç istasyonları yapı sayı ve çeşitliliği bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Durak olarak hizmet veren ve en az sayıda yapıya sahip olan Ulaş'ta ise sadece tüm istasyonlarda ortak olarak bulunan yolcu binası, lojman ve umumi tuvaletle rastlanmıştır. Plan şeması olarak ise Tekkeköy, Hamzalı ve Dikbıyık İstasyonlarındaki yolcu binası ve umumi tuvaletin tip proje olarak uygulandığı görülmüş, lojman veya amele barakalarına ilişkin net bir kaniya varılamamıştır. Yapıların dönem mimari özellikleri taşıdığı görülmektedir.

SONUÇ

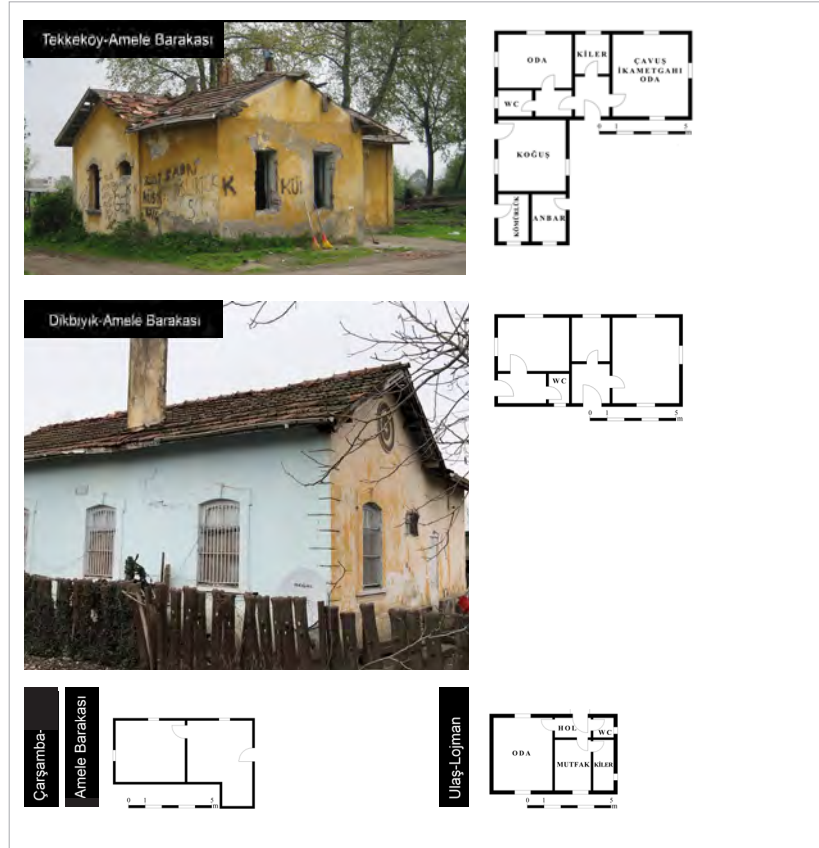
Ulaşım tarihinin önemli gelişmelerinden olan demiryolları kentleri ve toplumları birçok yönden etkilemiştir. Demiryolları kentlerin yeni giriş kapıları olurken istasyon alan ve yapıları ise toplanma ve sosyalleşmeye imkan veren mekânları olmuştur. Demiryolu ulaşım teknolojisindeki gelişmeler, güzergahların değişmesi, farklı ulaşım sistemlerinin tercih edilmesi gibi nedenler mevcut istasyon alan ve yapılarının önemini kaybederek atıl kalmalarına ve zamanla özgünlüklerini yitirip yok olmalarına neden olmaktadır. Endüstri mirası olan demiryolu yapılarının mümkünse istasyon alanı ve güzergah kapsamında bütüncül korunması nostaljik bir düşüncenin üstünde toplumsal belleğin korunması için önemlidir.

Erken Cumhuriyet döneminin tanığı olan Samsun Sahil Demiryolu gerek yeni rejimin yurdu demir ağlarla örme çabasını yansıtan ilk örneklerden olması gerek yerli sermayeyle yapılan ilk demiryolu olması ve gerekse Cumhuriyet dönemine tarihlenen mimari miras olması nedeniyle önemli bir örnektir. Hattın günümüzde aktif olmamasının yanı sıra rayların büyük bir kısmının sökülmesi, istasyon alanlarının işgal edilmiş ve yapılarının yıkılmış olması gibi olumsuzluklar güzergahta iz sürmeyi güçleştirmiştir. Samsun Sahil Demiryolu zaman içerisinde özgün hat uzunluğu ve güzergahını kaybetmiş olsa da bölgenin ekonomik ve sosyo - kültürel yaşamında önemli bir rol oynamıştır. Güzergahın uç istasyonları olan Samsun ve Çarşamba istasyonlarını ara istasyonlardan ayrı değerlendirmek mümkündür. Bu istasyonlar, kent merkezlerinde bulunmaları ve bu sebepten dolayı yolcu ve yük yoğunluklarının fazla olmasıyla trenin bazı teknik ihtiyaçları gibi nedenlerden dolayı geniş bir arazide ve çeşitli yapı topluluklarından oluşmaktadır. Tekkeköy, Hamzalı ve Dikbıyık ara istasyonlarının ise hem yerleşkelerinin büyüklük ve yerleşimi hem de yapılarının çeşit ve plan şemaları kapsamında benzer bir yaklaşımın ürünü oldukları açıktır.

Sonuç olarak Samsun kenti özelinde bakıldığında demiryolu ve mimari yapılarının korunmasında tek yapı



14. Kirazlık, Çarşamba ve Ulaş yolcu binaları



15. Hat üzerindeki konaklama yapıları

ölçeğinde kalındığı görülmektedir.³⁶ Diğer demiryolu mimari yapıları ise genel olarak atıl ve kısmen yok olmuş durumdadır. Geniş bir alana yayılan ve birden çok

Kaynak: Kirazlık yolcu binası fotoğrafı TCDD 41. Yol Bakım Onarım Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilmiştir.

Kaynak: Yazarıların arşivi

Kaynak: Tekkeköy amele barakası fotoğrafı TCDD 41. Yol Bakım Onarım Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilmiştir.

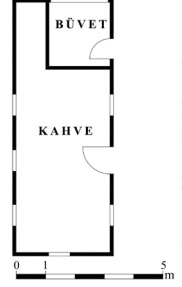
Kaynak: Yazarıların arşivi



Kaynak: Tekkeköy İstasyonu tuvalet fotoğrafı TCDD 41. Yol Bakım Çarşamı Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilmiştir.



Kaynak: Yazarların Arşivi



Kaynak: Hamzalı büfe / büfe fotoğrafı TCDD 41. Yol Bakım Çarşamı Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilmiştir.

16. Hat üzerindeki umumi tuvaletler

17. Büvet / büfe

ara istasyona sahip olan sahil demiryolu farklı yapı, işlev ve tiplerine sahip olmasına karşın yalın, gösterişten uzak ve boyut olarak küçük yapılardan oluşuyor olması ve korunmasındaki değerlerin net olarak ortaya konulmaması nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Erken Cumhuriyet dönemi politikalarının birer temsilcisi olan ve hem kent belleğinde hem de demiryolu tarihinde yer etmiş, var olduğu dönem kent ve toplumsal yaşamın değişimine neden olmuş bu hat ve mimari öğeleri çok geç olmadan koruma altına alınmalıdır. Bu hattın diğer Anadolu kentlerindeki benzerlerine de örnek olacak şekilde bütüncül bir koruma yaklaşım ile sürdürülebilir bir işlev yüklenerek değerlerinin yaşatılması önemlidir. Bu çalışma ile Samsun'daki erken dönem Cumhuriyet eserlerini gündeme getirmek ve 1926 yılından günümüze oldukça atıl ve kısmen yok olmuş bir halde ulaşan Samsun Sahil Demiryolu'na dikkat çekmeye çalışılmıştır. Unutulan bu miras, mimari değer olmalarının yanında dönem ruhunu yansıtan somut örneklerdir. Demiryolu güzergah ve yapıları işlev kaybına uğramış olsa dahi sahip olduğu simgesel anlamlar göz önüne alındığında, fiziksel izlerinin korunması toplumsal bellek başta olmak üzere çok yönlü toplum yararı içermektedir. ❖

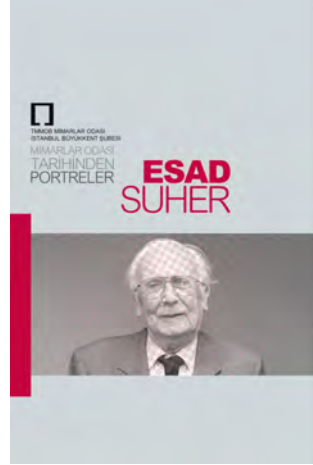
NOTLAR

1. Hat daha sonraki yıllarda tekrar açılmış olsa da özgün güzergahı değiştirilmiştir.
2. İpek, Nedim, 2006, "Samsun Sahil Demiryolu", **Geçmişten Geleceğe Samsun**, (ed.) Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayınları, Samsun, ss. 333-348.
3. Tamçelik, Soyalp, 2000, "Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihi Gelişimi İçerisinde Siyasî, İktisadî ve Sosyal Etkiler", **Erdem**, cilt:12, sayı:35, ss.483-535, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44364/548596> [Erişim: 26.11.2021]
4. Kösebay Erkan, Yonca; Ahunbay, Zeynep, 2008, "Anadolu Demiryolu Mirası ve Korunması", **itüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım**, cilt:7, sayı:2. Yıldız, Ali, 2019, "Babaeski ve Kavaklı Tarihi Tren İstasyonu Binalarının Yeniden Değerlendirilmesi", **Tasarım Kuram**, cilt:15, sayı:27, ss.31-54.
5. Aslanoğlu, İnci, 2010, **Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, s.35.
6. Tekeli, İlhan, 1998, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişim ve Kent Planlaması", **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, (ed.) Yıldız Sey, Türkiye Tarih Vakfı, İstanbul, ss.1-24.
7. Haykır, Yavuz, 2011, "Atatürk Dönemi Kara ve Demiryolu İnşa Çalışmaları (1923-1938)", Fırat Üniversitesi SBE, yayımlanmamış doktora tezi, Elazığ.
8. Tamçelik, 2000.
9. Tekeli, İlhan; İlkin, Selim, 2004, "Cumhuriyet'in Harcı 1: Köktenci Modernitenin Doğuşu", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul. Yıldırım, İsmail, 2001, **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
10. Sönmez, Filiz; Arslan Selçuk, Semra, 2018, "Kayseri Tren İstasyonu ve Çevresinin Kentin Modernleşme Sürecine Katkısı Üzerine Bir Okuma", **Megaron**, cilt:13, sayı:1.

11. Avcı, Müşerref, 2014, "Atatürk Dönemi Demiryolu Politikası", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, sayı:54, ss.39-58.
12. Haykır, 2011.
13. Tekeli, 1998.
14. Yücel, M. Serhan; Taşar, M. Murat, 2016, "Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti", **Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, cilt:1, sayı:1, ss.293-342.
15. Akbulut, Gülpınar, 2010, **Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye'de Demiryolu Ulaşımı**, Anı Yayınları, Ankara. Haykır, 2011.
16. Topal, Coşkun, 2008, **Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Samsun Ekonomisi**, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, Samsun.
17. Mimar Embiyya Sancak ile 18 Ekim 2020 tarihli kişisel iletişimden.
18. İpek, 2006. Haykır, 2011. Yıldırım, 2001. Topal, 2008.
19. Bu konuda Ziya Lütfi "Samsun Mıntıkası İktisadiyatı" adlı eserinde söz konusu hattın, Samsun merkez olmak üzere doğuda Çarşamba, Terme, Ünye, Fatsa; batıda Bafra, Alaçam, Gerze ve Sinop'a kadar gitmesinin planlandığından bahsetmektedir. Akt: Topal, 2008.
20. İpek, 2006.
21. Akbulut, 2010.
22. Yıldırım, 2001.
23. Haykır, 2011. İpek, Nedim, 2015, "Samsun'un Değerleri", **Geçmişten Günümüze Samsun / Canik ve Değerleri**, (ed.) Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun.
24. İpek, 2006.
25. Yapımına 1911 yılında başlanan Samsun - Sivas Demiryolu I. Dünya Savaşı nedeniyle tamamlanamamış, hat üzerindeki yapımlar 1924'te tekrar başlamış ve 1932 yılında Samsun - Sivas bağlantısı sağlanmıştır.
26. Mimar Embiyya Sancak ile 18 Ekim 2020 tarihli kişisel iletişimden.
27. Yolalıcı, Emin, 1999, "1922-1923 yıllarında Samsun Belediyesinin Projeleri (Samsun Belediye Meclisi Zabıt Defterine Göre)", 19 Mayıs Milli Mücadelede Samsun Sempozyumu, OMU Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, sayı:5.
28. İpek, 2006.
29. Mimar Embiyya Sancak ile 18 Ekim 2020 tarihli kişisel iletişimden.
30. Topal, 2008.
31. İpek, 2006.
32. Bu tarifeye göre hat üzerindeki istasyonlar şöyledir: Samsun-Kirazlık-Tekkeköy-Hamzalı-Dikbiyık-Çarşamba. URL 5. "Samsun Çarşamba hattının 1937 senesindeki tarifesi", <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=50758&start=225> [Erişim: 15.06.2020]
33. Bu haritada hattın Samsun İstasyonu'na ilişkin herhangi bir bilgi yer almamaktadır.
34. Ulaş Durağı, güzergahta yer alan diğer duraklardan ayrı olarak bu haritada yer almıştır.
35. Samsun Sahil Demiryolu; Samsun-Kirazlık-Kerimbey D.-Tekkeköy-Güdeli D.-Hamzalı-Ulaş D.-Taşdemir D.-Dikbiyık-Melik D.-Halipaşa D.-Çarşamba istasyon ve/veya duraklarından oluşmaktadır. Mimar Embiyya Sancak ile 18 Ekim 2020 tarihli kişisel iletişimden.
36. Samsun Sahil Demiryolu istasyonlarından Tekkeköy İstasyonu kent müzesine, Çarşamba İstasyonu düğün salonuna; Samsun-Sivas Demiryolu yapılarından Samsun-Sivas Demiryolu İnşaat ve İşletme İdaresi ve Devlet Demiryolu Lojmanı kent müzesine, Samsun TCDD Lokomotif Bakım Onarım Atölyesi cerrahi aletler müzesine dönüştürülmüştür.



H. Bülend Tuna (ed.), B. Selcen Coşkun (yay. baz.), Ocak 2022, Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayınları, İstanbul, 176 sayfa, Türkçe.



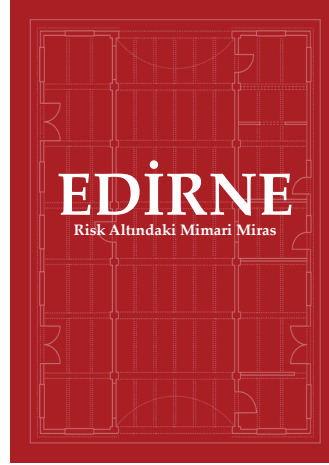
H. Bülend Tuna (ed.) (yay. baz.), Aralık 2021, Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayınları, İstanbul, 176 sayfa, Türkçe.

MİMARLAR ODASI TARİHİNDEN PORTRERLER: CEVAT ERDER

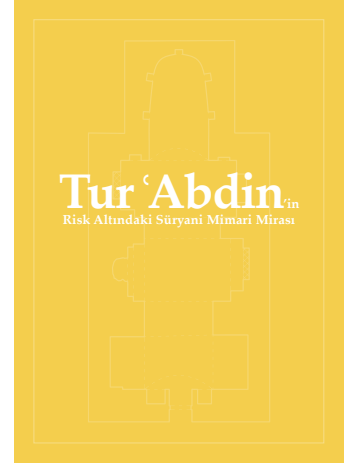
Mimarlık mesleğine farklı yönleriyle katkı yapmış, iz bırakmış meslek büyükleri ile sürdürülen “Mimarlar Odası Tarihiinden Portreler” dizisinin Cevat Erder’i konu alan kitabı, Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayınları’ndan çıktı. Kitabın tanıtım metni şu şekilde: “Bu dizide Cevat Erder’in yer almasının ayrı bir önemi var. Mimarlık mesleği ve mimarlık eğitimi çok farklı yönlerden beslenen doğası gereği disiplinlerarası çalışmayı gerektiren alanlarda, birlikte çalışma anlayışının edinilmesini gerekli kılıyor. Cevat Erder hocamızın mimarlık eğitimindeki katkıları ve koruma alanında yürüttüğü çalışmalarda gösterdiği örnek tavırlar, bunun en canlı örneği. Kitapta Cevat Erder’i değişik yönleriyle ele alan yazılar bulacaksınız. Kardeşi Sema Erder’in aile ortamını aktaran duygulu yazısı hocamızın yetiştiği ortamı çok canlı bir şekilde aktarıyor. Eğitime katkıları ve kültür varlıklarının korunmasına yönelik yürüttüğü çalışmalar, iki ayrı başlık altında, birlikte çalışmada olanağı bulanlarca irdelendi, hatırlatıldı. Kendisiyle farklı zamanlarda gerçekleştirilen iki ayrı görüşmenin kayıtları ve meslek örgütümüzün etkinliklerinde yaptığı iki ayrı sunuşla hayli uzun ve verimli geçen çalışma ortamını kendi aktarımıyla öğrenme şansını buluyoruz.” ❖

MİMARLAR ODASI TARİHİNDEN PORTRERLER: ESAD SUHER

“Mimarlar Odası Tarihiinden Portreler” dizisinin Esad Suher’i konu alan kitabı, Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayınları’ndan çıktı. Kitabın tanıtım metni şu şekilde: “Suher ve sevgili eşi Hande Suher giderek azaldığını üzüntüyle gördüğümüz, çok yönlü sanatçı kişiliğinin izlerini üzerinde taşıyan mimarlar kuşağının temsilcileriydiler; kitapta hocamızı bu yönüyle de yansıtmaya çalıştık. Eser Yağcı ve Nezih Aysel farklı tarihlerde hocamızla sözlü tarih görüşmeleri gerçekleştirdiler. Nezih Aysel, Esad Suher hocamızın mimari performansını ele aldığı ‘Esad Suher’in Mimarlık Üretimi Üzerine...’ başlıklı yazısıyla önemli bir katkı sunuyor. Arbil Ötkünç’ün ‘Esad Suher’in ‘60 Yıllık Mimari Proje Hocası’ Olarak Portresi’ başlığı altında aktardığı çalışması ise buca yıl içerisinde Esad Suher hocamızla birlikte proje derslerine girenlerin değerlendirmelerinden oluşuyor. [...] Deniz İncedayı aynı zamanda doktora danışmanı da olan Esad Suher Hoca’yı ‘Yaşam Boyu Danışman’ başlıklı yazısıyla değerlendiriyor. Uzun yıllar Akademi ve meslek ortamında Esad Suher’le birlikte çalışma fırsatı bulan Nüşet Ak ‘Esad Hoca ile Aynı Zaman ve Aynı Mekânlar’ başlıklı yazısıyla duygularını paylaşıyor. Değerli keman sanatçısı Cihat Aşkın’ın hocamızın farklı bir yönüne değinen yazısıyla Esad Suher portresini tamamlamaya çalışıyoruz.” ❖



İnci Türkoğlu (ed.), Şubat 2022, Kültürel Miras Koruma Derneği Yayınları, İstanbul, Türkçe, 222 sayfa.



Elif Keser Kayaalp (ed.), Şubat 2022, Kültürel Miras Koruma Derneği Yayınları, İstanbul, Türkçe, 225 sayfa.

EDİRNE - RİSK ALTINDAKİ MİMARİ MİRAS

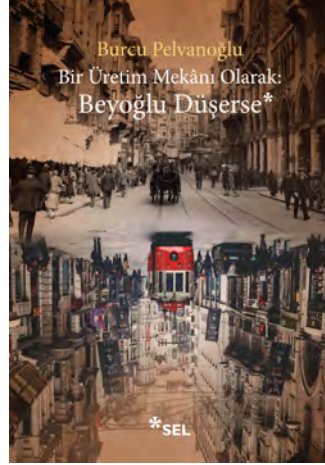
Kültürel Miras Koruma Derneği tarafından hazırlanan, “Edirne: Mimari Mirasın Belgelenmesi ve Risk Değerlendirmesi” projeleri çıktıkları doğrultusunda; yapıların tarihi, mimari analiz, yasal durum tespiti, risk analizi ve gelecek senaryolarını içeren kitap yayınlandı. Kitabın tanıtım metni şu şekilde: “Edirne’de yer alan tarihî yapıların ele alındığı bu çalışmanın temel amacı, il genelinde mimarlık tarihini değerlendirmek, özellikle risk altında bulunan mimari eserlerin mevcut durumlarının tespitini sağlamak ve bilimsel önerilerle ömürlerinin uzamasına katkıda bulunmaktır. [...] Projenin, dijital teknoloji aracılığıyla belgeleme ayağındaki etkisini artırabilmek için dijital teknoloji de kullanılmıştır. Yapıların dijital modelleri oluşturulmuş ve 360° panoramik kayıtları alınmıştır. Bu kayıtlar arasında ayrıca 360° panoramik görüntülerden oluşturulan yapı turları da yer almaktadır. Saha çalışmalarının sonuçlarını içeren çıktılara ve daha detaylı bilgilere <http://edirneheritage.org/> adresinden erişilebilmektedir.” ❖

TUR'ABDİN'İN RİSK ALTINDAKİ SÜRYANİ MİMARİ MİRASI

“Mardin ve Çevresinde Süryani Somut Olmayan Kültürel Mirasın Belgelenmesi ve Yaygınlaştırılması Projesi” projeleri çıktıkları doğrultusunda tarihî alanlar ve yapıların konumları, mimari özellikleri, güncel durumları ve çevre koşulları gibi çeşitli kriterlerinin değerlendirmelerini ve koruma önerilerini içeren kitap yayınlandı. Kitabın tanıtım metni şu şekilde: “Mardin ve çevresindeki Süryani toplumunun kültürel pratikleriyle ilgili bilginin derlenmesi ve yaygınlaştırılması, ayrıca mimari mirasına yönelik risklerin değerlendirilmesi ile birlikte somut olmayan değerlerin korunmasıdır. Bu proje, somut olmayan mirasın somut olanın ayrılmaz bir parçası olarak kabul gördüğünü ve korunmasının da bu mirasın varisleri tarafından geliştirilen / kabul edilen bir strateji gerektirdiğini gösteren bir örnektir. [...] Bu kitapçıklar, Süryani somut olmayan kültürel mirasına, bu mirası tehdit eden unsurlara ve korunması için önerilere dair ayrıntılı bilgiler içerir. Ayrıca, genç nesilleri tarihten mirasın korumasına teşvik etmek için Türkçe ve Süryanice dillerinde bir çocuk kitabı hazırlanmış ve yayınlanmıştır. Saha çalışmalarının sonuçlarını içeren çıktılara ve daha detaylı bilgilere www.intangiblesyriac.org adresinden erişilebilir.” ❖



Ines Weizman, Eyal Weizman, *Kasım 2021, (çev.) Baran Bilir, Lemis Yayın, İstanbul, Türkçe, 62 sayfa.*



Burcu Pelvanoğlu, 2022, Sel Yayıncılık, İstanbul, Türkçe, 304 sayfa.



Billur Tekkök Karaöz (ed.), Mart 2022, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Türkçe, 212 sayfa.



A. Selin Mutdoğan (ed.), Şubat 2022, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, Türkçe, 248 sayfa.

ÖNCE VE SONRA: FELAKETİN MİMARİSİNİ BELGELEMEK
Eyal Weizman ile Ines Weizman tarafından kaleme alınan *Önce ve Sonra: Felaketin Mimarisini Belgelemek* Baran Bilir'in çevirisiyle Türkçeye kazandırıldı. Kitabın tanıtım metni şu şekilde: "Eyal Weizman Forensic Architecture (Adli Mimarlık), Ines Weizman ise Centre for Documentary Architecture (Belgesel Mimarlık Merkezi) adlı disiplinlerarası araştırma kolektiflerinin kurucu direktörü olarak son yıllarda bütün dünyada ses getiren çalışma ve projelere imza atıyor. Mekânsal analiz ve mimari ifade araçlarının adli ve politik olaylarda devreye sokulması, etkin ve yaratıcı biçimde kullanılması üzerine teorik ve uygulamalı çalışmalarıyla özellikle mekânsal veri değerlendirme alanında çığır açtıkları söylenebilir. Weizmanlar bu kitapta ise, hem bir temsil aracı hem de analiz malzemesi vazifesi gören önce-ve-sonra görüntülerine odaklanıyor. Çarpıcı örnekler üzerinden önce-ve-sonra görüntülerinin tarihine bakıyorlar, özellikle uydu teknolojilerinin bu temsil formuna kazandırdığı yeni perspektife işaret ediyorlar, bir yandan da bu görüntülerde ve temsil teknolojilerinde somutlaşan politik veçhelerin izini sürüyor." ❖

BİR ÜRETİM MEKÂNI OLARAK: BEYOĞLU DÜŞERSE
Burcu Pelvanoğlu'nun kaleme aldığı *Bir Üretim Mekânı Olarak: Beyoğlu Düşerse* Sel Yayıncılık'tan çıktı. Kitabın tanıtım metni şu şekilde: "Yüzyıllardır zamanın ötesinde ve alternatif bir kültürel canlılığın temsili olan Beyoğlu, modernleşme tarihi boyunca muktedirler tarafından geleneğin karşısına konumlandırılmıştır. Sanat ve edebiyat camiasının uğrak mekânlarına odaklanmayı ve buralardaki ilişkiler üzerinden 'kaybettiklerimiz'i saptamayı bu bağlamda hedefleyen Burcu Pelvanoğlu, karşılaştırmalı bir Beyoğlu kroniği kaleme alıyor. Modernizm paradigması çerçevesinde 'Tanzimat'tan 6-7 Eylül'e' ve '6-7 Eylül'den Günümüze' olmak üzere iki ana başlığa ayırdığı Beyoğlu'nun aldığı üçüncü kültürel virajı da gözden kaçırmadan; sermayenin el değişimi çerçevesinde 2010'lar itibarıyla bütünüyle çehre değiştiren yeni Türkiye-yeni Beyoğlu'na dair gözlemlerine de yer veriyor. Kaçınılmaz olarak bir düşman yaratmaktan beslenen fakat nihayetinde başka bir forma bürünen elektik milliyetçi düşüncenin gelişiminden, yerellik-evrensellik tartışmalarından, sermaye ve kâr odaklarının rantabilite hesaplarından nasibini alan kültür-sanat merkezi Beyoğlu'nun aldığı her göç dalgasıyla yeniden şekillenen demografik yapısının kırılma noktasını, modernlik karşıtı kurucu nostaljinin tuzaklarına düşmeksizin vurguluyor." ❖

ANTİK ÇAĞLARDAN GÜNÜMÜZE KENT ALANI VE PEYZAJ KÜLTÜRÜ

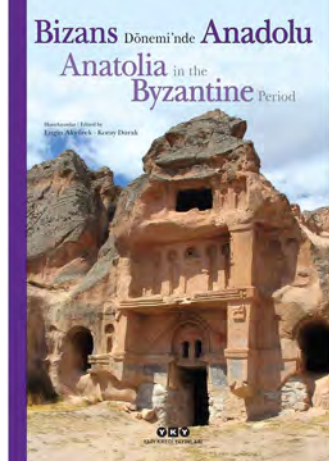
Koç Üniversitesi VEKAM tarafından 9 Mayıs 2019 tarihinde gerçekleştirilen "Antik Çağlardan Günümüze Kent Alanı ve Peyzaj Kültürü" adlı sempozyumda sunulan bildirilerin bir araya getirildiği kitap Koç Üniversitesi Yayınları'ndan çıktı. Kitabın tanıtım metni şu şekilde: "Anadolu, Mezopotamya, Mısır'da MÖ 3. binyıldan beri yaşanan kentleşme sürecinde seçilen yerleşim alanları, iskân özellikleri ile verimli topraklar, su kaynakları ve doğal kaynakların kullanımı yayında bir araya getirilmiştir. Ayrıca askeri seferler sırasında bahçe bitkilerinin farklı bölgelerden getirilip dikilmesi ile kültürlerin yönetim propagandasındaki rolü tartışılmış; Roma kültüründe yaşam ve üretimi birlikte barındıran evin (domus), çoklu değere sahip bir yapı bütünü olarak yönetimi, sınıfı belgelemesi ve sanata katkısı incelenmiştir. [...] Kitabın, kent peyzajı üzerine çalışmalar yürüten araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı olması hedeflenmektedir." ❖

GÜNEŞİN YENİDEN KEŞFİ

A. Selin Mutdoğan'ın editörlüğünde hazırlanan *Güneşin Yeniden Keşfi* Yeni İnsan Yayınevi'nden çıktı. Kitabın tanıtım metni şu şekilde: "Endüstri Devrimi öncesinde çevremiz ve doğayla uyumlu yaşıyorduk. Ne zaman şehirler, fabrikalar kurmaya başladık, bütün gücün bizde olduğu ve istediğimiz her şeyi yapabileceğimiz yanılgısına düştük. Şimdiye kendi yarattığımız ama yaşamaktan memnun olmadığımız bir çevrenin içine hapsedik. Buradan kurtulma yolu ise yine doğaya dönmekten geçiyor. Bu kitapta gözlerimizi doğaya çevirerek ana enerji kaynağımız Güneş'i yeniden keşfediyoruz. Bu keşif A. Selin Mutdoğan editörlüğünde üç bölümde gerçekleşiyor. İlk bölüm olan ÖZ'de güneş enerjisinin önemi tarihî bir bakış açısıyla anlatılıyor ve yapılarımızda kullanabileceğimiz güneş odaklı pasif sistemler açıklanıyor. İkinci bölüm olan Uygulamalar, eski dönemlerden ve farklı coğrafyalardan örnekler içermesinin yanında modern uygulamaları da içinde barındırıyor. Son olarak, Farklı Bakışlar'da tasarımdan koparak farklı disiplinlerle Güneş'in ilişkisi inceleniyor. Bu yaklaşımla Güneş'in geçmişten geleceğe nasıl bir yol izlediğini ve gelecekte daha neler olacağını bize gösteren bir bilgi kaynağına ulaşıyoruz." ❖



Ayşe H. Köksal, Ekim 2021, İletişim Yayınları, İstanbul, Türkçe, 307 sayfa.



Engin Akyürek, Koray Durak (ed.), Aralık 2021, (çev.) Yiğit Adam, Deniz Sever Georgousakis, G. Bike Yazıcıoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, İngilizce / Türkçe, 496 sayfa.



Selçuk Demirel, Şubat 2022, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Türkçe, 132 sayfa.



Vedat Özkan, Mart 2022, YEM Yayın, İstanbul, Türkçe, 224 sayfa.

RESİM VE HEYKEL MÜZESİ: BİR VAROLUŞ ÖYKÜSÜ

Kurulduğu günden itibaren, varlıkla yokluk arasında gidip gelen Resim ve Heykel Müzesi'nin varoluş mücadelesini anlatan yayın, İletişim Yayınları'ndan çıktı. Kitabın tanıtım metni şu şekilde: "Resim ve Heykel Müzesi, Türkiye'nin ilk ve tek modern sanat müzesi olarak 1937 yılında kuruldu. Güzel Sanatlar Akademisi'ne bağlı olarak Dolmabahçe Sarayı Velihaht Dairesi'nde bulunan müze, Halil Edhem'in tasarımının vücuda gelmiş haliydi. Kurum, kısa sürede ilk ivmesini kaybetti, kimi zaman yeniden canlandı, kimi zaman görünmez oldu. Ama hiçbir zaman ortadan kaybolmadı. 1990'lara kadar Cumhuriyet dönemi sanatının en önemli teşhir ve temsil alanı oldu. Bu kitap, kurulduğu günden itibaren, varlıkla yokluk arasında gidip gelen Resim ve Heykel Müzesi'nin varoluş mücadelesini anlatmaktadır. Bu müzeyi yaşatabilme yolunda bir çabadır. Bu konudaki girişimler için bir kılavuzdur." ❖

BİZANS DÖNEMİNDE ANADOLU

Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'da yarattığı yeni kültüre ve bıraktığı izlere yoğunlaşan 32 makalenin bir araya gelmesiyle oluşan kitap, Yapı Kredi Yayınları'ndan çıktı. Kitabın tanıtım metni şu şekilde: "Siyasi, bürokratik, askeri, iktisadi ve dini hayat hakkındaki makaleler, devlet aygıtı ve toplumsal yapı üzerine eğilirken; edebiyat, sağlık, sanat ve maddi izler temalı makaleler, gündelik hayatla ilgili değerli bilgiler sunuyor. [...] Başkenti Roma'dan Byzantion kentine (yeni adıyla Konstantinopolis'e) taşınan, zaman içinde Hıristiyanlaşan bu imparatorluk için 'Bizans' adı, ilk kez 16. yüzyılda Alman hümanist ve filolog Hieronymus Wolf tarafından kullanılır, 19. yüzyıl ve sonrasında bu terim yaygınlaşır. Ancak, bu kitapta bahsedilen insanlar kendilerini hep 'Romalı', devletlerini de 'Roma İmparatorluğu' olarak adlandırır; komşuları da onları 'Romalılar' olarak bilir. Yaklaşık 11 yüzyıl boyunca varlığını sürdüren Bizans İmparatorluğu, Anadolu'da en uzun süre hüküm süren devletlerden biri olur. Ağırıklı olarak Yunanca konuşulan ve Hıristiyan olan Bizans dünyasının coğrafi, beşerî ve ekonomik beşiği Anadolu'dur. 14. yüzyıl itibarıyla Anadolu'nun kaybedilmesi, kısa sürede imparatorluğun sonunu getirir. 13. yüzyılın ortasında İmparator 1. Theodoros Laskaris'in, mektuplarından birinde Anadolu'ya 'Kutsal diyar, anam, Anadolu!' diye seslenmesi, bu toprakların imparatorluk için ne denli yaşamsal olduğunu gösteriyor." ❖

BİRDENBİRE İSTANBUL

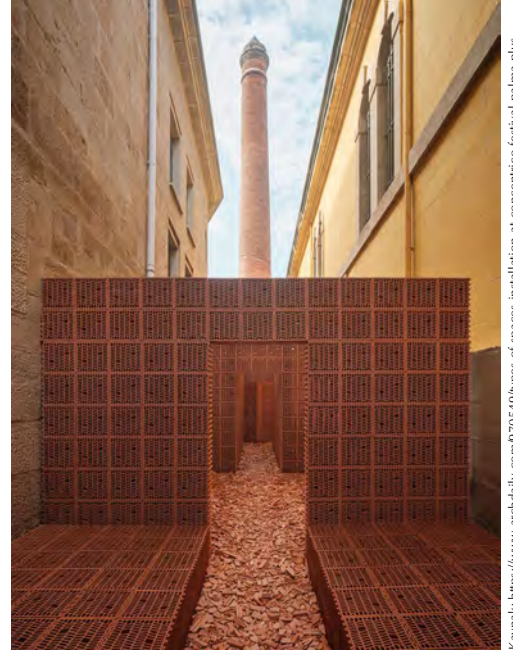
Selçuk Demirel'in Beyoğlu, Pera, Boğaziçi, Galata ve Galata Kulesi ve diğer bütün İstanbul yerleşiklerine adadığı kitabı *Birdenbire İstanbul*, Yapı Kredi Yayınları'ndan çıktı. Kitabın tanıtım metni şu şekilde: "*Birdenbire İstanbul* Selçuk Demirel'in çizimlerinde her zaman ayrı bir yeri olan İstanbul'u şairler eşliğinde dolaşmak isteyenler için, tam bir edebi ve görsel şölen vaat ediyor. İstanbul'da İstanbulluyum diyecek kadar uzun bir süre yaşamadım. Her seferinde biraz daha fazla kalmak isteğiyle gelip gittim. Bu yüzden bir kentte yaşarken ister istemez içine düştüğümüz kanıksamak, bir kente alışmak ve körleşmek İstanbul'la benim aramda söz konusu olmadı. İstanbul'a her gelişim bir sevgiyle buluşmanın sevincidir. Bu yüzden de İstanbul'da geçirdiğim zamanların benim için ayrı bir önemi vardır. Ayrılrken de kim bilir bir daha ne zaman buluşabileceğiz sevgili diye düşündüğüm bir kent İstanbul. İstanbul'u heceleme bile sihirli bir kelimeyi tekrarlamak gibi bir şey! Bu kitaptaki resimlerin hepsini İstanbul'un çok uzağında, Paris'te çizdim boyadım Bu yüzden sevgi ve hasret dolu resimlerdir. Bu çalışmalarına İstanbul tutkunu yazarlar ve şairler de eşlik etti. Böylelikle ortaya *Birdenbire İstanbul* kitabı çıktı." ❖

İNŞA ETME KÜLTÜRÜ

Vedat Özkan tarafından kaleme alınan *İnşaat Kültürü* YEM Yayın'dan çıktı. Kitabın tanıtım metni şu şekilde: "Hiçbir iş koluna benzemeyen şantiyelerin; hangi davranışları, nasıl ve neden sergilediğini anlamaya çalışmak ve bu süreçte öğrendiklerimi paylaşmak istedim. Çünkü inşaat kuruluşları ve şantiyeler; özellikle inşaat mühendisliği, mimarlık, iç mimarlık, peyzaj mimarlığı vb. bölümlerin öğrencilerinin birçoğunun mezun olduktan sonra uğrak yeri veya çalışma alanını oluşturacaktır. Bu nedenle, 'insan-kültür-algı' bağlamında ortaya çıkan etkilerin ve sonuçların daha kolay anlaşılması açısından bu kitap onlar için bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır. Çünkü buradaki birçok konu, 'sadece şantiyelerde görülebilen, kendisine has' durumları barındırmaktadır. Kurum, kuruluş ve kitleler tarafından yapıların yapım süreçlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak 'davranışsal' veriler de içeren kitap, inşaat kuruluşlarında ve şantiyelerde çalışan yöneticilerin insan duyu ve düşüncelerine yönelik uyguladıkları yöntem ve yaklaşımları tekrar gözden geçirmelerini sağlayacak deneyimlenmiş bilgiler de içermektedir. Öte yandan, sosyoloji ve kitle davranışları üzerine çalışanlar için de önemli bir başvuru kaynağı niteliğindedir..." ❖

Malzemenin Halleri

Eren Can Altay
Mimar



Kaynak: <https://img5.akamai.net/5/5a/c55/5a/c55abb0c459ac444bf1e62cebeae721.ed.jpg> [Erişim: 2.02.2022]

Kaynak: <https://www.archdaily.com/970549/types-of-spaces-installation-at-concentrico-festival-palma-plus-hanghar/61704666fab7401660c2323-types-of-spaces-installation-at-concentrico-festival-palma-plus-hanghar-photo> [Erişim: 2.02.2022]

“Mekân Türleri” (Types of Spaces) 2021 yılında Uluslararası Logroño Mimarlık ve Tasarım Festivali “Concentrico”da yer alan enstalasyonlardan biri olarak dikkat çekiyor. Yerleştirme, Meksikalı Palma mimarlık ofisi ile Madrid’li Hanghar stüdyosunun işbirliğinde tasarlanmış. 2015 yılından beri düzenlenen Concentrico festivali, İspanya’daki Logroño şehrinin göz önünde olmayan mekânlarını tasarımcılar ve mimarlar için birer çalışma alanına dönüştürüyor. Bu sayede ziyaretçilerine şehri de gezdirmeyi amaçlayan festival, aynı zamanda kentin mekânsal hiyerarşisindeki çelişki ve etkileşimleri de göz önüne seriyor. Kentlerde parsel aralarında sıkışmış alanlar, boş duran meydanlar veya tasarımcıların kullanılabilir gördükleri boşluklar, festival süresince farklı rollere bürünüyor.

Mekân Türleri yerleştirmesi de bu sürecin bir parçası olarak eski bir tütün fabrikası ile yerel parlamento binasının arasında yer aldı. Bu geçit, iki yapı arasında kalan 3,5 metreyi kapsayan, dar bir forma sahip. Geçidin güney tarafında fabrikadan kalma, ateş tuğlasından yapılmış, endüstriyel bir baca yer alıyor. Turistik bir dokunuşla bu baca, geçidin izbeliğini bir nebze gideriyor. Tasarım ekibi bu dar alanı bir deneyim mekânına dönüştürmek adına pasajın “problem” olarak algılanabilecek dezavantajlarını, kendi tasarım süreçleri için avantaja çeviriyor. Geçidin darlığı, tasarımın kamusal mekân ile domestik mekân arasında gidip gelen hissini kuvvetlendirmeye açık kurguyu destekliyor. Halihazırda dar olan mekân bir de tuğla duvarlarla ayrılarak 6 kutucuk şeklinde düzenlenmiş. Her biri 13 m² genişliğindeki odalar ziyaretçilerin kamusal bir mekânı mı yoksa domestik bir alanı mı deneyimlediği düşüncesini muğlaklaştıran bir atmosfer yaratıyor.

Mekânsal kurgunun yanı sıra yerleştirme, malzeme kullanımıyla da öne çıkıyor. Tasarım ekibi geçitteki mekânsal ayrımları yapabilmek için 30x30 cm delikli kil tuğla kullanmış. Gayet sıradan sayılabilecek bu inşaat malzemesi, yapısı ve formu bakımından barındırdığı potansiyeller düşünülerek kullanılıyor. Tuğlanın ilk fark edilir özelliği olarak kırmızı rengi, endüstriyel baca ile güçlü bir görsel uyum yakalamış. Varolan delikli yapısı ise termal yalıtım görevi için görsel bir geçirgenlik yaratma işlevini üstleniyor. Bu geçirgenlik, dar geçidin pasaj olma özelliğini yitirmeden küçük mekânlar yaratmasına olanak sağlıyor. Yaratılan 6 küçük odacığın farklı formlarda olmaları da tasarımın kullanıcı deneyimiyle kurduğu bağa ne kadar önem verdiğinin göstergelerinden biri. Tek bir malzemeyle kentsel boşlukta yaratılan bu deneyim, kente etkileyici bir çeşitlilik katıyor. Yukarıda bahsedilen mekânsal kurgunun yanı sıra tasarım ekibi, geçidin zeminini kırık tuğla parçalarıyla kaplayarak materyal üzerinden de bir kurgu yaratıyor. Bu kurgu, tek malzemenin görülür, duyulur ve hareket ettirilip olan kırılğan yapısının neredeyse tüm duyularca anlaşılmasına olanak sağlıyor. Bu uygulamanın kullanıcı mobilitesi üzerinde yarattığı yavaşlatma, klasik mimari üretimin ergonomik mekân kurgusunu aşarak kentsel mekânda beklenmedik bir etki yaratıyor.

Görsel ve duysal mekân deneyimi Mekân Türleri projesinde bedensel reaksiyonları tetikleyen kentsel bir olguya dönüşüyor. Kentin mekânsal sürekliliğinde bir nebze gizli ve kullanışsız kalmış dar bir geçidi, sadece içinden geçilen bir aralıktan fazlasına dönüştürmeyi başaran proje, kişinin kent mekânını nasıl görebileceğine dair eğlenceli örnekler yaratmışa benziyor.